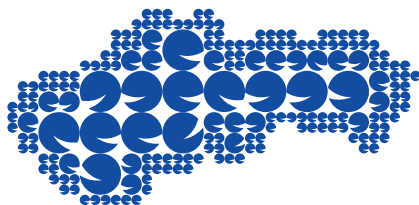

SLOVENSKÁ REČ

88 • 2023 • 1

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV, v. v. i.

Slovenská reč, časopis pre výskum slovenského jazyka. Založený v roku 1932.
Vydáva Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave, v. v. i.

Slovak Language, Journal for the Slovak Language Research. Founded in 1932.
Published by Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences in Bratislava.

Hlavný redaktor / Editor-in-Chief: prof. Mgr. Martin Ološtiak, PhD.

Manažérka redakcie / Deputy Editor-in-Chief: Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD.

Výkonná redaktorka / Managing editor: Mgr. Júlia Behýlová

Redakcia anglických textov / English Language Editor: Mgr. Júlia Behýlová

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. Mgr. Martin Diweg-Pukanec, PhD. (Nitra), doc. PaedDr. Zdenko Dobřík, PhD. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc. (Bratislava), RNDr. Radovan Garabík (Bratislava), dr. sc. Siniša Habijanec, PhD. (Bratislava), Dr. Robert Hammel (Berlín – Spolková republika Nemecko), prof. dr. Björn Hansen (Regensburg – Spolková republika Nemecko), PhDr. Milan Harvalík, Ph.D. (Praha – Česká republika), prof. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD. (Ružomberok), Dr Paweł Kowalski (Warszawa – Poľská republika), prof. PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD. (Nitra), Professor Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), prof. PaedDr. Ľudmila Liptáková, CSc. (Prešov), doc. Mgr. Patrik Mitter, Ph.D. (Ústí nad Labem – Česká republika), doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (Bratislava), Mgr. Jaroslava Rusinková, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. (Prešov), dr hab. Mariola Szymczak-Rozlach, prof. UŚ (Katovice – Poľská republika)

Čestní členovia / Honorary Members:

prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc. (Bratislava)

Technický redaktor / Technical Editor: Mgr. Vladimír Radík

Návrh a grafické spracovanie obálky / Design of the journal cover:

Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD., Mgr. Martina Cebecauerová, PhD.

Periodicita / Periodicity: vychádza 3-krát ročne / published 3 times per year

Dátum vydania aktuálneho čísla (2023/88/1): september 2023

Adresa redakcie / Editorial Address:

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava, Slovenská republika
tel.: +421 2 5443 1761, +421 2 5443 1762

E-mail: sr@juls.savba.sk

Webová stránka časopisu / Journal website: <https://sr.juls.savba.sk>

Slovenská reč je citovaná v databázach / Slovenská reč is indexed by the following databases:

Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego (iSybislaw), EBSCO Discovery Service, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Linguistic Bibliography Online (Brill), Linguistics & Language Behavior Abstract – LLBA (ProQuest), Naviga (Softweco), Scopus (Elsevier), Summon (Serials Solutions/ProQuest), The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), WorldCat (OCLC)

SCImago Journal Rank (SJR) 2022: 0.124

Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2022: 0.166

CiteScore 2022: 0.4

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia / print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088

OBSAH / CONTENTS

ÚVODNÍK / EDITORIAL

- 3–6 **Stále vitálny „podnik“ menom Slovenská reč**
The Slovenská reč Journal Has Still Vital Ambitions
Jana Wachtarczyková

ŠTÚDIE A ČLÁNKY / STUDIES AND ARTICLES

- 7–31 **Slovenská vlogosféra v mediálnom a sociokultúrnom kontexte**
Slovak Vlogosphere in Media and Socio-cultural Context
Romana Krolčíková
- 32–50 **Galicizmy v slovenčine: polyfunkčnosť adjektívnych a verbálnych formantov**
French Loanwords in Slovak: Polyfunctionality of Adjectival and Verbal Affixes
Daniel Vojtek
- 51–73 **Náboženský fenomén večery chvál cez prizmu lingvistickej analýzy**
Religious Phenomenon Worship Night from the Viewpoint of Linguistic Analysis
Martina Bodnárová – Tomáš Šoltés
- 74–89 **Strojový preklad založený na neurónových sieťach – sľubná cesta prekladu z analytických jazykov do flektívnej slovenčiny?**
Machine Translation Based on Neural Networks – a Promising Way to Translate from Analytic Languages into Fleective Slovak?
Patrik Petráš – Daša Munková

DISKUSIE A ROZHLEDY / DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 90–112 **Súčasná slovenská jazykoveda (čo máme, čo nám chýba a čo ďalej?)**
Contemporary Slovak Linguistics (What We Have, What We Are Missing and What's Next?)
Martin Ološtiak
- 113–122 **Kritický náhľad na automatický prekladač do štúrovskej slovenčiny**
Critical View on the Automatic Translator into Štúr's Slovak
Siniša Habijanec

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY / MISCELLANEA AND INTERVIEWS

123–132 **Neutralizovala sa úcta k tým, čo sú nositeľmi poznania. Rozhovor**

s Oľgou Orgoňovou

Respect for Those Who Are the Bearers of Knowledge Has Been

Neutralised. An Interview with Oľga Orgoňová

Miloš Horváth – Oľga Orgoňová

KRONIKA / CHRONICLE (len v elektronickej verzii / online only)

133–136 **XXXI. kolokvium mladých jazykovedcov**

XXXI. Colloquium of Young Linguists

Ivana Šrámeková

137–141 **Významné životné jubileum profesorky Ľudmily Liptákovéj**

A Significant Jubilee of Professor Ľudmila Liptáková

Katarína Vužňáková

STÁLE VITÁLNY „PODNIK“ MENOM SLOVENSKÁ REČ

Predchádzajúci aj súčasný rok majú pre našu komunitu výnimočnú dôležitosť a sú výraznými bodmi na časovej osi jej existencie. K týmto dvom rokom sa viažu jubileá vzniku časopisu aj slovenskej inštitucionálnej jazykovedy. V roku 2022 uplynulo 90 rokov od založenia časopisu Slovenská reč a rok 2023 završuje 80 rokov trvania inštitúcie – Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i.¹, ktorá sa venuje skúmaniu slovenského jazyka a zároveň je vydavateľom nášho časopisu. Obidve výročia sa nás týkajú, pričom oživujú nielen spomienky a motivujú retrospektívy. Sú príležitosťou klásť si hypotetické, ale existenciálne otázky, ako napr. či by Slovenská reč dnes mohla existovať bez inštitucionálnej podpory, akú by mala podobu, akú štruktúru a aké publikum. Alebo ako by dnešný jazykovedný ústav bol bez Slovenskej reči, aké médium by zastávalo podobnú úlohu ako najcitovanejšie periodikum a ako by prezentovalo tú „charizmu našej identity“, ktorá spočíva v našej reči? Konkrétne vo vedeckom jazyku v Slovenskej reči, ktorý reflektuje rozmanité životné formy slovenčiny.

Deväťdesiat rokov nášho časopisu sme si nemohli nepripomenúť. S úctou voči práci predchádzajúcich generácií redaktorov, autorov a posudzovateľov, ktorí vytrvalo pripravovali a obsahom naplňali Slovenskú reč od roku 1932, sme zostavili 3. číslo roku 2022 ako jubilejné a monotematické. Toto číslo na ploche 600 strán vykreslilo obraz nielen o spisbe nášho časopisu, ale podľa slov hlavného redaktora M. Ološtiaka vytvorilo „prekvapivo plastický a dostatočne reprezentatívny obraz o slovenskej jazykovede takmer za celé jedno storočie“.² Čo si máme pod tým predstaviť, čím je tvorený tento obraz? Jubileum bolo príležitosťou, aby sme to zistili presne: je to 495 čísel, 32 300 strán, 8 150 textov od približne 750 autorov. Hodnotu a zmysel periodika však lepšie vyjadruje kvalitatívne hodnotenie, napríklad to, že „niet významného autora – slovakistu, ktorý by v Slovenskej reči neuverejnil svoje výskumy“.³ Preto môžeme náš časopis považovať za médium, v ktorom sa zrkadlia práce celých generácií lingvistov na Slovensku vo svojej rozmanitosti – dobovej, ideovej aj individuálnej svojráznosti.

¹ Predtým aj pod názvami Jazykovedný ústav Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU), Ústav slovenského jazyka SAVU, resp. SAV.

² Ološtiak, M. (2022): Predhovor. In: *Slovenská reč*, 87/3, 9.

³ Ološtiak, M. – Wachtarczyková, J. – Gladiš, M. (2022): Deväťdesiat rokov časopisu Slovenská reč. In: *Slovenská reč*, 87/3, 67.

Ak sa pri zakladaní časopisu v roku 1932 Jozef Škultéty pýtal, „či by sme my mohli nepripojiť sa k tomuto podniku?“, tak aj my v redakcii si dnes môžeme odpovedať rovnako – že nie. Je nám ctôu, že môžeme chvíľu niešť štafetu starostlivosti o tento „podnik“ tak, aby si udržal svoj status, funkciu a odbornú úroveň v slovenskej jazykovednej komunite a zároveň aby sa zviditeľňoval aj v širšom lingvistickom kontexte.

Široký historicko-kultúrny kontext nás zaujímal pri vykresľovaní obrazu časopisu Slovenská reč v prúde času, teraz však chceme upriamiť pozornosť aj na geograficky širší slovackistický kontext v našej aktuálnej prítomnosti. Pýtame sa, aký je obraz slovackistiky u nás a v zahraničí, aké slovackistické pracoviská ho vytvárajú a akým obsahom (výskumom) ho vykresľujú. Odpovede na tieto otázky by malo priniesť pripravované tohtoročné 3. číslo nášho časopisu s podtitulom *Slovackistický lingvistický výskum (aktuálny stav a perspektívy rozvoja)*.

Ambícia časopisu byť komunitnou platformou, plniacou nielen vedecko-odbornú a informačnú, ale aj integračnú a motivačnú funkciu pre členov jazykovedného spoločenstva, sa premieta do našej snahy pridávať na webové sídlo časopisu ďalšie informácie a funkcionality. Autorom, čitateľom, alebo aj náhodným a zatúlaným návštevníkom našej webstránky ponúkame možnosť poslať redakcii poznámky a pripomienky či podnety súvisiace s fungovaním časopisu.⁴ Ďalšie aktivity na našom webovom sídle súvisia s kompletizáciou bibliografických údajov. Ide o údaje týkajúce sa Slovenskej reči a zároveň o údaje o knižných slovackistických dielach. Vlastná kompletná bibliografia časopisu je dostupná na webstránke⁵ ako databáza, v ktorej návštevník môže vyhľadávať položky podľa akéhokoľvek bežného bibliografického údajá (podľa mena autora, názvu diela, roku publikovania alebo slova z titulu diela). V časopise sa dlhé roky objavovala rubrika Zápisník bibliografa, v ktorej sa uverejňovali anotácie o novovydaných slovackistických publikáciách. Sprievodným efektom prioritizácie vedeckého obsahu v tlačenej verzii časopisu je presun týchto informácií do elektronického priestoru, ktorý poskytuje ideálne možnosti na vytváranie bibliografickej databázy pre novšiu a najnovšiu slovackistickú vedeckú produkciu v celoslovenskom rámci. Na podstránke⁶ si záujemca o aktuálne dianie v slovenskej jazykovednej spisbe môže nájsť chronologicky radené tituly prezentované verbálne (prostredníctvom anotácie) a zároveň ikonicky (prostredníctvom obálky). Nateraz zverejňujeme anotácie publikácií od roku 2018, no postupne máme v úmysle pokryť aj skoršie obdobie.

Do 88. ročníka vstupuje Slovenská reč s tematicky pestrým obsahom prvého čísla. V rubrike Štúdie dominujú relatívne nové a v našom jazykovednom prostredí

⁴ Prostredníctvom odkazu https://www.juls.savba.sk/sr_feedback.html

⁵ https://www.juls.savba.sk/sr_bibliografia.html

⁶ https://www.juls.savba.sk/sr_bibliograficky_zapisnik.html

doposiaľ málo reflektované témy. Je ňou napr. *Slovenská vlogosféra v mediálnom a sociokultúrnom kontexte* od R. Krolčíkovej, ktorá približuje videoblog ako reprezentanta tzv. nových médií a internetových žánrov, pričom si všima najmä aktérov takto sprostredkovanej komunikácie. Podobný, ale ešte špecifickejší typ sociokomunikačnej situácie analyzujú M. Bodnárová a T. Šoltés v článku *Náboženský fenomén večer chvál cez prizmu lingvistickej analýzy*. Autori objasňujú, čo sú večery chvál, aké spoločenstvá ich organizujú, akým spôsobom a čím je charakteristická komunikačná interakcia medzi účastníkmi týchto aktivít. Ak by niekto predpokladal, že otázky súvisiace s uplatňovaním umelej inteligencie sú nám vzdialené, o opaku ho môže presvedčiť štúdia P. Petráša a D. Munkovej *Strojový preklad založený na neurónových sieťach – sľubná cesta prekladu z analytických jazykov do flectívnej slovenčiny?* Ukazuje sa, že ak chceme porozumieť pozadiu technologicky generovaných textov a sprostredkovanej komunikácii, mali by sme poznať možnosti a trendy, ktoré prináša do interlingválnej komunikácie strojový preklad trénovaný na neurónových sieťach. Tradičnejšiu tému v štúdiách reprezentuje slovotvornomorfologická analýza prevzatých prídavných mien a slovies z francúzskeho jazyka *Galicizmy v slovenčine: polyfunkčnosť adjektívnych a verbálnych formantov* od D. Vojteka.

Podnety, otázky a postrehy formulované vo dvoch článkoch z rubriky Diskusie a rozhľady majú potenciál stimulovať vnútrovedeckú diskusiu nielen na stránkach Slovenskej reči. M. Ološtiak v bilancujúcom príspevku *Súčasná slovenská jazykoveda (čo máme, čo nám chýba a čo ďalej?)* sumarizuje výsledky výskumu jazykovednej slovakistiky za posledných desať rokov, ale identifikuje aj oblasti jazyka, v ktorých naša veda pociťuje deficit reflexie. Autor zohľadňuje viaceré spoločensko-ekonomické faktory determinujúce rozvoj súčasnej slovakistiky, no nenárokuje si na absolútnu objektívnosť svojho nazerania. Dočkáme sa v časopise aj iných príspevkov do tejto diskusie o potrebách a víziách našej jazykovedy? Máme ako aktéri slovakistického výskumu ešte snahu, schopnosť a potrebu vzájomnej výmeny názorov na jeho smerovanie, ako ju mali naši predchodcovia? Uvítame príspevky, ktoré by boli pozitívnou odpoveďou na tieto všeobecné, ale zásadné otázky. Naopak, veľmi konkrétny je v tejto rubrike *Kritický náhľad na automatický prekladač do štúrovskej slovenčiny* od S. Habijanca. Vyhodnocuje spoľahlivosť prekladača do štúrovskej slovenčiny s názvom Ludevít, ktorý bol ako nástroj popularizácie jazyka hravou formou sprístupnený verejnosti v roku 2007 na webstránke JÚLŠ SAV.

V rubrike Rozličnosti a rozhovory uverejňujeme interview, ktoré pri príležitosti minuloročného jubilea profesorky O. Orgoňovej uskutočnil M. Horváth. Predpokladáme, že s názorom dlhoročnej členky redakčnej rady nášho časopisu (*Neutralizovala sa úcta k tým, čo sú nositeľmi poznania*), ktorý je aj titulom rozhovoru, sa môžu stotožniť mnohí aktéri jazykovedného výskumu u nás.

Obsahom tradičnej rubriky Kronika (ktorá je už druhým rokom výlučne v online verzii časopisu) sú dva texty. Ide o správu z tradičného podujatia konaného prezenčne v roku 2022 v Danišovciach – *XXXI. kolokvium mladých jazykovedcov* od I. Šrámekovej. Druhým textom je medailón *Významné životné jubileum profesorky Ľudmily Liptákovej*, v ktorom K. Vužňáková odbornej verejnosti pripomína zástoj jubilantky v oblasti výskumu slovenského jazyka (najmä detskej reči a lingvodidaktiky).

Veríme, že 88. ročník Slovenskej reči prinesie nielen zaujímavé a podnetné odborné čítanie, ale že ním časopis úspešne vstupuje do ďalšieho obdobia, v ktorom dokáže nielen prežiť, ale aj napredovať, rozvíjať sa a prezentovať niečo ako *crème de la crème* súčasnej domácej i zahraničnej slovakistiky.

Jana Wachtarczyková

SLOVENSKÁ VLOGOSFÉRA V MEDIÁLNO A SOCIOKULTÚRNO KONTExTE¹

Romana Krolčíková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Panská 26, Bratislava
E-mail: romana.krolcikova@korpus.juls.savba.sk*

KROLČÍKOVÁ, R. (2023): Slovak Vlogosphere in Media and Socio-Cultural Context. In: *Slovenská reč*, 88/1, 7 – 31.

Abstract: The vlogosphere is a new phenomenon of the 21st century, emerging in the Slovak linguistic and cultural environment. In the presented article, we focus on the Slovak sphere of video blogs (vlogs) as a genre of digital media and a form of communication between the vlogger and his audience. We characterize a video blog as an oral internet genre in the form of an audiovisual recording, published through an online video portal, the purpose of which is the self-presentation of the protagonist, his own thoughts, opinions, interests and activities, or skills in an attractive and original form on a regular or episodic basis. We consider it important to focus on the key features of new media which fundamentally affect the ways of communicating through vlogs.

Keywords: new media, videoblog, vlog, vlogger, vlogosphere, YouTube.

Článok v skratke:

- Článok sa zaoberá základnou charakteristikou vlogu ako internetového žánru, ktorý je zároveň prostriedkom komunikácie medzi autorom a jeho adresátom.
- Charakteristiku vlogera (odosielateľa) a jeho publika (percipienta) ako interaktantov vstupujúcich do komunikačného procesu uchopujeme v sociolingvistickom a sociokultúrnom kontexte.
- Článok sa sústreďuje na vymedzenie základných špecifických črt nových médií, ktoré sú v základe mediálnej komunikácie v digitálnom prostredí a ktoré ovplyvňujú komunikačné aspekty vlogosféry.

1. ÚVOD

V predloženej štúdii sa sústreďujeme na sféru vlogov vznikajúcich v slovenskom jazykovom a kultúrnom prostredí. Práca sa zaoberá aktuálnou a doteraz neprebádanou problematikou, ktorá vnáša do lingvistického skúmania nové komunikačné kvality a ktorá otvára nezodpovedané otázky spojené s digitálnou, resp. mediálnou

¹ Príspevok vznikol v rámci medziazakademičného bilaterálneho projektu SASA-SAS-21-04 *Nové slová, nové médiá, nové sociálne a jazykové tendencie v Srbsku a na Slovensku (New words, new media, new social and language tendency in Serbia and Slovakia)*.

komunikáciou. Vzhľadom na to považujeme za relevantné uviesť tému nášho skúmania v širšom kontexte. V predkladanej štúdií sa sústreďujeme na predstavenie vlogu v mediálnom, technologickom, sociokultúrnom a komunikačnom kontexte, ktorý je nevyhnutný na porozumenie vlogu ako druhu technologicky sprostredkovaného žánru. Cieľom je uchopiť koncept videoblogu (vlogu) na pozadí doterajších poznatkov z iných vedných disciplín.

Vlog predstavujeme ako žáner, ktorý vznikol a ďalej sa vyvíja najmä prostredníctvom digitálnej videodatabázy YouTube, ktorá je súčasťou nových médií. Nové médiá sa postupne integrovali do bežného života používateľov po celom svete a stali sa súčasťou medziľudskej interakcie. Tento termín sa začal používať v americkom prostredí približne v druhej polovici 20. storočia. V domácom prostredí sa problematike nových médií venovalo viacero prác z oblasti mediálnych štúdií od 90. rokov 20. storočia. Za iniciačné práce považujeme zborník materiálov a prekladových štúdií *Nové médiá I.* (zost. Holina 1990), ktorý obsahuje štyri štúdie preložené z poľského jazyka, kde sa stretávame so snahami definovať spomínaný nový fenomén. Z ďalších významných prác z oblasti nových médií spomeňme odbornú monografiu *O informácii, komunikácii a médiách* (Konvit – Jakubíková – Valčo 2010), v ktorej v nadväznosti na teoretické práce M. McLuhana a L. Manovicha autori vymedzili nové médium ako „entitu (isté usporiadanie hmoty, resp. formy energie) schopnú plniť funkciu komunikačného prostredníka a vyznačuje sa nasledovnými znakmi: 1. je digitálne a nemôže existovať bez technologickej podpory, 2. je univerzálne, čo znamená, že informácia sa podoba (t. j. reč, text, obraz...) priraduje až v procese interpretácie (...), 3. má vlastný špecifický jazyk“ (Konvit – Jakubíková – Valčo 2010, s. 107).

Z novších prác treba zdôrazniť monografiu *Nové médiá – aktuálne výzvy dneška* (Hacek 2020), kde autor reflektuje vývin nových médií na Slovensku a približuje súčasný stav ich skúmania v domácom prostredí. Vyzdvihuje najmä premenlivosť nových médií a zameriava sa na „inovatívne prístupy k opísaniu vznikajúcej situácie v oblasti nových médií“ (Hacek 2020, s. 9). Nové médiá opisuje podobne ako M. McLuhan, H. Innis či I. Reifová.

Rozšírenie nových médií vnieslo do lingvistického výskumu viacero impulzov na spoznávanie ďalšieho fungovania jazyka a odhalilo doposiaľ skryté tendencie v používaní jazykových prostriedkov. Infraštruktúra internetového priestoru umožnila stieranie geografických hraníc, a to znamenalo urýchlenie globalizácie a internacionalizácie v celej spoločnosti vrátane jazyka.

V nadväznosti na vlog ako prostriedok komunikačného procesu charakterizujeme vlogera (tvorca vlogu), pričom sa opierame o všeobecné chápanie pojmu v bežnej praxi, ako aj o doterajšie pokusy o jeho vymedzenie odbornej literatúry. Ponúkame vlastnú definíciu a označenie vlogera dávame do súvislostí aj s ďalšími pomeno-

vaniami, s ktorými je v synonymných vzťahoch, ako je youtuber, influencer a streamer, sústreďujúc sa na začlenenie vlogera do sociálno-kultúrnych vzťahov so zreteľom na vplyv týchto vzťahov a spôsoby sebareprezentácie s ohľadom na publikum (adresáta). So zreteľom na interakciu vlogera a jeho publika nazeráme na vlogy ako na kultúrny fenomén. V práci sa opierame o zistenia teoreticko-metodologických sociolingvistických a socioštylistických prác v slovenčine (konkrétne Wacharczyková 2015; Slančová 2023), z ktorých vychádzame pri uchopení vlogera ako sociálneho aktéra v komunikačnom priestore.

2. NOVÉ MÉDIÁ A ICH VLASTNOSTI

Povaha nových médií, ako aj ich technické a technologické vlastnosti modifikujú aj spôsob medziludskej interakcie. Pristavíme sa preto pri charakteristike vlastností, ktoré ovplyvňujú vývin videoblogu (vlogu) a vlogovú komunikáciu.

Pojem *nové médiá* (new media) môžeme charakterizovať ako digitálne médiá (takisto označované ako kvartérne alebo sieťové médiá), ktoré sú založené na digitálnom kódovaní obsahov a sú programovateľné (Macek 2011, s. 13). Nové médiá sa od tradičných odlišujú viacerými aspektmi, pričom najvýraznejšie rozdiely sa javia v časovej a priestorovej dimenzii. Na rozdiel od tradičných médií sa vyznačujú časovou neurčitou, pretože majú tzv. „aktívnu pamäť, umožňujúcu používateľovi získať informáciu, sprostredkovanú médium v ním zvolenom čase“ (Konvit 2010, s. 110). Pri interakcii prostredníctvom nových médií nie je nutné, aby účastníci komunikovali v rovnakom čase. Na porovnanie uveďme, že interakcia cez telefonické spojenie, t. j. tradičné médium, sa môže úspešne uskutočniť len vtedy, ak v tej istej chvíli sú prítomní obaja účastníci interakcie. Na druhej strane prostredníctvom sociálnej siete, patriacej medzi nové médiá, je možné zanechať hlasovú správu adresátovi, ktorý si ju vypočuje vtedy, keď bude pri svojom mobilnom alebo počítačovom zariadení, a môže na ňu reagovať v čase, ktorý si sám zvolí. Táto asynchrónnosť umožňuje flexibilitu interakcie a predstavuje rozšírenú dostupnosť pre jednotlivcov v publiku so širším rozsahom alternatívnych kanálov, ktorými sa informácie prenášajú a spracúvajú (Rogers 1986, s. 5). Kontrola času je tak zverená do rúk prijímateľa.

Nové médiá sa vyznačujú nižšou mierou priestorovej ohraničenosti. Napríklad správa v digitálnom priestore má väčší komunikačný rádius² ako správa v printovom médiu (tradičné médium), ktorá je priestorovo ohraničená do takej miery, do akej je ohraničená fyzická distribúcia novín. Prístup k správe na internete je značne jednoduchší vzhľadom na široké, celosvetové internetové pokrytie, a to aj napriek tomu,

² Označenie komunikačný rádius vychádza z termínu akčný rádius, ktorý v kontexte lingvistiky nachádzame v prácach M. Ološtiaka (2007, 2015). Označuje sa ním v kontexte slovotvornej a interlingválnej motivácie „pôsobnosť, rozsah vplyvu, kvantitatívno-kvalitatívny „zástoj“ motivačného typu vo vzťahu k celej lexikálnej zásobe“ (Ološtiak 2007, s. 25).

že aj na prístup k internetovým médiám je potrebné splniť nevyhnutné podmienky (napríklad mať elektrické pripojenie, mať pripojenie na internet, mať sprostredkujúce elektronické zariadenie). Relatívne jednoduchá dostupnosť k internetovému pripojeniu rozširuje hranicu pôsobenia nových médií.

Časová a priestorová obmedzenosť tradičných médií limituje interaktivitu používateľov, čím sa dostávajú do opozitnej pozície oproti novým médiám, ktorých dominantnou črtou je interaktivita vyplývajúca aj zo spomínaných vlastností. Na interaktivitu sprostredkovanú novými médiami možno nazerať ako na možnosť používateľov zasahovať do obsahu či formy komunikácie (Moravec 2016, s. 73). Interaktivita predstavuje zmenu jednosmernej komunikácie na možnosť obojsmernej interakcie a približuje digitálnu komunikáciu bezprostrednému osobnému kontaktu. Zároveň elektronické možnosti prenosu komunikácie umožňujú potenciálne osloviť oveľa viac jednotlivcov, než je možné pri bezprostrednej medziľudskej interakcii. Je to schopnosť nových komunikačných systémov „odpovedať“ používateľovi prostredníctvom digitálneho komunikačného kanálu takmer ako jednotlivec, ktorý sa zúčastňuje na konverzácii tvárou v tvár (Rogers 1986, s. 4).

Ďalšou vlastnosťou nových médií je demasifikácia komunikácie, predstavujúca vlastnosť, na základe ktorej sa digitálna komunikácia približuje ku komunikácii tvárou v tvár, pretože digitálny komunikačný kanál umožňuje jednotlivcovi interagovať s iným jednotlivcom individuálne, aj keď je súčasťou širšieho publika. Demasifikácia podmieňuje smerovanie k individualizovanej interakcii a nové médiá vytvárajú nový typ sociálneho aktéra, informovanejšieho a interaktívneho konzumenta, ktorého je potrebné osloviť prispôbením a individualizáciou ponúkaných produktov podľa jeho požiadaviek (Moravec 2016, s. 72). Toto špecifikum je v základe vzniku virtuálnych komunít, konštituujuúcich sa okolo vlogerov, na ktorých sústredíme pozornosť (pozri sekciu 4).

Na druhej strane pre nové médiá je charakteristická aj masifikácia komunikácie. Tá je dôsledkom jednoduchšej dostupnosti k novým médiám a prostredníctvom nich ľahko šíriacim sa komunikátom. Uvedme príklad z prostredia videoportálu YouTube. Každý, kto chce aktívne využívať tento portál (napríklad uverejniť video alebo prispieť do diskusie prostredníctvom komentáru), musí splniť základné podmienky, čiže zaregistrovať sa na stránke a súhlasiť s podmienkami používania. Po registrácii a prihlásení sa do používateľského konta má každý rovnakú možnosť využívať funkcionality portálu. Masifikáciu youtubovej komunikácie podporuje aj skutočnosť, že šírenie obsahu tohto videoportálu je možné aj nezaregistrovanými používateľmi, čím sa rozširuje komunikačný rádius zdieľaných obsahov. Spomeňme, že v základe vzniku vlogerov je práve masifikačný potenciál nových médií, ktorý umožnil, že z bežných používateľov YouTube sa stali mienkotvorné internetové osobnosti, ktoré ovplyvňujú masu ľudí.

Uvádzané vlastnosti odlišujú charakter nových médií od tradičných masmédií tým, že dávajú ich používateľom možnosť participovať na formovaní uverejňovaného obsahu, ako aj na ich distribúcii (napríklad formou zdieľaní³). To súvisí s čiastočným presunom kontroly nad mediálnym obsahom do rúk používateľov a podnecovaním kreativity na oboch stranách komunikácie (Konvit 2010, s. 110). Tradiční konzumenti sa tak menia na *neomediálnych používateľov*, ktorých výsledkom je nástup tzv. participatívnej kultúry.

V základe spomenutých špecifik nových médií sú ich technologické vlastnosti, a to najmä digitálnosť, modularita, automatizácia manipulácie s informáciou, variabilita, kultúrne transkódovanie (bližšie Manovich 2002).

Digitálnosť spočíva v princípe číselného kódovania, ktorý umožňuje médium opísať matematicky a upravovať ho pomocou počítačových algoritmov. Nové médium je na rozdiel od tradičných médií programovateľné, čo sa premieňa do **automatizácie**. Tá umožňuje uchovávanie a sprístupňovanie enormného množstva mediálnych materiálov, s ktorými môže používateľ jednoducho manipulovať (bližšie Manovich 2002). Napríklad automatizácia je v základe funkcie vyhľadávania v digitálnych databázach, možnosti zanechávania spätnej väzby prostredníctvom komentárov či v základe funkcionality odberu, t. j. automatického uprednostňovania istých mediálnych obsahov pred inými na základe zvolených preferencií.

Modularita spočíva v jej fragmentárnej štruktúre, čo znamená, že nové médium je zložené z nezávislých častí, ktoré vytvárajú nové médium ako celok (Manovich 2002, s. 60). V praxi sa táto vlastnosť manifestuje napríklad v podobe profilov na sociálnych sieťach, ktoré si každý používateľ prispôsobuje podľa vlastných preferencií (napríklad pridanie profilovej fotografie, zmena farby pozadia, nastavenia súkromia, t. j. kto môže a kto nemôže vidieť profil).

Nové médiá určuje ďalej ich sieťový charakter, čím sa myslí vzájomná prepojitelnosť a vytváranie multikomplexných sietí, pričom substanciou, ktorá umožňuje mediáciu, sú počítačové, resp. sieťové dáta (Konvit 2010, s. 110).

Digitálnosť a modularita umožňujú automatizovanie zložitých programových operácií, čím sa používateľovi uľahčuje inak zložitá manipulácia a prístup k novým médiám (konkrétne si možno predstaviť vyhľadávanie prostredníctvom internetového vyhľadávača *Google*, vďaka ktorému má používateľ takmer okamžitý prístup k veľkému počtu zdrojových materiálov, s ktorými môže pracovať, a to na základe hľadaného kľúčového výrazu).

Medzník vo vývoji nových médií nastal po roku 2004 spustením globálnej sociálnej siete *Facebook*, keď sa naplno prejavil interakčný potenciál nových médií. Zároveň internetové pripojenie sa stalo pevnou súčasťou väčšiny domácností. V sú-

³ Zdieľanie v mediálnom kontexte znamená prenos a/alebo výmenu súborov, informácií alebo mediálnych obsahov viac ako jednému používateľovi prostredníctvom digitálneho spojenia.

časnosti medzi najrozšírenejšie digitálne médiá môžeme zaradiť práve sociálne siete ako Facebook, Twitter, Instagram alebo digitálnu databázu videí YouTube, ktoré sú prostriedkom produkcie, distribúcie aj recepcie mediálnych obsahov, slúžiacich ako určité komunikačné formy.

2.1. VIDEOPORTÁL YOUTUBE AKO SÚČASŤ NOVÝCH MÉDIÍ

Začiatkom nového milénia a nástupom webu 2.0⁴ sa dostal do popredia ako súčasť nových médií videoportál YouTube⁵, predstavujúci digitálnu databázu štýlovo a žánrovo diferencovaných audiovizuálnych súborov tematicky rôznorodého charakteru. Web 2.0, charakteristický rozšírením možností interakcie používateľov médií, výrazne zefektívnil a zjednodušil počítačovo sprostredkovanú komunikáciu, dôsledkom čoho bola extenzia používania sociálnych sietí. V tomto období sa naplno začal prejavovať potenciál konektivity. Jej princíp je v možnosti nových médií sprístupňovať aj príbuzný obsah, čo značí, že tematicky súvisiace obsahy a ich tvorcovia vytvárajú vzájomné relácie, diskurzy či komunity, a to sa premieta okrem iného aj do spôsobu a prostriedkov interakcie v digitálnom svete.

Videoportál zaznamenal úspech najmä vďaka jednoduchému prístupu k videosúborom, ako aj vďaka možnosti efektívne komunikovať na jednej webovej stránke s inými sledovateľmi alebo autormi videí. YouTube poskytuje používateľom interaktívne funkcie, ktoré sa neskôr stali súčasťou dnes už frekventovane používaných sociálnych sietí, napríklad možnosť komentovať pridané príspevky alebo označovať registrovaných používateľov portálu v komentároch, a to umožnilo dosahovanie rýchlej spätnej väzby. Tieto interaktívne funkcie vygenerovali nový a zásadne dôležitý jav počítačovo sprostredkovanej komunikácie, tzv. „časopriestorovo rozpojenú interakciu“ (Wachtarczyková 2015, s. 480). Je to nová forma interaktivity, ktorá je asynchrónna a aterritoriálna a ktorá predstavuje fenomén „podmienený možnosťami virtuálnej a mediálnej komunikácie“ (2015, s. 480).

Jednoduchosť⁶ používania a funkcie ponúkajúce možnosť zúčastňovať sa na komunikácii sa stali rozhodujúcimi dôvodmi, prečo používatelia začali naplno využívať potenciál prenosu informácií prostredníctvom audiovizuálnych súborov. Tento potenciál sa premietol do tvorby autorsky originálnych videí. Videová databáza YouTube je priestorom, kde sa etablovalo veľké množstvo nových žánrov v oblasti amatérskej tvorby (Kopecký 2022, s. 294), medzi ktoré patrí aj vlog, žáner vo forme audiovizuálneho záznamu, uverejňovaný prostredníctvom online videoportálu, kto-

⁴ Termín web 2.0 označuje etapu vo vývoji internetu, v ktorej sa kladie dôraz na obsah vytvorený používateľmi (Borko 2021), ako aj na participáciu používateľov pri zdieľaní tohto obsahu.

⁵ V jazykovej praxi sa vyskytuje aj pravopisne adaptovaná forma Youtube.

⁶ Jednoduchosť používania portálu spočíva aj v tom, že YouTube ako prvý umožnil spustiť videozáznam iba prostredníctvom kliknutia na webový odkaz, čiže už nebolo potrebné stiahnuť si súbor najprv do počítača a až následne ho prehrať prostredníctvom prehrávača vo vlastnom zariadení.

rého cieľom je sebaaprezentácia protagonistu, jeho vlastných myšlienok, názorov, záujmov a činností, resp. zručností atraktívnou a originálnou formou na pravidelnej alebo epizodickej báze.

YouTube je hlavnou základňou na uverejňovanie audiovizuálnych komunikátov, preto nám ponúka obsiahlu materiálovú bázu, obsahujúcu staré aj nové vlogy, na ktoré sústredíme našu pozornosť. Zo stylistického hľadiska predstavuje rozsiahly súbor ústnych, žánrovo rôznorodých jazykových prejavov. Dôležitou súčasťou portálu sú písomné komentáre, často adresované priamo tvorcovi videa. Ich významnosť spočíva v tom, že veľká časť videozáznamov sa vytvára na základe interakcií, v nadväznosti na reakciu publika vo forme písomného komentára.

Ako sme už spomenuli, portál YouTube nie je len databázou verejne dostupných videí, ale vďaka možnostiam interagovať je aj sociálnou sieťou, prostredníctvom ktorej sa uskutočňuje internetová komunikácia so špecifickými črtami (Chun – Walters 2011, s. 255). Medzi ne patrí napríklad jej asynchrónnosť alebo demasifikácia publika, vlastnosti približujúce počítačovo sprostredkovanú komunikáciu k bezprostrednému komunikačnému kontaktu.

3. VLOG

Vznik prvého videoblogu⁷ (skrátene sa používa označenie vlog), sa datuje do roku 2005, keď spoluzakladateľ internetovej databázy videí YouTube Jawed Karim zverejnil na stránke videozáznam s názvom *Me at the zoo*^[1]. Na osemnásťsekundovom videu autor zachytáva návštevu zoologickej záhrady, kde stojí pred ohradou so slonom, a opisuje svoj dojem z tohto zvieraťa. Video, ktoré „vyniká“ obychajnosťou a suchopárnosťou prejavu autora, sa stalo vzorom pre zrod ďalších youtubových videí, ktoré v súčasnosti označujeme ako vlogy. Prvé vlogy vznikli najmä s cieľom zabaviť adresáta prelínajúc sa s cieľom vyjadriť úprimné emócie alebo názory nápaditým a vtipným spôsobom. Nekonenčnosť obsahu vlogu, ako aj spôsob sebaaprezentácie je faktorom rozhodujúcim o tom, či sa video stane *virálne*⁸. V slovenskom kontexte sa za autora prvého vlogu⁹ považuje Daniel Štrauch, známy pod pseudonymom Gogo.

⁷ Používa sa aj pravopisná forma *video blog* alebo sa stretneme s formou *video log*, ktorá vznikla analógiou k označeniu *web log* (skrátene *blog*). Všetky tri označenia sa používajú rovnocenne ako absolútne synonymá.

⁸ Lexikálna jednotka *virálny* pochádza z angl. *viral* a v doslovnom preklade znamená „vírusový“. V kontexte vlogosféry, resp. vo sfére digitálnych médií sa slovo *virálny* používa vo význame „rýchlo sa šíriaci prostredníctvom internetu medzi používateľmi“. Virálne videá sú také, ktoré sa rozšírili a stali populárnymi na základe toho, že ich masovo zdieľali používatelia prostredníctvom internetových platforiem, predovšetkým prostredníctvom sociálnych sietí.

⁹ Vlogger Gogo opisuje vo svojom youtubovom profile vlogy ako „videjká, kde sa rozprávam o určitej téme s kamerou a zostrihaný záznam dám na YouTube“.^[2]

Zvyšujúca sa popularita a rozšírenie vlogu do rôznych sfér života viedlo k sústredenejším odborným snahám preskúmať tento fenomén a štylisticky ho začleniť. Napriek tomu nemáme jasné sémantické vymedzenie pojmu vlog. Medzi najširšie chápanie tohto útvaru patrí jeho vymedzenie vo význame „audiovizuálny ekvivalent písomného blogu“ (Olejárová 2018, s. 186). Pristavme sa preto pri definícii blogu v slovenčine, aby sme našli spoločné črty medzi zdanlivo ekvivalentnými útvarmi, ako aj ich kľúčové rozdiely. Blog sa v *Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G* sémanticky vymedzuje ako „internetová stránka, často osobná al. nekomerčného charakteru, ktorá umožňuje rýchle publikovanie textov s rôznou témou; internetový denník“ (2006, s. 313). Z lingvistického hľadiska sa blog charakterizuje ako „typologicky nevyhraný, jazykovo a kompozične krížený, ale autorsky a čitateľsky pútavý a vyhľadávaný útvar (aj) s mediálnymi ambíciami“ (Patráš 2007, s. 120), pričom silná stránka je v jeho „základovej možnosti kombinovať rôzne textové typy, v schopnosti nenásilne obsahovo korigovať, upravovať, dopĺňať a interpretovať už mediálne známe informácie a výberom vhodných výrazových prostriedkov pragmaticky pôsobiť na adresáta (Kolenčíková 2017, s. 153).

Z uvedeného nachádzame prienik medzi týmito dvoma útvarmi v subjektívnom charaktere, prejavujúcom sa v šírení vlastných názorov a postojov. Ďalšou spoločnou vlastnosťou je ich štylistická a obsahová variabilnosť. Na druhej strane vlog sa do primárneho kontrastu s písaným blogom dostáva pre svoju audiovizuálnu formu. Je preň príznačné, že autor je v ňom spravidla fyzicky zachytený prostredníctvom kamery alebo je vo videu prítomný aspoň jeho auditívny komentár. Vlog je principiálne útvar na sebaaprezentáciu, preto vlogeri zvyčajne chcú byť rovnako videní, ako aj počutí. Ďalším dôvodom, prečo autori uprednostňujú fyzickú prítomnosť vo videu, je publikum, ktoré chce vidieť „autentického“ vlogera, chce vidieť jeho štýl, mimiku, priestor, v ktorom sa nachádza. I keď vzhľadom na kreativitu, ktorá je dominantou tohto žánru, nedá sa vylúčiť, že jestvuje koncept vlogu (alebo aspoň pokus oň), v ktorom autor nie je fyzicky prítomný. Ak teda hovoríme o vlogu, tak jedným zo základných znakov je prítomnosť autora minimálne v úvode a závere videa.

Transparentnosť vlogu sa prejavuje zachytením komunikačných prvkov, ako sú neverbálne prostriedky v podobe mimiky, gestiky či sebavyjadrenie prostredníctvom oblečenia, vizuálnej úpravy a pod. To značí, že kľúčová odlišnosť vlogu pramení z jeho výrazne väčšej názornosti, ktorá zjednodušuje prijímanie informácie, ako aj zintenzívňuje zážitkovosť komunikačnej situácie na základe prítomnosti parajazykových prostriedkov a neverbálnych prejavov.

Lexikografické dielo *Cambridge Dictionary* definuje videoblog ako záznam vlastných myšlienok, názorov a skúseností prostredníctvom audiovizuálneho natáčania a následného internetového zverejnenia.^[3] Slovenské lexikografické diela túto

lexikálnu jednotku zatiaľ nezachytávajú, ale v bežnej jazykovej praxi sa vlog zjednodušene chápe ako internetový denník vo forme videozáznamu, pričom sa vychádza zo sémantickej definície blogu. Zaužívaná charakteristika internetového denníka však nie je terminologicky presná. Aj keď vlogeri zachytávajú dianie okolo seba a svoje subjektívne reakcie, ich činnosť je premyslená a spätne upravovaná.

Na denníkový charakter vlogu možno čiastočne nazerať v zmysle denníka ako žurnalistického formátu, ktorý je publikovaný na dennej báze. Pri vlogoch však nejde o publikovanie výlučne na dennej, ale zväčša na epizodickej báze. V súčasnosti sa však táto vlastnosť čoraz viac narúša. Vzhľadom na to, že vlogy sú amatérskymi útvarmi a vlogerstvo je medzi mladými ľuďmi chápané ako prestížna forma zviditeľnenia, na portáli YouTube nájdeme aj autorov, ktorí uverejnili jeden vlog alebo jednu krátku sériu vlogov, väčšinou v snahe etablovať sa ako vlogeri. Uvedme napríklad slovenského moderátora Jána Gorduliča, ktorý v roku 2018 natočil sériu videí s názvom *Gorduvlog*^[4]. Ide o súbor piatich videí zo života autora, zachytávajúcich jeho zážitky z ciest. Autor pri nich použil formát vlogu ako žánru, ale ďalej sa tvorbe vlogov nevenoval a sám seba za vlogera ani nepovažuje: „Začal som, lebo som si myslel, že som na zaujímavom mieste (Mexiko) a to, čo žijem, môže byť pre ľudí zaujímavé. Prestal som s tým, lebo očividne nebolo. Či som vlogger? *Nope*“¹⁰.¹¹

Ukazuje sa tak, že denníkovosť v zmysle pravidelnosti nie je nevyhnutnou vlastnosťou vlogu, ale ide o vlastnosť podmienenú dopytom zo strany publika, z čoho ďalej vyplýva, že je príznačná najmä pre vlogovú tvorbu etablovaných tvorcov.

V zahraničnej odbornej literatúre sa stretávame s opisom vlogu ako istej formy internetovej komunikácie (Frobenius 2014, s. 814). Ide o digitálnu komunikáciu, v ktorej sa spája masová komunikácia s interpersonálnou sociálnou interakciou (Johansson 2017, s. 174). Vlog sa často chápe ako žáner youtubového videa (nadväzujúci na písaný weblog), v ktorom protagonista natáča svoje rozprávanie na videozáznam (Benson 2017, s. 120). V českej lingvistike sa J. Kopecký zamerával na vlogy o verejnom diani, ktoré charakterizoval ako videá, „v nichž autoři promlouvají na kameru o určitém aktuálním politickém nebo společenském problému, prezentují o něm informace a explicitně hodnotí jeho různé aspekty“ (2022, s. 293).

Generalizáciou vlastností môžeme na prieniku načrtnutých vymedzení vlog charakterizovať ako **ústny internetový žáner¹² vo forme audiovizuálneho záznamu, uverejňovaný prostredníctvom online videoportálu, ktorého cieľom je se-**

¹⁰ Z neformálnej angl. *nope* „nie“.

¹¹ Výpoveď je citovaná z četovej komunikácie.

¹² Za žáner pokladáme „zovšeobecnený súbor pravidiel, ktorými sa riadi tvorba konkrétnych textov, útvarov, komunikátov, ktorý je súčasťou komunikačnej kompetencie príslušníkov jazykového spoločenstva“ (Slančová 1996, s. 115).

baprezentácia protagonistu, jeho vlastných myšlienok, názorov, záujmov a činností, resp. zručností atraktívnou a originálnou formou.

Ústnosť chápeme v zmysle opozície ústnosť – písomnosť. Z tohto hľadiska patrí vlog medzi žánre, ktorých primárna forma je ústna. Audiovizuálna forma však umožňuje aj zapojenie grafických prvkov, ktoré vo vlogu fungujú ako sekundárna forma prejavu. Tieto grafické prvky umocňujú základné charakteristiky útvaru, teda zvuk a obraz.

Vlogy sú rôznorodo obsahovo aj tematicky zamerané. Autori sa v nich sústreďujú napríklad na „cestovanie, módu, varenie, záujmy o technológie alebo môžu byť zamerané na výučbu určitej témy, ako napríklad jazykové lekcie, návody na učenie sa programovania alebo návody na cvičenie.“^[5] Takisto sa líšia formálnym spracovaním, ktoré závisí od osobného štýlu autora.

Kľúčovým kritériom je sebaaprezentácia autora. Osoba vlogera je zjednocujúcim faktorom, cez ktorého ako cez prizmu prechádza všetok obsah. On je sám sebe napríklad producentom, scenáristom, hercom, režisérom, kameramanom a často aj technikom postprodukcie.

Vo všeobecnosti možno za vlogy považovať videá, v ktorých je dominantný subjektívny aspekt autora, manifestujúci sa zachytením prežívania autora (prípadne jeho okolia) prostredníctvom zážitkov alebo skúseností, explicitným aj implicitným vyjadrením hodnotiacich postojov na rozličné aspekty.

Pokúsme sa na troch typoch vlogov (reakčný vlog, prankový vlog a vzdelávací vlog) ukázať ich špecifiká v porovnaní s videami, ktoré za vlog nepovažujeme.

Ako prvé uvedme porovnanie vlogu typu *reakcia* a zostrihu humorných videí o pádoch alebo iných zábavných situáciách. Zostrih humorných videí predstavuje kompilát audiovizuálneho materiálu, ktorý autor získal z iného zdroja a vytvoril z nich jedno video. Vlog typu *reakcia* (alebo aj *reakčné video*) sa od „obyčajného“ zostrihu odlišuje tým, že vlogger má pripravený audiovizuálny materiál o vtipných situáciách, na ktoré vo svojom vlogu reaguje a zachytáva hodnotiacu reakciu na tieto videá (zachytáva vlastné emócie, emocionálnohodnotiace prejavy atď.). Cieľom reakčného videa je teda vlastná sebaaprezentácia a zostrih videí slúži len ako podnet k tvorbe vlogu.

Ďalším príkladom je porovnanie vlogu typu *prank* (alebo aj *prankový vlog*) a videa typu *skrytá kamera*. Prank je typ vlogu založený na tzv. nachytávkach podobných staršiemu typu zábavy, známej pod názvom kanadské žarty. Základnou odlišnosťou tohto vlogu od videí natočených skrytou kamerou je to, že vlogger participuje pri príprave nachytávky, participuje pri výbere osôb, na ktoré je žart cielený, sám zaznamenáva reakciu nachytaného a podobne ako pri reakčnom vlogu zachytáva aj svoju reakciu a hodnotiaci postoj. Dokumentácia podrobnej prípravy tejto aktivity je rovnako dôležitou časťou vlogu ako samotná realizácia pranku, často je

dokonca dominantnou časťou vlogu. Vlogger tak prostredníctvom záznamu z prípravy reprezentuje seba ako osobu, ktorá má zmysel pre humor a má dostatok odvahy realizovať aj také žarty, ktoré sú šokujúce, prípadne nebezpečné. Vlogger tak prostredníctvom vlogu konštruuje svoju identitu. Tým sa prankové vlogy líšia od klasických videí natočených skrytou kamerou, v ktorých je dominantným faktorom zaznamenanie reakcie osoby, ktorá je obeťou žartu.

Špecifickým typom vlogu sú vzdelávacie vlogy. Ich autori spracúvajú intelektuálnejšie náročnejší obsah a opierajú sa o odborné informačné zdroje. Tieto vlogy majú znaky popularizačno-náučných komunikátov, ale od tradičných popularizačných videí ich líši subjektívny spôsob prezentácie, kde do popredia opäť vstupuje sebareprezentácia ako základný prvok. Napriek snahe o objektívnosť autori vzdelávacích vlogov takisto vyjadrujú hodnotiace postoje alebo vytvárajú sponzorské videá.¹³ Takisto obsahujú typické vlogerské úvodné a záverečné formulky (vyzývanie sledujúcich na komentovanie, pýtanie sa na témy, ktoré by mali spracovať, vyzývanie k odberu, k lajkovaniu a pod.).

Ďalším kľúčovým kritériom je, že vlogy „umožňujú divákovi nájsť ľudí s podobnými záujmami a pocitmi.“^[5] Obsah vlogu je spájacím prostriedkom medzi vloggerom a publikom a osoba vlogera spolu s obsahom je súčasne spojivo medzi členmi jeho publika. Tak vznikajú vlogerské virtuálne komunity, na ktoré sústreďujeme našu pozornosť v časti 4.1.

Medzi fundamentálne zásady vlogovania patrí najmä originalita tvorby, ktorá motivuje vloggerov k neustálemu hľadaniu nových možností sebareprezentácie a to čiastočne ovplyvňuje tematicko-obsahovú a stylistickú diverzitu vlogosféry. Diverzita prejavu môže vychádzať zo sklonu človeka odlišiť sa od iných a takisto býva konštitutívnym znakom identifikácie človeka s niečím (Dolník 2017, s. 151). V kontexte vlogov sa potreba diferenciacie premietla do kreatívnosti typov vlogov a aj do individuálneho štýlu vlogera, ktorý sa identifikuje ako individuálna bytosť s vlastným, subjektívnym nazeraním na svet, ako aj snahou o autenticnosť, čo demonštruje výrok vlogerky: „(...) ak si pamätáte moju predošlú tvorbu, tak absolútne nekorešpondovala s mojím správaním v súkromí, takže som sa proste potrebovala uvedomiť, dať sa dokopy, nastaviť si nejaké hodnoty a priority, a teda uvidíme, čo prinesie najbližšie obdobie.“^[6]

V súčasnom stave poznania tejto problematiky absentuje komplexná či aspoň čiastková typologizácia vlogov, ktorá je výzvou pre ďalšie lingvistické skúmania.

3.1. FUNKCIE VLOGU

Expanziu vlogu do rôznych komunikačných oblastí sa rozšírili aj jeho komunikačné a pragmatické funkcie. Dominantnou funkciou vlogu stále ostáva zábavná

¹³ Napríklad autorka youtubového kanálu Dejepis Inak natočila video o Eliške Junkovej v spolupráci so značkou limonád Targa Florio.

funkcia, ku ktorej sa postupne pridala funkcia reklamy, persuzívna funkcia a vzdelávacia funkcia.

Vlog vznikol z potreby zabaviť potenciálneho sledujúceho. **Zábavná funkcia** je dominantnou funkciou vlogu, ktorá je prítomná vo všetkých aspektoch tohto žánru. Vlogy sú vopred pripravené a pomerne detailne premyslené akcie, ktorých cieľom je upútať pozornosť zábavnosťou, akčnosťou, bizarnosťou s cieľom dostať čo najväčší ohlas publika. Obsah vlogov je principiálne tvorený tak, aby bol zdrojom rozptýlenia a pôsobil ako podnet na vyvolanie emócie (väčšinou ide o vyvolanie pozitívnej reakcie). Jazykové stvárnenie zábavnej funkcie sa zvyčajne prejavuje na lexikálnej úrovni v podobe expresívne a emocionálne zafarbených slov. Takisto sa zábavná funkcia frekventovane objavuje v slovnej a situačnej komike či neverbálnej komunikácii, ktorá sprevádza verbálny prejav (gestika, mimika).

V súčasnosti je vlog formou infotainmentu, ktorý predstavuje „prepojenie informačnej a oddychovej funkcie“ (Mergeš – Klingová 2023, s. 164). Na jednej strane sa z hľadiska mediálneho obsahu manifestuje snaha o objektivnosť v podobe podávania verifikovaných informácií (príkladom sú vlogy ako recenzie elektronických produktov alebo kozmetických produktov, edukačné či cestovateľské vlogy). Na druhej strane objektívne obsahy sú ovplyvnené subjektívnym postojom vlogera a jeho hodnotiacimi názormi. Rovnako sa subjektivita prejavuje aj pri výbere jazykových a parajazykových prostriedkov v jazykovom prejave, predovšetkým formou expresívnych až hyperbolických hodnotiacich výrazov či obrazných pomenovaní.

Vlogy predstavujú komunikáty s **funkciou reklamy**. Autori videí zarábajú na základe reklamného systému portálu YouTube. Video je speňažené (monetizované) vtedy, ak sú doň vkladané iné videoreklamy. Na udržanie sledovateľského záujmu využívajú vlogeri rôzne komunikačné metódy, ktoré je potrebné hlbšie preskúmať. Ďalším spôsobom, ako vlogeri zarábajú vďaka videoblogom, sú spolupráce s rôznymi spoločnosťami, ktorých produkty alebo služby propagujú priamo vo svojom prehovore. Podľa dohody so samotnou spoločnosťou vlogger produkt verbálne spomenie, natočí o ňom tematické video, prípadne inštruktážne video, v ktorom produkt názorne použiva. Následne sponzorské firmy môžu vyhodnotiť úspešnosť videa na základe aktivity sledovateľov¹⁴ (počet videní, komentárov, zdieľaní a pod.), a to je ďalším motivátorom pre autorov, aby video urobili čo najviac atraktívne, a najmä interaktívne.

Vlogy sú do značnej miery reklamné komunikáty nielen preto, že slúžia ako komunikáty, v ktorých youtuberi (vlogeri) propagujú rôzne produkty, ale aj preto, že autori videí „predávajú“ aj samých seba. Ich úspešnosť závisí od toho, ako sa vo

¹⁴ Na zhodnotenie úspešnosti videoreklamy sa v marketingu využíva metrika označovaná ako *engagement* (online zapojenie). Je to technika, prostredníctvom ktorej sa zisťuje, koľko ľudí daný príspevok aktivizoval. Táto metrika vypovedá o tom, v akej miere bol obsah pútavý a či sledovatelia s príspevkom interagovali.

videu presadia a či sledovateľ video dopozerá do konca, ohodnotí ho lajkom, prípadne zapojí sa do komunikácie prostredníctvom komentára.

Z jazykového hľadiska sa marketingové vlastnosti odzrkadľujú na forme komunikácie vlogera a sledujúceho, vlogeri volia stratégie tak, aby presvedčili sledujúcich o výhodách predvádzaného produktu.

Vlogy sa vyznačujú vysokou mierou persuazívnosti. Vlogeri vzhľadom na ich postavenie tzv. internetových mikrocelebrít medzi mladou generáciou majú schopnosť presvedčiť široké publikum. Na úrovni jazykových prostriedkov sa **persuazívna funkcia** uplatňuje napríklad prostredníctvom marketingovo prítiahlivých výrazov. Ako príklad uveďme anglické módné slová s emocionálnohodnotiacou funkciou (1); (2).

(1) *Chceme juicy¹⁵ pery, takže použijeme Juicy bomb¹⁶.*

(2) *Toto sú jedny z mojich najobľúbenejších videí, také sezónne must haves¹⁷ (...).*
Tu sú tipy na top tropické letné farebné produkty, ktoré si myslím, že sa oplatia mať vašu pozornosť.

V súčasnosti sa čoraz častejšie prejavuje potenciál vlogovania v oblasti osvetu a vzdelávania, kde sa ukazuje tendencia prechádzať cez zábavu k edukácii.¹⁸ **Vzdelávacia funkcia** sa realizuje najmä výberom tém a v jazyku sa prejavuje používaním terminologických výrazov, jasnou textovou štruktúrovanosťou videa (dodržaná chronologická postupnosť a nadväznosť textu). Vzdelávaciu funkciu ilustrujú aj pravidelné snahy vlogerov, primárne zameraných na tvorbu intelektuálne nenáročných konceptov, tvoriť tematicky náročnejší obsah, uvedomujúc si potrebu rozvoja kritického myslenia v sociálnom živote. K zmene tematicko-obsahového zamerania ich motivuje hlavne vlastné osobnostné dozrievanie, ale aj vývin spoločenskej situácie. Snažia sa upustiť od tvorby „duchovne vyprázdnených obsahov“ (Dolník 2018, s. 73) a siahajú po intelektuálne komplikovanejších témach, a to aj napriek tomu, že tieto formáty nemajú virálny potenciál.

Dynamika tematicko-obsahovej aj formálnej (audiovizuálnej) stránky vlogov v slovenskom kontexte úzko súvisí s globálnymi trendmi. Z hľadiska vývinových tendencií má na konštituovanie vlogu najvýznamnejší vplyv globalizácia, ktorá sa premieta nielen do komunikačno-jazykovej roviny, ale jej vplyv je výrazný aj na kultúrnej, sociálnej a ekonomickej rovine. Ako sme uviedli, doteraz nemáme spracovanú typológiu vlogov, ktorá by poukazovala na diferenciáciu jednak obsahovo-tematickej stránky, ale aj formálnej či jazykovej stránky jednotlivých typov tohto rozširujúceho sa žánru.

¹⁵ Z angl. *juicy*, „šťavnatý“.

¹⁶ Názov kozmetického produktu, lesku na pery.

¹⁷ Z angl. *must have* „niečo, čo je aktuálnym hitom, módnym trendom v istom období“.

¹⁸ Medzi najznámejšie slovenské edukačné vlogové kanály patria Dejepis Inak alebo JurajVie.

4. KTO JE VLOGGER

Tvorcom a spravidla hlavným protagonistom vlogu je jedinečná sociálna a kultúrna osobnosť, nazývaná vlogger (angl. vlogger). V podkorpuse Slovenského národného korpusu prim-10.0-public-sane¹⁹ sa lema *vlogger* vyskytuje 66-krát. Medzi výskytmi nachádzame doklady o bežnej charakteristike vlogera ako osoby, ktorá tvorí a uverejňuje youtubeové videá.²⁰

Slovník *Cambridge dictionary* definuje vlogera ako osobu, ktorá tvorí vlogy.^[8] Iný zahraničný slovník sémanticky vymedzuje pomenovanie vlogger ako osobu, ktorá tvorí a nahráva blogy pozostávajúce prevažne z videí, a nie z textu alebo obrázkov.^[9] V slovenčine bol lexikálny výraz vlogger čiastočne sémanticky vymedzený ako osoba, ktorá „sa na sociálnych sieťach prezentuje prostredníctvom videa“ (Kálmánová 2021, s. 45), no zachytenie významu v lexikografických dielach slovenčiny zatiaľ absentuje.

Vlogger v kontexte mediálnej komunikácie predstavuje osobu, ktorá pravidelne prostredníctvom videoplatformy zdieľa svoje zážitky, myšlienky a nápady alebo sa zveruje so svojimi emóciami a pocitmi internetovému publiku (Goosen 2015, s. 4). V inej definícii sa nazerá na vloggerov ako na tvorcov „video blogů (zkráceně vlogů), v nichž glosují různé události a témata, parodují videa jiných či zodpovídají dotazy a připomínky fanoušků“ (Moravec 2016, s. 79).

V súvislosti s bežným chápaním vlogera v komunikačnej praxi a s ohľadom na doterajšie čiastkové charakteristiky vlogera v prostredí mediálnej komunikácie, môžeme predložiť naše chápanie vlogera ako **osoby, ktorá tvorí, natáča a uverejňuje vlogy prostredníctvom online portálu, spravidla YouTube platformy, a obsahom týchto videí je vyjadrenie vlastných myšlienok, nápadov, zdieľanie zážitkov, šírenia postojov, ktoré sú zväčša podané neformálnou a zábavnou formou** (napríklad v podobe glos, paródii či satirických komentárov).

V digitálnom diskurze pri odkazovaní na tvorcov obsahu na YouTube sa stretávame častejšie s pomenovaním *youtuber*. V angličtine sa tento výraz používa nielen na označenie človeka, ktorý uverejňuje videá na youtubeovom portáli, ale takisto na označenie osoby, ktorá často používa webovú stránku YouTube.^[10] V slovenskom kontexte sa uvádza, že význam slova *youtuber* sa v jazykovom úze slovenčiny ustálil na označenie osoby „ktorá si nahrá originálne video, sama v ňom vystupuje a po zaregistrovaní v databáze ho umiestni na server, čím ho sprístupňuje ostatným používateľom databázy a získava jeho sledovateľov. Zriedkavo sa ním však označuje aj

¹⁹ Podkorpus obsahujúci iba texty so správnou diakritikou a z oblasti Slovenska.

²⁰ Napr. „Vlogeri sú ľudia, ktorí natáčajú videá zväčša zo svojho bežného života a nahrávajú to na internet, presnejšie na youtube“^[7] alebo „Fenómén videí, pri ktorých sledujete, ako váš obľúbený vlogger (človek vytvárajúci videoblogy) hrá hru a komentuje každý svoj krok, je v zahraničí rozšírený už niekoľko rokov.“^[7]

niekto, kto vo zvýšenej miere sleduje videá v tejto databáze“ (Mislovičová 2017, s. 100). Z dokladov získaných z podkorpusu, v ktorom má lema youtuber 327 výskytov, sa ukázalo, že v doterajších korpusových zdrojoch sa táto lema vo význame *sledovateľ youtubových videí* nevyskytuje.^[7]

Na druhej strane citovaný podkorpus ponúkol doklady o youtuberstve ako povolání, pretože youtuberi, ktorí patria medzi najznámejších, sú za svoju tvorbu a obsah na používateľskom kanáli finančne ohodnotení a pripisuje sa im status internetových celebrit.²¹ V podkorpuse sa vyhľadávaná lema často vyskytuje v spojení s lemmami *práca*²², *profesia*²³ alebo *kariéra*²⁴. Ukazuje sa tak tendencia chápať youtubera v jazykovom úze ako osobu, ktorá je odborníkom v tvorbe videí, uverejňovaných na platforme YouTube. V kontexte načrtnutého bežného chápania sa stotožňujeme s charakteristikou osoby youtubera ako „tvorcu videí publikovaných na YouTube bez ohľadu na žáner a kvalitu“ (Olejárová 2018, s. 182) a v užšom význame na neho nazeráme ako na odborníka, resp. profesionálneho tvorca youtubových videí, ktorý je za svoju tvorbu spoločensky uznávaný alebo finančne ohodnotený. Vo vzťahu k vlogerom chápeme označenie youtuber ako hyperonymické pomenovanie pre tvorca vlogov – vlogera.

V mediálnom diskurze sa stretneme v odlišných kontextoch aj s pomenovaním *streamer* (*strímer*). Vo všeobecnosti sa tak označuje osoba alebo spoločnosť, ktorá sprístupňuje prostredníctvom internetu informácie, hudbu alebo videá.^[11] V kontexte youtuberstva sa za strímera pokladá osoba, ktorá zachytáva svoju hráčsku aktivitu pri hraní videohry a jeho vysielanie prebieha v reálnom čase.^[12] Cieľom je zaznamenať priebeh hry, pričom sa nekladie dôraz na verbálny prejav, pretože ten je pre strímera sprievodným prostriedkom videa. Špecifickým typom strímera je *let's player*, tvorca tzv. *let's play videí*. Tento formát predstavuje audiovizuálny záznam, dokumentujúci priebeh počítačovej hry, ktorý je sprevádzaný auditívnym komentárom hráča (*let's playera*). Podstatou *let's playera* „nebýva jen objasňování strategie hráče, ale pobavení publika různými poznámkami a vtipnými komentáři“ (Moravec 2016, s. 79), ale komentujúci hráč sa sústreďuje na subjektívnu skúsenosť s hrou, sprevádzanú vtipným alebo kritickým komentárom.

Vlogeri vo vzťahu k spoločnosti majú status internetových mikrocelebrit, ktoré na internete získali výraznú sledovateľskú pozornosť. Vzhľadom na ich schopnosť ovplyvňovať všeobecnú mienku svojho publika sa často pokladajú za *influencerov*,

²¹ Napr. „Youtuber: profesionálny užívateľ platformy YouTube, ktorý vo svojich videách zdieľa názory, skúsenosti, tipy či rady na akúkoľvek tému.“^[7]

²² Napr. „Práca youtubera bude pre mladých asi atraktívnejšia ako vedecká kariéra.“^[7]

²³ Napr. „Okrem oblasti IT sa v odpovediach objavili profesie ako youtuber, animátorka filmov či rapperka.“^[7]

²⁴ Napr. „S kariérou youtubera začínal v pätnástich rokoch vo svojej detskej izbe.“^[7]

preto sa pristavme aj pri tomto označení. V podkorpuse nachádzame 670 výskytov lemy *influencer*²⁵.

Zahraničné lexikografické diela vymedzujú influencera ako osobu, ktorá inšpiruje alebo riadi činy iných a zároveň má schopnosť vzbudiť záujem o niečo (napríklad spotrebný produkt) tým, že o tom uverejní príspevky na sociálnych sieťach.^[13] Iný zahraničný lexikografický zdroj charakterizuje influencera nielen ako osobu, ktorá má vplyv meniť mienku iných, ale aj ako osobu, ktorá je platená spoločnosťou za to, aby ukazovala a popisovala svoje produkty a služby na sociálnych sieťach a nabádala iných ľudí, aby si ich kúpili.^[14] Ako základný atribút influencerstva tak možno vytyčiť dostatočne širokú platformu publika (sledovateľov, followerov, odberateľov, subscriberov), ktorí pokladajú influencera (vlogera, youtubera, strímera, let's playera) za relevantnú a dôveryhodnú autoritu elitného charakteru (Olejárová 2018, s. 183). Efektívny dosah týchto internetových osobností v podobe „moci“ ovplyvňovať verejnú mienku je v základe ich virtuálnych komunít, ktorých dominantnou osobou je jednotlivec s identitou internetovej osobnosti, okolo ktorej sa zoskupuje neformálna skupina používateľov, snažiaca sa vyjadrovať spolupatričnosť s touto osobou vo forme napodobňovania jeho vzorcov správania.

4.1. VLOGGER AKO SOCIÁLNY AKTÉR

Sociálny status vlogera neurčuje samostatne izolovaná tvorba videí (to znamená, že nie každý, kto natočí video a uverejní ho prostredníctvom youtubového kanála, sa stáva automaticky vlogerom). Označenie vloger vyjadruje členstvo osoby v istom type mikrosociety. Mikrosocietu chápeme ako malú sociálnu skupinu, ktorá môže vzniknúť na základe topologického, komunikačného alebo referenčného aspektu (Wachtarczyková 2015, s. 479). Sociálne skupiny, v ktorých dominuje topologický aspekt, sú viazané na istý mikroregión, zatiaľ čo v základe mikrosociet s dominantným komunikačným aspektom spája členov komunikačná situácia a komunikačné potreby určujúce ich komunikačnú motiváciu (2015, s. 478 – 479).

Podľa J. Wachtarczykovej možno vyčleniť okrem spomínaných sociálnych skupín aj tzv. referenčné mikrosociety, v ktorých dominuje referenčný aspekt. Ten spočíva v tom, že v základe určenia príslušnosti k istej societe je „pozitívna afirmácia jej člena, tzn. stotožnenie sa s členstvom v skupine a akceptácia pravidiel skupiny vrátane akceptácie jej pomenovania“ (2015, s. 480). V základe sociálnej skupiny

²⁵ V podkorpuse nachádzame v súvislosti s *influencerstvom* zmienky o tom, že „... v prostredí internetu hrajú rozhodujúcu úlohu neformálne väzby a vplyv takzvaných ‚influencerov‘, teda ľudí, ktorí majú okolo seba načúvajúcu komunitu“^[7] alebo: „Influencer je jednotlivec, ktorý má právomoc ovplyvňovať nákupné rozhodnutia iných vďaka svojej autorite, vedomostiam, postavenia alebo vzťahu so svojím publikom“^[7] a takisto: „Influencer (z anglického influence vplyv), je osoba verejne známa, ktorá má na sociálnych sieťach dostatočný počet fanúšikov, ktorí ju podporujú a ktorí ju považujú za svoj vzor.“^[7]

vlogerov je ich „kolektívna identita utváraná afirmatívnym gestom“ (2015, s. 481). Ako afirmatívne gesto môžeme označiť napríklad vytvorenie youtubového kanála jednotlivca s intenciou tvoriť vlogy podľa istého youtuberského vzoru. Na základe pozitívneho referenčného vzťahu k iným členom danej skupiny jednotlivec prispôbuje svoje správanie podľa toho, ako sa správajú ostatní členovia mikrosociety s intenciou priblížiť sa im, a tak sa stať súčasťou kolektívu. Podľa J. Wachtarczykovej pozitívny referenčný rámec je v základe kritéria skupinovosti, teda v základe vedomia „my“ (2015, s. 480). Referenčné mikrosociety teda predstavujú skupiny, ktoré ovplyvňujú správanie jednotlivcov.

Konektivita sociálnych médií umožňuje nielen vlogerom ako jednotlivcom byť vzájomne poprepájaní rôznymi väzbami do časopriestorovo rozpojenej referenčnej mikrosociety (Wachtarczyková 2015, s. 480), ale umožňuje aj vznik komunit okolo samotných vlogerov. Vloger svojím pôsobením vytvára virtuálnu komunitu, tvorenú sledovateľmi (followermi, odberateľmi) a sám je do tejto komunity špecifickým spôsobom včlenený. Fungovanie vlogera je sociálno-konštitutívne, čo znamená, že vloger je ukotvený v určitom priestore a okolo seba vytvára sociálnu skupinu, v ktorej on určuje sociálnu identitu skupiny. Vloger je v tejto skupine dominantnou referenčnou osobou, teda osobou, ktorá ovplyvňuje správanie ostatných členov.

Ako ústredná osoba je aktívnym interaktantom a vytvára okolo seba neformálnu komunitu vedome: „Kľudne sa môžete pýtať dolu v komentároch, čo by ste chceli vedieť nabudúce, koho sledujete a čo vás baví aktuálne robiť, ako sa máte vy, čo sa u vás zmenilo za tie dva roky a tak. Nech to nie je len o mne, ale nech sme opäť taká nejaká spoločná komunita“^[6]. Tieto virtuálne komunity sú delokalizované a spájané spoločnými záujmami a počítačovo sprostredkovanou komunikáciou, najmä prostredníctvom komentárov pod videami či verbálnymi reakciami na sociálnych sieťach. V základe tejto komunikácie je už zmienená časopriestorovo rozpojená interakcia, vlastnosť vygenerovaná zo špecifik digitálnych médií.

4.1.1. Vlogeri a ich komunikačný register

Mikrosocieta vlogerov má povahu sociálnej inštitúcie, pre ktorú je príznačný „relatívne stály, v danom spoločenstve či skupine uznávaný súbor pravidiel, noriem a predpisov vrátane pravidiel týkajúcich sa sociálnych rolí“ (Slančová 2023, s. 11). Podľa citovanej autorky každá sociálna inštitúcia sa identifikuje istými jazykovými šandardizáciami, ktoré sú vymedzené sociálnym statusom a aspektmi súvisiacimi s týmto statusom (2023, s. 12). Na komplex jazykových a parajazykových prostriedkov, spojených s preferovaným spôsobom komunikačného správania v istej sociálnej inštitúcii, manifestujúcej sa aj ako mikrosocieta, možno nazerať ako na komunikačný register (bližšie Slančová 2023; Ološtiak 2010, 2011).

Komunikačný register predstavuje „súbor výrazových prostriedkov, ktorých existenčnou motiváciou je spätosť s istými viac alebo menej opakujúcimi sa, unifikovanými, „ritualizovanými“ komunikačnými situáciami“ (Ološtiak 2010, s. 34). Na základe sociálnej podmienenosti sa registre členia na makrosociálne, vzťahujúce sa na komunikačné sféry a subsféry, a mikrosociálne, ktoré sú späté so sociálnym statusom, sociálnou rolou a sociálnou vzdialenosťou (Ološtiak 2010, s. 32).

V kontexte načrtnutého teoretického rámca chápeme súbor jazykových prostriedkov, typických pre slovenskú vlogosféru, ako makrosociálny komunikačný register, ktorý sa člení na jednotlivé subregistre. Komunikačný subregister charakterizujeme v zmysle D. Slančovej, ktorá na príklade športovej oblasti uvádza, že „subregistre športového makrosociálneho registra chápeme ako konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa ľudí v jednotlivých druhoch športu“ (2023, s. 13). Analogicky nazeráme na subregistre vlogerského makrosociálneho registra ako na konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa aktérov v jednotlivých typoch vlogov. Tak môžeme vyčleniť *unboxingový* subregister, *letsplayerský* subregister, *prankový* subregister, *vzdelávací* subregister a pod.²⁶

Anglicizmy chápeme ako jeden z dominantných jazykových znakov v reči vlogerov. Ukazuje sa, že predstavujú „registrové markery“ (Ološtiak 2011, s. 269), čiže registrovo motivované lexikálne jednotky, ktoré sú situačne podmienené a ktoré hovoriaci preferenčne používajú na základe konkrétnej komunikačnej situácie (Ološtiak 2010, s. 34). Výskyt anglicizmov v jednotlivých vlogerských subregistroch sa líši jednak frekvenčne, a jednak funkčne. Napríklad anglické termíny z oblasti hi-tech technológií, ktoré sú preferenčne používané v letsplayerských vlogoch, nie sú typické pre vlogy o kráse alebo o móde a naopak. Jedným z cieľov budúceho skúmania je zamerať sa na analýzu anglicizmov s ohľadom na ich fungovanie v jednotlivých vlogerských komunikačných subregistroch. Predpokladáme, že na základe týchto subregistrov je možné hľadať spoločné prieniky a pokúsiť sa vyčleniť súbor anglicizmov, typických pre vlogerský makrosociálny register.

5. VLOGERSKÉ PUBLIKUM

Ako sme spomenuli v predchádzajúcej časti, virtuálnu komunitu vznikajúcu okolo dominantnej referenčnej osoby vlogera tvorí jeho publikum. V kontexte mediálnych štúdií sa za *publikum* označuje entita príjemcov istého mediálne zdieľaného a verejného obsahu (Moravec 2016, s. 81). Vlastnosti a zloženie publika sa vyvíjajú v súlade so sociálnym a technologickým pokrokom rovnako, ako aj samotné médiá. To znamená, že asynchrónno-atemporálna a ateriotoriálna forma interaktivity a virtuálnosť nových médií sa premietajú aj do špecifickej formy digitálnej interakcie.

²⁶ Problematika vlogerských komunikačných subregistrov predstavuje otvorenú tému, ktorá ponúka možnosti na ďalšie lingvistické aj interdisciplinárne skúmania.

Vlogerské publikum sa od publika klasických médií líši tým, že na rozdiel od publika klasických médií, ktoré je tvorené divákmi, publikum nových médií je tvorené sledujúcimi (sledovateľmi, odberateľmi, subscribermi, followermi). Táto diferenciácia je dôsledkom pôsobenia vlastností nových médií, ktoré umožňujú zvýšený a špecifický typ interakcie medzi odosielateľom (tvorcom) a adresátom (sledujúcim). Digitálna forma interaktivity sa vyznačuje možnosťou sledovateľov zasahovať do obsahu alebo formy komunikácie (Moravec 2016, s. 73), ale len do takej miery, do akej to umožňuje samotný autor videa, ktorý má nad celým komunikátom kontrolu. Členovia publika nových médií prezentujú nesúrodú entitu tvorenú sledujúcimi v rôznych používateľských polohách na základe ich intencie participovať na interakcii.

Jadro publika tvoria odberatelia (subscriberi, followeri) youtubového kanála vlogera, ktorých zámerom je byť aktívnymi prispievateľmi a pravidelne sa zapájať do diania kanála. Odberatelia sú entita príjemcov, ktorá sa prihlásila na odber určitého youtubového kanála. Odber „zabezpečí, že videá daného tvorca sa k odberateľovi spoľahlivo dostanú a nebudú zahŕtené iným obsahom. Je to zároveň číselné vyjadrenie úspechu a popularity, ktorým publikum prejavuje youtuberovi lojalitu. Často sa používa analogicky s termínom „fanbase“ (Olejárová 2018, s. 182). Aktívni odberatelia sa zaujímajú nielen o tvorbu, ale aj o osobu vlogera na iných sociálnych sieťach. Ide väčšinou o fanúšikov (*fans*) vlogera, ktorých zámerom je pozitívne interagovať a vytvárať si afirmatívny virtuálny vzťah s vlogerom. Na druhej strane medzi aktívne sa zapájajúcich odberateľov môžu patriť aj tzv. hejteri, ktorých cieľom je vnášať negatívne, až nenávistné reakcie na adresu vlogera a jeho youtubového kanála.

Ďalšiu vrstvu sledovateľov tvorí množina potenciálne pravidelných sledovateľov videí. Tým máme na mysli sledovateľov, ktorí sú prihlásení na odber vlogerského kanála s „intenciou dívať sa na videá a občasne reagovať“ (Olejárová 2018, s. 185). Tretiu skupinu tvoria sledovatelia – návštevníci, ktorých „pozornosť sporadicky pritiahne nejaký virálny trend alebo udalosť“ (2018, s. 185).

Vlogger ako expedient chce osloviť široké publikum, ktoré pozostáva z neznámych percipientov, ale zároveň na toto oslovenie anonymných prijímateľov využíva komunikačné prostriedky, ktoré sú príznačné pre bezprostrednú komunikáciu, dorozumievanie sa tvárou v tvár. I keď identita adresátov, prijímateľov informácie je anonymná, vlogger vie o svojej cieľovej skupine základné štatistické údaje o ich veku a pohlaví, rovnako má prístupné štatistiky o úspešnosti/neúspešnosti svojich videí: „Sú tam aj mladšie ročníky, no aj tínedžeri a starší ľudia. Štatisticky mi ukazuje, že ma sleduje približne 44 percent ľudí vo veku 18 – 24 rokov“ (Matusčáková – Altof 2018). Na inom mieste youtuber dodáva: „Vyberám si len tie (spolupráce, pozn. R. K.), ktoré mi sedia, pričom beriem ohľad aj na moju cieľovku“ (Matusčáková – Altof 2018). Z viacerých vyjadrení samotných vlogerov sa ukazuje, že sociologické

faktory sledujú a pripisujú im istú dôležitosť. Vlogger má teda rámcové informácie o spoločných alebo odlišných vlastnostiach jednotlivcov tvoriacich publikum, ktoré je v základe virtuálnej komunity a ktorú s nimi spoluvytvára.

5.1. VLOG AKO PRÍKLAD PARTICIPATÍVNEJ KULTÚRY

Nástup a vývin YouTube patrí do druhého mediálneho veku (bližšie Poster 1995), pre ktorý je príznačné vyrovnávanie pôvodnej asymetrie medzi tvorcom obsahu a jeho publikom. Medzi autorom (odosielateľom) a sledovateľom (prijímateľom) mediálneho obsahu v kontexte nových médií dochádza k stieraniu hraníc, pretože sledovateľ, predstavujúci konzumenta, sa môže stať spoluproduktorom mediálneho obsahu. Na základe vyššej interaktivity, ktorá vzišla jednak z možností nových médií, a jednak z vlastnej iniciatívy prijímateľov digitálnych obsahov, dochádza v youtubovom priestore k stieraniu hraníc medzi pasívnym konzumentom (sledovateľom) a tvorcom mediálnych obsahov. Dôsledkom je vznik tzv. produživateľov (Moravec 2016, s. 72). Ako produživatelia sa prejavujú jednak samotní vlogeri, ktorí sami sú followermi iných youtuberov a ich tvorbou sa často aj inšpirujú, a jednak sú nimi aj sledovatelia tvoriaci ich publikum, ktorí môžu ovplyvniť obsah vlogerskej tvorby, pričom spätná väzba od publika je pre vlogerov žiadaná, ale nemôžu sami tento obsah vytvoriť bez primárnej kontroly vlogera.

Interakcia vlogerov a publika v priestore vlogosféry je príkladom tzv. participatívnej kultúry (participatory culture), v ktorej sa bežní používatelia podieľajú na vzniku nových audiovizuálnych konceptov (Benson 2017, s. 36). V kontexte sociálnych sietí ako nových médií je dominantnou formou digitálnej interaktivity tzv. konverzačná aktivita (conversational interactivity), ktorá je formou interakcie medzi používateľmi nových médií v podobe komentovania príspevkov, reagovania na nich formou „páči sa mi to“ či vkladanie fotiek alebo videí na sociálne siete (Moravec 2016, s. 73). Sledovatelia prostredníctvom týchto funkcií môžu participovať na modifikácii alebo tvorbe obsahu jednotlivých webových stránok portálu, ako aj na tvorbe budúcich videí vlogerov, čím dochádza k čiastočnému presunu kontroly nad mediálnym obsahom do rúk používateľov.

Medzi základné princípy participatívnej kultúry patrí otvorená participácia, čo znamená, že na vzniku obsahu sa podieľajú rôzni tvorcovia a zámerom tvorcov je cieľavedomá spoluúčasť na kolektívnom diele. Príkladom sú výzvové vlogy (*challenges*). Autorstvo konkrétnej výzvy sa nedá prisúdiť jednému autorovi. Zmyslom konceptu je, aby čo najviac tvorcov zareagovalo na výzvu a zaznamenalo plnenie danej výzvy vo videu, ktoré potom uverejní aj s explicitným oslovením ďalších vlogerov, vybraných na potenciálne šírenie tohto konceptu. Dochádza k tzv. masovému bujneniu obsahov (Moravec 2016, s. 80), ktoré majú byť vzájomne poprepájané prostredníctvom spoločného prvku, v tomto prípade témou.

V nadväznosti na otvorenú participáciu možno uvažovať o vlogoch ako o „pozdne moderní variáci ľudové tvorby či zábavy“ (2016, s. 80) mladej generácie. V slovenskej literatúre sa spomína spojenie „kybernetický folklór“, ktorého predpokladom je virálne šírený obsah bez priamo uvedeného autorstva (Olejárová 2018, s. 184).

Motiváciou participantov nie je osobné vlastníctvo, ale participácia pri vzniku kolektívneho obsahu. Dôkazom vzájomného pôsobenia a stierania geografických, sociálnych či kultúrnych hraníc medzi tvorcami a sledovateľmi sú výpovede youtuberov, v ktorých explicitne vyjadrujú, že sú sledovateľmi iných tvorcov, napríklad výzva vlogera, ktorú adresoval svojim odberateľom, aby šírili jeho nový, zahraničím inšpirovaný, koncept vlogu (3) alebo odpoveď Goga vo forme splnenia inej výzvy, do ktorej bol nominovaný spolu so svojou priateľkou – vlogerkou Lucypug českými youtuberami (4).

(3) A kľudne to pošlite youtuberom, nech spravia svoj *content list*²⁷ alebo *youtube creator tier list*²⁸. Urobte to!

(4) Čaute tu je Gogo a vitajte pri vareškovom *challengi*²⁹ ... do ktorého nás nominoval Hogy so svojím kamarátom Pavelom a tí dvaja ho aj vymysleli.

Vlogger je príkladom tzv. produživateľa, ktorý nielen konzumuje obsah, ale aj vytvára vlastné audiovizuálne záznamy uverejňované na svojich videokanáloch (Moravec 2016, s. 61). V základe tohto reťazenia a bujnenia mediálnych obsahov je princíp analógie, prejavujúci sa prevzatím podnetu (inšpiráciou), ktorý ďalej jednotlivci spracujú na základe individuálnych a sledovateľských preferencií.

6. ZÁVER

Vývoj nových médií po roku 2005, označovaný ako transformácia webu 1.0 na web 2.0, a vznik sociálnych sietí, ovplyvnili spôsob počítačovo sprostredkovanej medziľudskej interakcie a rovnako zasiahli aj do kultúrneho vývoja spoločnosti. Vzhľadom na tieto skutočnosti sme sa zamerali na charakteristiku nových médií a ich špecifických vlastností, ako je časová a priestorová neurčitosť (asynchrónnosť a ateritoriálnosť), interaktivita a demasifikácia komunikácie. Tieto vlastnosti považujeme za kľúčové črty nových médií, ktoré sa premietajú do zmien v počítačovo sprostredkovanej komunikácii.

Táto štúdia ozrejmuje základné pojmy spojené s oblasťou tvorby, distribúcie a fungovania vlogov. Vzhľadom na relatívne nový fenomén a jeho neustále variovanie sa v čase sme sa snažili sústrediť na základné aspekty, ktoré ovplyvňujú tento druh performancie. Práca prináša úvod do problematiky slovenskej vlogosféry so

²⁷ Z angl. *content list* „zoznam videí podľa kvality ich obsahu“.

²⁸ Z angl. *youtube creator tier list* „zoznam youtuberov podľa kvality ich tvorby“.

²⁹ Z angl. *challenge* „výzva“.

sústredením sa na jej základné faktory vstupujúce do komunikačného procesu (vlogger – vlog – komunikačný kanál YouTube – publikum).

Zameranie na sféru vlogov (vlogosféru) ako na nový fenomén 21. storočia a súčasť nových médií vychádza z aktuálnej kultúrno-spoločenskej situácie, v ktorej sa vlogy ukazujú nielen ako nová forma infotainmentu, ale okrem sprostredkovania zábavy či šírenia informácií sú zdrojom šírenia postojov a názorov, sú formou edukácie a aj súčasťou marketingových stratégií. Stali sa alternatívnym žánrom, ktorý konkuruje niektorým žurnalistickým útvarom, ako je napríklad reportáž, recenzia, komentár či úvaha. Ich popularita prevažne medzi mladou generáciou používateľov slovenského jazyka má rastúcu tendenciu, o čom svedčí spomenutý prienik vlogu do rôznych sfér života. Vďaka interaktívnym funkciám, ako je lajkovanie a komentovanie videí, sa používatelia dostávajú do nepriamej komunikácie medzi sebou, ako aj s autorom videa, čím sa YouTube stáva sociálnou sieťou, v rámci ktorej sa uskutočňujú internetové dialógy.

V tejto iniciačnej štúdii sme uchopili vlog jednak ako žáner digitálnych médií a jednak ako formu komunikácie vlogera so svojim publikom. Na základe doterajších zistení iných vedných disciplín a bežného chápania v jazykovom úze charakterizujeme videoblog (vlog) ako ústny internetový žáner vo forme audiovizuálneho záznamu, uverejňovaný prostredníctvom online videoportálu, ktorého cieľom je sebaaprezentácia protagonistu, jeho vlastných myšlienok, názorov, záujmov a činností, resp. zručností atraktívnou a originálnou formou na pravidelnej, resp. epizodickej báze. Autorom videa je vlogger, ktorý tvorí, natáča a uverejňuje vlogy prostredníctvom online portálu, spravidla YouTube platformy, a obsahom týchto videí je vyjadrenie vlastných myšlienok, zdieľanie zážitkov, postojov či nápadov, ktoré sú podané obyčajne neformálnou a vtípnou formou.

Vlogera ako sociokultúrneho aktéra sme vymedzili vo dvoch vzťahoch: 1. vzťah k ostatným vloggerom a 2. vzťah k jeho sledovateľom (publikum). Vo vzťahu k iným vloggerom jednotlivci vytvárajú mikrosocietu, založenú na neformálnych vzťahoch a so zámerom vzájomne sa ovplyvňovať. V základe príslušnosti k tejto mikrosociete je afirmatívne gesto (bližšie Wachtarczyková 2015), ktorým sa jednotlivci dobrovoľne začleňujú do vlogerského zoskupenia. Vlogeri vo vzťahu k sledujúcim tvoria virtuálne komunity, v ktorých status vlogera je založený na jeho bimodalite, teda na jednej strane vlogger okolo seba vytvára komunitu, v strede ktorej sa sám ukotvuje.

Mikrosocieta vloggerov predstavuje aj sociálnu inštitúciu, ktorá sa vyznačuje vlastným súborom jazykových aj parajazykových komunikačných prostriedkov, ktorých používanie je podmienené komunikačnou situáciou. V tomto uvádzame anglicizmy ako lexikálne prostriedky, predstavujúce preferenčné jazykové prvky typické pre reč vloggerov. Preto na reč vloggerov v súlade s teoretickými východiskami

D. Slančovej (2023) a M. Ološtiaka (2010, 2011) nazeráme ako na makrosociálny komunikačný register, ktorý sa v komunikácii člení na menšie, situačne podmienené komunikačné subregistre. Hlbšia fokusácia na opis a charakteristiku týchto jednotlivých subregistrov, ako aj hľadanie ich prienikov je jednou z možných vízií ďalšieho lingvistického výskumu.

V štúdií sme naznačili zameranie na anglicizmy ako súčasť jazykovej reality vloggerov, ktorá je úzko spätá nielen s digitálnych prostredím, ale aj so sociokultúrnym pokrokom a generačným aspektom. Nazdávame sa, že jedným z možných smerov ďalšieho výskumu je sústrediť sa na jazykové stváranie vlogu so zameraním na komunikačné a pragmatické fungovanie anglicizmov ako lexikálnych prostriedkov cez optiku registrovo motivovanej lexiky.

Literatúra

- BENSON, P. (2017): *The Discourse of YouTube. Multimodal Text in a Global Context*. New York: Routledge.
- BORKO, M. (2021). Web 1.0, Web 2.0 a Web 3.0: Čo môžeme očakávať od novej generácie internetu a kedy príde? In: *Zoznam*. Dostupné na: <https://vosveteit.zoznam.sk/web-1-0-web-2-0-a-web-3-0-co-mozeme-ocakavat-od-novej-generacie-internetu-a-kedy-pride/> (cit. 30. 8. 2023)
- DOLNÍK, J. (2017): *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda.
- DOLNÍK, J. (2018): *Jazyk v pragmatike*. Bratislava: Veda.
- FROBENIUS, M. (2014): Audience design in monologues: How vloggers involve their viewers. In: *Journal of Pragmatics*, 72/2, 59 – 72.
- GOOSEN, A. (2015): *A Vlogger's Discourse: New Bodies in an Online World. Master thesis*. Leuven: KU Leuven, Faculty of Arts. Dostupné na: https://www.academia.edu/10176797/A_vloggers_discourse (cit. 30. 6. 2023).
- HACEK, J. (2020): *Nové médiá – aktuálne výzvy dneška*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- HOLINA, V. (ed.) (1990): *Nové médiá I. Materiály a preklady*. Bratislava: Novinársky študijný ústav.
- CHUN, E. – WALTERS, K. (2011): Orienting to Arab Orientalism: Language, Race, and Humor in a YouTube Video. In: Thurlow, C. – Mroczek, K. (eds.): *Digital Discourse. Language in the New Media*. New York: Oxford University Press, 151 – 273.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.
- JAROŠOVÁ, A. (ed.) (2015): *Slovník súčasného slovenského jazyka. M – N*. Bratislava: Veda.
- JOHANSSON, M. (2017): YouTube. In: Hoffmann, Ch. R. – Bublitz, W. (eds.): *Pragmatics of Social Media*. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 173 – 200.
- KÁLMÁNOVÁ, K. (2021): Influencer a follower. In: *Kultúra slova*, 55/1, 45 – 46.
- KOLENČIKOVÁ, N. (2017): Žánrové premeny blogu a perspektívy jeho šírenia. In: Chocholová, B. – Molnár Satinská, L. – Múcsková, G. (eds.): *Jazyk a jazykoveda v pohybe II. Na počesť Slavomíra Ondrejoviča*. Bratislava: Veda, 147 – 154.
- KONVIT, M. – JAKUBÍKOVÁ, B. – VALČO, M. (2010): *O informácii, komunikácii a médiách*. Žilina: Poradca.
- KOPECKÝ, J. (2022): Youtubeři jako publicisté: Vlogy o veřejném dění. In: Homoláč, J. – Mareš, P. – Hoffmannová, J. – Jílková, L. – Kopecký, J. – Mrázková, K.: *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 293 – 312.

- MACEK, J. (2011): *Úvod do nových médií*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- MANOVICH, L. (2002): Princípy nových médií. In: *Teória vedy*, 11/24, 55 – 76.
- MANOVICH, L. (2018): *Jazyk nových médií*. Praha: Karolinum. Preklad: V. Janoščík.
- MATUŠČÁKOVÁ, Z. – ALTOF, P. (2018). Youtuber Exploited: Firmy ma párkrát podviedli, aj preto som vytvoril svoj produkt. In: *Forbes*. Dostupné na: <https://www.forbes.sk/youtuber-exploited-firmy-ma-parkrat-podviedli-aj-preto-som-vytvoril-svoj-produkt/> (cit. 14. 01. 2023)
- MERGEŠ, J. – KLINGOVÁ, J. (2023): Mediálna komunikačná sféra: komunikačná sféra médií a internetu. In: Slančová, D. a kol.: *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky (II)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 152 – 176.
- MISLOVIČOVÁ, S. (2017): Slovo youtuber v slovnej zásobe slovenčiny. In: *Kultúra slova*, 51/2, 99 – 101.
- MORAVEC, V. (2016): *Médiá v tekutých časoch. Konvergence audiovizuálnych médií v ČR*. Praha: Academia.
- OLEJÁROVÁ, A. (2018): Reflexia vybraných aspektov nových médií so zameraním na platformu YouTube. In: *Culturologica Slovaca*, 3/3, 178 – 189. Dostupné na: http://www.culturologicaslovaca.ff.ukf.sk/images/No3/Olejarova_Youtube.pdf.
- OLOŠTIAK, M. (2007): *Jazykovoštruktúrne a komunikačno-pragmatický status vlastného mena: (adaptácia anglických proprií v slovenčine)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. (2010): Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: *Jazykovedný časopis*, 61/1, 31 – 42.
- OLOŠTIAK, M. (2011): *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- PATRÁŠ, V. (2007): Žánrové prieniky v internetovom novinárstve a tzv. (we)blogoslovenčina. In: Fichnová, K. (ed.): *(Ko)médiá: monografia odborných a vedeckých štúdií*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 119 – 131.
- POSTER, M. (1995). *The Second Media Age*. Oxford – Cambridge: Polity Press.
- ROGERS, E. M. (1986): *Communication Technology the New Media in Society*. New York: The Free Press.
- SLANČOVÁ, D. (1996): *Praktická štylistika*. Prešov: Slovacontact.
- SLANČOVÁ, D. (2023): Socioštylistika. In: Slančová, D. a kol.: *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky (II)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 9 – 23.
- WACHTARCZYKOVÁ, J. (2015): Socionymá – pomenovania spoločenských skupín (na príklade názvov občianskych združení a súťažných dvojíc). In: Valentová, I. (ed.): *19. slovenská onomastická konferencia: zborník referátov. Venované PhDr. Milanovi Majtánovi, DrSc., k osemdesiatym narodeninám*. Bratislava: Veda, 478 – 497.

Internetové zdroje

- [1] <https://www.youtube.com/watch?v=jNQXAC9IVRw> (cit. 17. 7. 2022).
- [2] <https://www.youtube.com/@GoGoManTV/about> (cit. 13. 8. 2022).
- [3] Cambridge Dictionary. Dostupný na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/vlog> (cit. 17. 7. 2022).
- [4] Ako príklad vlogu pozri napr. <https://www.youtube.com/watch?v=NrWPUTEW6dA> (cit. 30. 8. 2023).
- [5] Visibility.sk. Vlog. Dostupný na: <https://visibility.sk/blog/slovník/vlog/> (cit. 30. 8. 2023).
- [6] <https://www.youtube.com/watch?v=6EPk4jkWSu4> (cit. 23. 3. 2023).
- [7] Slovenský národný korpus – prim-10.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2022. Dostupný na: <https://korpus.sk> (cit. 10. 4. 2023).
- [8] Cambridge Dictionary. Dostupný na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/vlogger> (cit. 17. 7. 2022).

- [9] Dictionary. Dostupný na: <https://www.dictionary.com/browse/vlogger>
- [10] Cambridge Dictionary. Dostupný na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/youtuber> (cit. 18. 7. 2022).
- [11] Cambridge Dictionary. Dostupný na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/streamer> (cit. 18. 7. 2022).
- [12] Computer Hope. Dostupný na: <https://www.computerhope.com/jargon/s/streamer.htm> (cit. 15. 5. 2023).
- [13] Merriam Webster. Dostupný na: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/influencer> (cit. 15. 5. 2023).
- [14] Cambridge Dictionary. Dostupný na: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/influencer> (cit. 15. 5. 2023).

GALICIZMY V SLOVENČINE: POLYFUNKČNOSŤ ADJEKTÍVNYCH A VERBÁLNYCH FORMANTOV¹

Daniel Vojtek

Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach

Moyzesova 9, Košice

E-mail: daniel.vojtek@upjs.sk

VOJTEK, D. (2023): French Loanwords in Slovak: Polyfunctionality of Adjectival and Verbal Affixes. In: *Slovenská reč*, 88/1, 32 – 50.

Abstract: The goal of the study is to point to the polyfunctionality of adaptational morphemes of words borrowed from French to Slovak, the so-called French loanwords. The study takes into account the already-existing works on this topic together with the types of contact relationships between languages while it also characterizes the examined material. The principal part of the study is a quantitative-qualitative analysis of adjectival and verbal polyfunctional morphemes. Within these most represented word-classes we examine individual word-formation types and evaluate the ratio of identical morphemes in inflection and derivation. It turns out that one and the same morpheme has inflectional function in non-motivated French loan words while in the derived words which are motivated by word-formation motivation, it has derivational function. From the diachronic point of view, morphemes *-antný* and *-izovať* include a residual infix of dual character: grammatical (verbs) and word-formation (adjectives).

Keywords: French loanwords, word-formation, polyfunctionality, adjectival affix, verbal affix.

Článok v skratke:

- Štúdia sa venuje kontaktným vzťahom slovenčiny a francúzštiny z pohľadu flektivizácie a slovotvornej adaptácie.
- Štúdia opisuje polyfunkčnosť adaptačných formantov prevzatých adjektív a verb ako najzastúpenejších slovných druhov s daným typom formantov.
- Identický adaptačný formant má v slovotvorne nemotivovaných galicizmoch flektivizačnú funkciu a v odvodených galicizmoch má slovotvornú funkciu.

1. ÚVODNÉ POZNÁMKY

Systematickému výskumu galicizmov v slovenčine sa v minulosti detailne venovala O. Orgoňová (1992, 1997, 1998, 2002). V centre jej pozornosti je morfológická charakteristika galicizmov, slovotvorná štruktúra galicizmov a ich derivátov, ich slovotvorná adaptácia v slovenčine, ako aj sémanticko-distribučné charakteristiky.² Dielo O. Orgoňovej je jedinou tematicky ucelenou sondou do problematiky a na teoreticko-metodologickej rovine vychádza z prác slovenských lingvistov a rovnako z prác frankofónnych a anglofónnych autorov. V prácach *Slovotvorná adaptácia ga-*

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0025/22 *Slovotvorná a morfemická štruktúra slovenského slova III. (kvalitatívne a kvantitatívne aspekty)*.

² Skúmaniu galicizmov z tematicko-odborového aspektu sa v minulosti čiastočne venovali aj iní autori (Timko 2015; Duběda 2014).

licizmov v slovenčine I. a II. (1997, 1998) a v monografii *Slovensko-francúzske jazykové vzťahy* (2002) autorkine závery a zovšeobecnenia platné v danej oblasti vychádzajú z analýzy vyše 4 200 prvkov, t. j. cudzojazyčných jednotiek francúzskeho pôvodu v slovnej zásobe slovenčiny. V kontexte analýz nami skúmaného súboru galicizmov (vyše 3 000 jednotiek, z toho 748 základových a 2 262 odvodených a zložených slov; Vojtek 2021) treba uviesť, že Orgoňovej súbor obsahuje približne rovnaký počet priamych výpožičiek, teda približne tri štvrtiny z celkového počtu, a zvyšné galicizmy prenikli do slovenského jazyka cez šesť ďalších jazykov, na prvom mieste cez nemčinu (140 jednotiek) (Orgoňová 2002, s. 30).

Štúdia sa delí na dve hlavné časti, z ktorých prvá sa zameriava na kvantitatívno-kvalitatívnu analýzu adjektívnych polyfunkčných formantov a druhá na rovnakú analýzu verbálnych formantov. Jednotlivé časti sa následne delia na podkapitoly venované flektivizačnej funkcii a slovotvornej funkcii formantov, pričom pri slovotvornej funkcii sa analyzujú konkrétne slovotvorné typy a podtypy.

1.2. GALICIZMUS A GALLICISME

Kongruentnosť slovenského termínu *galicizmus* a jeho francúzskeho pendantu *gallicisme* by mohla byť predpokladom obsahovej totožnosti týchto pomenovaní, no rozsah oboch termínov sa líši. Slovenský termín *galicizmus* (podľa názvu starovekej Galie – *la Gaule*) označuje jazykový prvok (slovo, výraz, syntaktickú konštrukciu) prevzatý z francúzštiny. Galicizmy sa v slovenčine udomácnili buď v dvoch podobách, pričom jedna z nich je podobná zvukovej forme francúzskeho slova (*pandán*) a druhá grafickej forme (*pendant*), alebo sa ustálili len v podobe bližšej pôvodnej grafickej forme (*buste* – *busta*, *buffet* – *bufet*) (Mistřík et al. 1993, s. 153). Francúzske terminologické pomenovanie *gallicisme* má v porovnaní so slovenským termínom širší pojmový obsah a pojem obsiahnutý v slovenskom termíne sa pri výklade tohto pomenovania uvádza až na druhom mieste (Mounin 1974, s. 151). Prvým významom je tzv. *idiotisme* (z gr. *idiôtismos*), označujúci jedinečný, osobitý, individuálny autorský prejav. Označuje výraz, ktorý je vlastný pre istý jazyk a ktorý nemá na lexikálnej ani syntaktickej rovine ekvivalent v ďalšom jazyku a nemôže byť preložený doslovne. Medzi *idiotismes* (v slovenčine *idiomatizmy*) patria galicizmy, helenizmy, latinizmy, italianizmy atď. (Neveu 2004, s. 156). Druhý význam, teda slovo prevzaté z francúzštiny do iného jazyka, je totožný s významom slovenského pomenovania. Vo francúzskych výkladových lingvistických slovníkoch sa v prípade hesla *gallicisme* spravidla nachádza odkaz na heslo *idiotisme* (Neveu 2004, s. 138), v iných je ďalšie rozšírenie významu o tzv. *barbarisme*, t. j. výraz v cudzom jazyku, ktorý bol nekorektne modifikovaný pod vplyvom francúzštiny (Mounin 1974, s. 151).³

³ Výklad termínu *barbarizmus* podľa Slovníka cudzích slov: jazykový prvok (slovo, gramatický obrat, frazeologizmus) nevhodne prevzatý z iného jazyka alebo vytvorený podľa cudzieho jazyka.

Súčasná frankofónna lexikologická a lexikografická diela, súvisiace s problematikou galicizmov, chápu a skúmajú tento jazykový jav v zmysle *idiotismes* (Pradez 1927, Léard 1992). Pre frankofónnych autorov nefrancúzskej proveniencie je charakteristické, že v prácach bežne používajú termín *gallicismes* na označenie galicizmov ako lexikálnych jednotiek prevzatých z francúzštiny do preberajúcich jazykov (Franolič 1975, Zázrivcová 2010, Rizeková 2014, Timko 2015).

1.3. TYPY KONTAKTOVÝCH VZŤAHOV

Kontakty s inými jazykmi sú prirodzenou súčasťou fungovania každého národného jazyka a tzv. kultúrny jazykový kontakt sa najvýraznejšie prejavuje na lexikálnej úrovni (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková 2007, s. 13). Kultúrny kontakt označuje viacstranné prepojenie na viacerých systémových jazykových rovinách, založené na historicko-geografických, spoločensko-politických, kultúrnych, psychologických a iných faktoroch bez závislosti od genetického či typologického príbuzenstva medzi východiskovým (resp. sprostredkujúcim) a preberajúcim jazykovým systémom (Orgoňová 1998, s. 21).

V skúmanom materiáli (porov. nižšie v 1.4.) sa nachádzajú výlučne lexémy vychádzajúce z nasledujúcich dvoch kontaktných vzťahov medzi východiskovým alebo sprostredkujúcim jazykom L1 (francúzština) a preberajúcim jazykom L2 (slovenčina):

a) jediný vzťah: $L1 \rightarrow L2$,

b) sprostredkovaný priamy vzťah: $LX \rightarrow L1 \rightarrow L2$.

Sprostredkované galicizmy typu $L1 \rightarrow LX \rightarrow L2$ sa neberú do úvahy. Celkový počet bezprostredných kontaktných vzťahov v súbore je 40. Priamy a jediný kontaktný vzťah s francúzštinou je najzastúpenejší a zodpovedá mu 508 zo 748 prevzatých lexém a celkový počet (748) zahŕňa len slovotvorne nemotivované galicizmy, motivanty. Na priamych sprostredkovaných kontaktných vzťahoch participuje 19 jazykov, pričom v celkovej lexikálnej zásobe súčasnej slovenčiny sa nachádzajú slová prevzaté z vyše 100 rôznych jazykov (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková 2007, s. 13).

1.4. CIELE VÝSKUMU A CHARAKTERISTIKA MATERIÁLU

Zhromaždená a systematicky spracovaná materiálová báza umožňuje exaktne sformulovať zámer realizovaného výskumu. Cieľom je posunúť výskum galicizmov v slovenčine vďaka komplexnejšiemu a detailnejšiemu spracovaniu kvalitatívno-quantitatívnych aspektov flektivizačných a slovotvorných procesov a ich charakteristík, aj s ohľadom na východiskovú francúzštinu. Ide o zhmotnenie výsledkov analýz založených na spracovaní viacerých parametrov zahŕňajúcich slovotvorné spôsoby, slovotvorné postupy, slovotvorné rady a slovotvorné typy.

Materiálová báza pozostáva z lexém vyexcerpovaných zo Slovníka koreňových morfém slovenčiny (štvrté, pracovné a nepublikované vydanie, ďalej len SKMS). Zvolený postup je v súlade s postupmi v existujúcich prácach, menovite v kolektívnej monografii *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine* (Ološtiak et al. 2015). Cudzí pôvod lexikálnych jednotiek sa identifikoval pomocou charakterizačných indexov v podobe grafických prostriedkov na označovanie v slovníku (Ološtiak – Genčí – Rešovská 2015, s. 35). Ďalšie určovanie a overovanie presného pôvodu vyexcerpovaných lexikálnych jednotiek sa realizovalo pomocou Slovníka cudzích slov (Petráčková – Kraus 2005) a Stručného etymologického slovníka slovenčiny (Králík 2015). Všetky analyzované adjektíva a verbá, ako aj spracované dáta a parametre pochádzajú z identického súboru.

Okrem 748 motivantov francúzskeho pôvodu materiál obsahuje ďalších 2 262 slovotvorne motivovaných lexém, z toho 2 080 derivátov a 150 kompozít.⁴ Celkovo je ich počet nižší ako v prípade materiálu O. Orgoňovej (približne 4 200 lexém), ktorý obsahuje aj lexémy prevzaté z francúzštiny cez sprostredkujúci jazyk. Celkový počet 3 010 lexém predstavuje prevzaté slová z francúzštiny ako jediného jazyka. Druhým typom lexém sú galicizmy prevzaté z francúzštiny ako sprostredkujúceho jazyka, čo znamená, že kontaktný vzťah medzi francúzštinou a slovenčinou je priamy (jazyk X → francúzština → slovenčina). Priamy a bezprostredný kontakt predstavuje kľúčové kritérium excerpce materiálu a koncepcie súboru. Jeho primárnym cieľom je vyhnúť sa prípadným posunom a modifikáciám, ktoré môžu nastať v sprostredkujúcom jazyku. Z morfológického a slovotvorného hľadiska je takto vyexcerpovaný materiál čistejší a nie je ovplyvnený prvkami iných jazykov.

1.5. VÝBER TERMINOLÓGIE

V súvislosti s dvojakou funkciou skúmaných formantov vyvstáva otázka ich korektného terminologického pomenovania. Dvojaká povaha totiž neumožňuje v opisoch systematicky používať úplne zjednocujúci termín, keďže vo flektivizačnej funkcii ide o gramatikalizačné formanty a v slovotvornej (derivačnej) funkcii ide o slovotvorné formanty. Na vysvetlenie ich polyfunkčnosti by bol pravdepodobne najvhodnejší termín adaptačný sufix, ktorý zastrešuje pojmový obsah flektivizácie a derivácie (Sokolová 2009, s. 96). V štúdiu používame všeobecne známy a platný termín formant, ktorý rovnako ako adaptačný sufix označuje obidve funkcie, vyhýbajúc sa termínu morféma, keďže formant môže obsahovať viacero morfém.

⁴ Tento počet predstavuje v rámci celkovej slovnej zásoby súčasnej slovenčiny takmer 3,5 %.

2. POJMOVÁ VARIABILITA TERMÍNU POLYFUNKČNOSŤ V LINGVISTIKE

Chápanie polyfunkčnosti v lingvistike má viacero podôb. Význam polyfunkčnosti, ergo vlastnosti zahŕňajúcej mnoho alebo viacero funkcií, sa vníma rôzne aj pokiaľ ide o samotnú polyfunkčnosť formantov. V prípade galicizmov zo skúmaného súboru ide o vlastnosť a schopnosť identických segmentov v prevzatých slovách plniť dve rôzne funkcie, a to flektivizačnú a slovotvornú. V skutočnosti by bol na označenie tejto vlastnosti vhodnejší termín bifunkčnosť, keďže adjektívne a verbálne sufíxy môžu mať práve dve funkcie. V ďalšom texte však používame termín polyfunkčnosť.

Pri prefixoch môže polyfunkčnosť označovať rôznorodosť významov príslušných formantov. Pri slovesách s prefixom *po-* môže ísť o tieto slovotvorné významy: smerovanie deja po povrchu (*poŕíkať*), kauzatívny význam (*potešiť*), vykonanie deja v malej miere (*požehnať*), vykonanie deja v priebehu krátkého času s vyjadrenou intenzitou (*požartovať*), zasiahnutie dejom všetkých jedno po druhom (*pobaliť*) (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková 2015, s. 220). Prefixálne formanty v slovenčine môžu plniť tri rôzne funkcie: gramatickú (vyjadrenie futúra pri niektorých verbách, napr. *po-bežím*, *po-nesiem*), lexikálno-gramatickú (pri tvorení vidových náprotivkov: *pre-čítať*, *u-variť*) a lexikálnu (pri tvorení významov kategórie actio verbi: *nad-letieť*, *do-čítať*, *vy-holiť*) (Ivanová – Kyseľová – Perovská 2015, s. 498). Rovnako môže polyfunkčnosť vyjadrovať schopnosť formantov fungovať ako prostriedok tvorenia viacerých slovných druhov (*nad-*, *pri-*, *de-*), napríklad *nad-letieť*, *nad-výkon*, *nad-skutočný*, *pri-cválať*, *pri-široký*, *pri-včas*, *pri-veľa*, *de-montovať*, *de-substantívum*, *de-crescendo* (Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková 2015, s. 220). V obidvoch prípadoch ide o polyfunkčnosť v rámci slovotvorných procesov na príkladoch lexém domáceho, nie cudzieho pôvodu. Rovnako chápe polyfunkčnosť formantov M. Lacková (2022, s. 153), ktorá ju ilustruje na sufikálnych derivátoch s formantom *-ing* v angličtine, napríklad *casting*, *curling*, *holding*, *tuning*.

Z hľadiska terminologického pomenovania polyfunkčnosť v lingvistike pracujú frankofónni lingvisti v širšom zmysle s termínom *transkategorialnosť* (*transcatégorialité*), avšak výlučne pri gramatických morfédoch (napríklad Do-Hurinville – Dao – Rialland 2020, s. 11 – 12). Iným pojmovým obsahom výlučne gramatickej polyfunkčnosti je tematická a modifikačná (vidotvorná) funkcia verbálnych morfé (*chytíť* – *chytat*) a transflexne utvorených derivatémach (*bokom*: 1. *bok*, substantívum, sg. 6. pád; 2. *bokom*, adverbium (Závodný 2016, s. 54 – 55)). Polyfunkčnosť formantov zahŕňajúca slovotvornú a flektivizačnú (morfologickú) funkciu tak, ako ju chápeme pri skúmaných galicizmoch, je vo všeobecnosti zreteľná pri slovesách, kde dominantným polyfunkčným formantom prevzatých verb je *-ovať*, napríklad

bobovať, fénovať, rešeršovať (Liptáková 2005, s. 100 – 101). Ďalším typom polyfunkčnosti afixov je ich schopnosť vystupovať ako súčasť viacerých slovotvorných typov buď ako samostatné afixy, napr. *di-* (*difúzia, dielektrický*), alebo ako súčasť konfixov, napr. *medi-* (*medzimestský, medzistranický*) (Ološtiak – Ivanová 2021, s. 36). Detailnejšiu typológiu polyfunkčných formantov uvádzajú M. Ološtiak a M. Ivanová (2021, s. 93) s ohľadom na členenie na formanty patriace do odlišných alebo identických typov onomaziologickej kategórie. Polyfunkčnosť adjektívnych sufixov z hľadiska označovania rôznych onomaziologických kategórií analyzuje M. Vojteková primárne na konfrontačnom základe s poľštinou (2014, s. 27). Hranice polyfunkčnosti prefixov z hľadiska aspektovej a slovotvornej bivalentnosti verb na konfrontačnom základe francúzštiny a slovenčiny skúma L. Ráčková v najnovšej práci *Prefixálne slovesá percepcie ako výsledok prekladu* (Ráčková 2023). V rámci sloves sa polyfunkčnosť prefixov vyskytuje aj na aspektovej a lexikálno-perfektivi-začnej rovine (Sokolová et al. 1999, s. 39 – 46; porov. aj Ráčková 2022, s. 92). Celkovo prevažujú práce tematicky zamerané na polyfunkčnosť prefixov.

3. SLOVOTVORNÉ TYPY A FORMANTY GALICIZMOV

Hoci v celkovom súbore sú najzastúpenejším slovným druhom substantíva, polyfunkčnosť flektivizačných a derivačných formantov sa pri nich vyskytuje len minimálne. Slovotvorba prevzatých substantív je spomedzi všetkých slovných druhov najbohatšia. Polyfunkčnosť formantov sa pri substantívach vyskytuje len pri jednom slovotvornom type Zs + -ka.⁵ Formant *-ka* ako súčasť motivátov a ako derivačný sufix je buď známkou prechýlenia (*barónka, guvernánka, šéfka*), alebo sa ním tvoria deminutíva (*bagetka, karabínka*) a ten istý formant má pri slovotvorne nemotivovaných jednotkách flektivizačnú funkciu (*carotte – karotka, serviette – servítka*).

Ďalej sa venujeme adjektívam a verbám a v rámci nich zvlášť flektivizačným a slovotvorným formantom. Pri slovotvornej funkcii adjektívnych formantov sa zvlášť skúmajú desubstantívne, deverbatívne, deadjektívne a denumerálne slovotvorné typy a podtypy. Pri slovotvornej funkcii verbálnych formantov sa zvlášť skúmajú desubstantívne slovotvorné typy a jeden deadjektívny slovotvorný typ.

3.1. ADJEKTÍVA

Polyfunkčné formanty adjektívnych galicizmov sa vyskytujú v dvoch sufixoch, *-ový* a *-ný*. V nasledujúcej časti budeme jednotlivé lexémy s týmito formantmi analyzovať jednak z flektivizačného hľadiska, jednak z hľadiska slovotvorby a slovotvornej adaptácie.

⁵ Zs = substantívny slovotvorný základ. Notácia podľa J. Furdíka (2004).

3.1.1. Flektivizačná funkcia

V skúšanom súbore dominujú flektivizačné formanty bez motivantu, čo znamená, že v slovenčine funguje len lexéma s týmto formantom, napr. (fr. *brillant*) – *brilant-ný*. Zriedkavo sa vyskytujú aj prípady, keď v slovenčine existuje motivant (*bordó* – *bord-ový*, *expres* – *expres-ný*, *káro* – *kár-ovaný*) (k typológii flektivizačných formantov porov. Ološtiak – Gianitsová-Ološtiaková 2015, s. 254 – 256).

Synchrónne slovotvorne nemotivované adjektíva predstavujú 6 % v rámci všetkých východiskových galicizmov. Flektivizačný formant *-ový* sa vyskytuje v troch lexémach (*běžový*, *oranžový*, *žakárový*) a flektivizačný formant *-ný/-ny* je prítomný v 32 lexémach (napr. *brilantný*, *grandiózny*, *ležérny*). Medzi adjektívnymi motivantmi sa nachádzajú aj nesklonné jednotky (napr. *káro*, *nóbl*, *šik*). Vysoká frekvencia formantu *-ný/-ny* sa potvrdzuje neskôr aj pri adjektívnych motivátoch. Prevzaté adjektíva s identickým flektivizačným formantom sa môžu v preberajúcom jazyku rozniť predovšetkým v závislosti od toho, či je východisková francúzska lexéma slovotvorne motivovaná (*éclater* – *éclatant* – *eklatantný*, *minutie* – *minutieux* – *minuciózny*) alebo nemotivovaná (*brusque* – *briskný*, *fade* – *fádny*). Škála flektivizačných formantov prevzatých adjektív je celkovo širšia (*frénétique* – *frenet-ický*, *Orléans* – *orleán-sky*, *Champagne* – *šampan-ský*), no polyfunkčnosťou sa vyznačujú výlučne sufíxy *-ny/-ný* a *-ový*.

Adjektíva s flektivizačným formantom *-ový* sú prevzaté na základe východiskových lexém, ktoré sú rôznorodé. *Beige* (*běžový*) je adjektívum, *orange* (*oranžový*, pôvodne substantívum *orange* – *pomaranč*, ale tu s adjektívnou hodnotou) a *jacquard* (*žakárový*, pôvodne *Jacquard*, podľa autora tkáčskej techniky) je neohybné adjektívum. Formant *-ový* plniaci slovotvornú funkciu je výrazne zastúpenejší.

Medzi adjektívami s flektivizačným sufíxom *-ný* sa nachádza šesť lexém zakončených na rozšírený formant *-antný*, v ktorom podľa Morfematického slovníka slovenčiny je derivačná morféma infigovaná: *-ant:n-ý*, napr. *frap-ant:n-ý* (*brilantný*, *eklatantný*, *galantný*, *markantný*, *paradesantný*) (Sokolová et al. 1999). S výnimkou lexémy *paradesantný* sú všetky ostatné adjektíva prevzaté z pôvodných francúzskych lexém (*brillant*, *éclatant*, *frappant*, *galant*, *marquant*), ktoré sú prítomnými prídastami pravidelných slovies tej istej skupiny (*briller*, *frapper* atď.). Slovo *paradesantný*, pôvodne tiež prefigovaný slovesný tvar (prítomné prídastie) od nepravidelného slovesa *descendre* „zostúpiť, klesať“, ktorého prítomným prídastím je *paradescendant*), podstúpilo v porovnaní s východiskovým tvarom redukciu celej jednej slabiky (*-cend-*). Sloveso *galer* (*galant* – *galantný*) sa už dnes vníma ako zastarané a používa sa zriedkavo. Pôvodne gramatická morféma *-ant* sa stáva súčasťou prevzatého adjektíva a ako reziduálny infíx sa viaže s flektivizačným formantom *-ný*.

V súbore sa nachádza aj podtyp s flektivizačným formantom *-ovaný*. Celkovo ide o štyri lexémy prevzaté z francúzskych slovies *blaser*, *distinguer*, *exalter*, *réser-*

ver, prípadne z ich minulých príchastí *blasé, distingué, exalté, réservé* (*blaze-ovaný, distingv-ovaný, exalt-ovaný, rezerv-ovaný*). Ďalšími príkladmi rozšírenia segmentu *-ný/-ny* sú flektivizované adjektíva *mondain – mond-énny* (morfematicky *mond-én:n-y*), *minutieux – minuci-ózny* (morfematicky *minuci-óz:n-y*). Dané rozširujúce infixy možno pokladať za rezíduá východiskových adjektívnych slovotvorných formantov *-ain* (*monde – mond-ain*) a *-eux* (*minutie – minuti-eux*).

V predchádzajúcich prípadoch išlo o flektivizáciu lexém, ktoré v slovenčine nemajú motivant. Ako bolo spomenuté, adjektíva v slovenčine majú nesklonný motivant raritne (*expres – expresný, bordó – bordový, káro – károvaný*). Motivantmi adjektív *expresný, bordový* sú nesklonné adjektíva, čiže v tomto prípade ide o „čísťokrvnú“ flektivizáciu. Motivantom adjektíva *károvaný* je lexéma *káro*, ktorá môže byť aj nesklonné adjektívum, aj substantívum. Z toho vyplýva, že funkčná hodnota formantu *-ovaný* v adjektíve *károvaný* záleží od slovnodruhovej platnosti jeho motivantu. Ak je motivantom nesklonné adjektívum *káro*, ide o flektivizačný formant (adj. *káro – kár-ovaný*). Ak je motivantom substantívum *káro*, ide o slovotvorný formant (sub. *káro – kár-ovaný*) (porov. 3.1.2.).

3.1.2 Slovotvorná funkcia

Pri slovotvorných formantoch prevzatých adjektív sa v skúmanom materiáli vyskytujú desubstantívne, deverbatívne, deadjektívne a denumerálne slovotvorné typy. Najzastúpenejší je desubstantívny typ.

3.1.2.1. Desubstantíva s formantom *-ový*

Slovotvorný typ so vzorcom *Zs + -ový* nemá variantné podtypy. Táto štruktúra je najuniverzálnejším nástrojom slovotvornej adaptácie galicizmov v slovenčine a je aj najproduktívnejším slovotvorným typom pri tvorení desubstantívnych adjektív. Kvantitatívna prevaha formantu *-ový* je podporená aj jeho fonematickým zložením, ktoré blokuje neutralizačné a alternačné procesy a pri tvorení pomocou tohto sufixu nevznikajú ani sa nerozširujú spoluhláskové skupiny na hranici koreňovej morfémy a slovotvorného formantu, napríklad *arašidový, bagetový, demaršový* (Ološtiak et al. 2015, s. 644).

Prevažná časť lexém tohto typu sa v rámci slovotvorných radov vyskytuje v pozícii terminály, teda poslednej lexémy dvojčlenných slovotvorných radov (k terminológii porov. Ološtiak – Gogová – Genči 2015, s. 419). Ukazuje sa tým priamy vzťah medzi formálnou štruktúrou slovotvorného typu (vrátane slovnodruhovej príslušnosti motivantu a motivátu), pozíciou lexémy v rámci slovotvorného radu a bezprostrednou slovotvornou potenciou. Desubstantívne adjektíva tohto typu sa nachádzajú v pozícii terminály trojčlenných radov zriedkavo a až na dve výnimky (*drezírovať – drezúra – drezúrový, froté – frotér – frotírový*) ide o desub-

stantívne adjektíva s deminutívnym motivantom (*karabína – karabínka – karabínkový, kostým – kostýmček – kostýmčekový, manzarda – manzardka – manzardkový* a pod.).

S formantom *-ový* sa v súbore nachádzajú dve denumeráliá (*miliarda – miliardový, bilión – biliónový*).

3.1.2.2 Desubstantíva s formantom *-ný*

Pre potreby skúmania polyfunkčnosti adaptačných formantov galicizmov považujeme invariant *Zs + -ný* za jeden spoločný typ, čo zodpovedá metodológii predošlých prác (Ološtiak 2015, s. 643 – 647). V rámci neho sa vyskytujú tieto varianty: *Zs + -ný, Zs + -ny, Zs + -álny, Zs + -onálny, Zs + -ívny, Zs + -antný, Zs + -árny*.

Zs + -ný/-ny

Desubstantívne adjektíva typu *Zs + -ný/-ny* predstavujú druhý najpočetnejší slovotvorný typ desubstantívnych relačných adjektív (spolu 122). Pozorujeme pri nich miernu prevahu podtypu *Zs + -ný* nad podtypom *Zs + -ny* (celkovo 46 lexém, t. j. 58 %). V rámci galicizmov s bezprostrednou motivačnou potenciou tento počet predstavuje 14,3 % všetkých lexém daného typu. Tento sufixálny slovotvorný typ sa realizuje v dvoch kvantitatívnych variantoch, ktoré sú podmienené morfonologicky (1. *eskort-ný, elit-ný, karburač-ný*; 2. *drenáž-ny, etáž-ny, fasád-ny*). Východiskovými motivantmi sú konkrétna (*ambulance – ambulancia – ambulantný, coulisse – kulisy – zákulisný*) aj abstraktá (*toilette – toaleta – toaletný*).

Pomerne početné infigované varianty formantu *-ný/-ny* sú v zásade výsledkom polymotivácie a prehodnotenia motivačných vzťahov v slovotvorných radoch a v slovotvornom hniezde, prípadne sú rezíduami morfematickej štruktúry východiskového jazyka (prevzaté lexémy). Práve rezíduá štruktúry východiskových lexém sú z hľadiska variantnosti slovotvorného typu *Zs + -ný/-ny* prítomné v šiestich podtypoch (uvedené vyššie), pri ktorých došlo v každom infixe k transfonemizácii a následnej slovotvornej adaptácii.⁶

Zs + -álny

Lexémy podtypu *Zs + -álny* (spolu 4) sú utvorené adaptáciou relačných francúzskych desubstantívnych adjektív so slovotvorným formantom *-al* (*environnement – environnemental – environmentálny, phénomène – phénoménal – fenomenálny, front – frontal – frontálny, canton – cantonal – kantonálny*). Ide o jednu z najproduktívnejších francúzskych adjektívnych derivačných morfé, ktorá sa realizuje pri tvorení od maskulín aj od feminín, hoci feminína v pozícii motivantu sú podstatne

⁶ Infigované varianty sufixu *-ný/-ny* sú omnoho početnejšie v rámci celého súboru SKMS. Naša práca sa zaoberá výlučne galicizmami, ktoré sa v rámci komplexnej exemplifikácie uvádzajú medzi rezíduami prevzatého pôvodu (Ološtiak 2015, s. 646). Celkovo ide o 20 variantných typov, ktoré majú pôvod vo viacerých jazykoch.

zriedkavejšie (napr. *colonie* – *colonial*, *famille* – *familial*, *structure* – *structural*).⁷ Uvedené štyri desubstantívne adjektíva sú vo francúzštine utvorené výlučne od maskulín (*environnement-al*, *phénomén-al*, *front-al*, *canton-al*). Sufix *-al* v súčasnej francúzštine je pozostatkom priamej výpožičky z latinčiny a v súčasnej, modernejšej slovotvorbe mu konkuruje sufix *-el*, napríklad *accentuel*, *criminel*, *rituel* (Dubois – Dubois-Charlier 1999, s. 137).

Zs + -onálny

Podtyp Zs + -onálny zastupujú dve lexémy (*divizionálny*, *emocionálny*). Východiskové motivanty *divízia* a *emócia* majú aj motiváty *divízny* a *emočný*, ktoré sú ich synonymami. Morféma *-onálny* s infixom *-onál-* sa od slovotvorného formantu pôvodných francúzskych desubstantívnych adjektív tohto typu formálne líši (*division* – *divisionnel*, *émotion* – *émotionnel*). Dochádza k zmene na úrovni sufixu *-el* vo vzťahu k infixu *-onálny-*, inak by prevzatá infigovaná forma mala podobu **divizionélny*, resp. **emocionélny*. Infix ako taký je v slovotvornej adaptácii v danom type prítomný, ale v slovenčine sa prispôsobuje rozšírenejšiemu typu *-álny*, resp. *-onálny*. V prípade infigovaného typu Zs + -álny boli východiskovými motivantmi výlučne maskulína, no v prípade derivátov *divizionálny* a *emocionálny* sú motivantmi feminína zakončené v slovenčine na *-zia*, *-cia*, čo vo francúzštine zodpovedá frekventovaným morféмам ženského rodu *-sion*, *-tion* a pod. Ukazuje sa, že známka feminína vo východiskovom jazyku je prítomná v lexémach tohto typu vďaka segmentu *-on-*. V procese slovotvornej adaptácie sa pri týchto dvoch adjektívach v slovenských lexémach nezohľadňuje rodová príslušnosť motivantu.

Zs + -ívny

Infigovaný variant Zs + -ívny je v súbore zastúpený tromi lexémami (*aditívny*, *emotívny*, *intuitívny*),⁸ ktorých motivantmi sú abstraktá *adícia*, *emócia*, *intuícia*. Infix *-ív-* možno pripísať pôvodnému francúzskemu formantu *-if/-ive* (m./f.) a diachróne aj jeho východiskovej morféme latinskému pôvodu *-ivus* (Dubois – Dubois-Charlier 1999, s. 147). Východiskové francúzske substantívne motivanty *adition*, *émotion* majú okrem adjektívnych derivátov *additif*, *émotif* aj varianty *additionnel*, *émotionnel*.

⁷ Substantívne motivanty synchronne motivovaných francúzskych desubstantívnych adjektív na *-al* sú mužského a ženského rodu (m. *front* – *frontal*, f. *famille* – *familial*). Motivanty ženského rodu sú diachróne slovotvorne nemotivované. Motivanty mužského rodu sú často diachróne motivované pôvodnými latinskými lexémami identického typu (*lateralis* – *latéral*, *navalis* – *naval*, *poenalis* – *pénal*, *radicalis* – *radical*, *ruralis* – *rural* a pod.). Tým možno odvodniť vysokú produktivnosť sufixu *-al*, podporenú jednak z hľadiska synchronnej slovotvorby a zároveň diachróne, vďaka bezprostrednému a dlhodobému kontaktu francúzštiny s latinčinou (Walter 1997, s. 55).

⁸ Desubstantívne adjektívne deriváty lexém *adícia* a *emócia* majú v slovenčine dve variantné podoby. Prvou sú podoby *aditívny*, *emotívny* s infigovanou podobou derivačnej morfémy cudzieho pôvodu (*-if: -ív-*) a druhou sú podoby *adičný*, *emočný* so slovotvorným formantom domáceho pôvodu *-ný*.

Zs + -antný

V infigovanej štruktúre podtypu Zs + -antný je identifikovateľná morféma východiskového adjektíva v podobe infixu *-ant-*, ktorý je rezíduom pôvodnej gramatickej morfémy slúžiacej na tvorenie prítomného prídavia slovies všetkých troch konjugačných typov (*risquer – risquant, charmer – charmant*).⁹ Pôvodne gramatická morféma sa v danom slovotvornom type prehodnotila na infix. V súbore sa nachádzajú dve lexémy tohto typu, *riskantný* a *šarmantný*. Prvý derivát je polymotív a v súbore je klasifikovaný ako desubstantívum (*risk – riskantný*) a zároveň ako deverbatívum (*riskovať – riskantný*). Druhý derivát je desubstantívne adjektívum utvorené od východiskového motivantu *šarm*. Prítomnosť infixu *-ant-* možno hodnotiť ako výsledok silného vplyvu morfeomatickej skladby východiskového jazyka v adaptačnom procese lexém tohto slovotvorného typu.

Zs + -árny

Podtyp Zs + -árny zastupuje lexéma *molekulárny*.¹⁰ Východiskovým motivantom je lexéma *molekula*. Infix *-ár-* je kongruentným náprotivkom derivačnej morfémy *-aire* (*molécule – moléculaire*). Výsledný tvar je taktiež dôsledkom transfonemizácie a fonéma *-ai-* [é] bola pri prevzatí modifikovaná na [á] na základe analógie s grécizmami a latinizmami typu *polárny, kometárny*.

3.1.2.3. Desubstantíva s formantom -ovaný

Štruktúru so vzorcom Zs + -ovaný považujeme za samostatný typ, nie podtyp v rámci *-ný/-ny* (Ološtiak 2015, s. 649; Ološtiak – Ivanová 2021, s. 446 – 447). Sufix *-ovaný* sa vyčleňuje na základe slovotvorného vzťahu substantívum → adjektívum (*dekolt – dekolt-ovaný*). Možno uvažovať o perintegrácii segmentu *-ov-* a prehodnotení slovotvornej hranice, keďže neexistuje systémovo predpokladaný spájací článok v podobe verba: *dekolt – *dekoltovať – dekoltovaný, renomé – *renomovať – renomovaný*. Dalo by sa tu síce uvažovať o analogickej slovotvorbe (Furdík 1993), ale význam daných adjektív zreteľne odkazuje na substantíva (*renomovaný* je taký, ktorý má renomé, *dekoltovaný* sa týka dekoltu).

Slovotvorný typ Zs + -ovaný zahŕňa 6 lexém, ale tu nejde o variant ako výsledok infixácie vychádzajúcej z morfeomatickej štruktúry lexémy zdrojového jazyka. Východiskové lexémy sú substantíva (tak francúzske, ako aj prevzaté slovenské východiskové motivanty: *décolleté – dekolt – dekolt-ovaný, livrée – livrej – livrej-ovaný, capote – kapota – kapot-ovaný, carreaux – káro – kár-ovaný, renommée – renomé – renom-ovaný, routine – rutina – rutin-ovaný*), ale slovotvorný formant, ktorým sú od nich utvorené adjektíva, je charakteristický pre deverbátiva. Zároveň nemožno tvrdiť, že infix *-ov-* je cudzieho pôvodu. Ďalej treba upresniť, že francúzske výcho-

⁹ *Finir – finissant* (2. typ), *traduire – traduisant* (3. typ) a pod.

¹⁰ Tento infigovaný variant sufixu *-ny* sa vyskytuje aj v kompozite *makromolekulárny*.

diskové substantíva prevzaté do slovenčiny sú vo viacerých prípadoch deverbatíva, teda morfológické motiváty, napríklad *décolleter*, *livrer*, *renommer* (infinitív) – *décolleté*, *livré*, *renommé* (minulé prídavné).

3.1.2.4. Deverbatíva s formantom -ný

Deverbatívne adjektíva so štruktúrou *Zv + -ný/-ny* reprezentuje päť lexém (*adresovať* – *adresný*, *rentovať* – *rentabilný*, *dešifrovať* – *dešifrovateľný*, *šikanovať* – *šikanózný*, *titrovať* – *tritrovateľný*). V uvedených príkladoch možno rozlíšiť štyri formy realizácie formantu *-ný/-ny* v segmentoch. V lexéme *adresný* ide o formant *-ný*, v lexéme *rentabilný* je formant súčasťou širšieho segmentu *-abilný*, v lexémach *dešifrovateľný* a *titrovateľný* ide o rozšírený segment *-teľný* a v lexéme *šikanózný* je to segment *-ózný*. Adjektívum *koketný* možno chápať ako remotivované na základe vzťahu *koketovať* – *koketný* (taký, ktorý koketuje).

Identickosť formantu pri flektivizácii a slovotvorbe je pri adjektívach najmarkantnejšia. Bezkonkurenčne najfrekvencovanejšie formanty *-ný* a *-ový* (68 %) plnia flektivizačnú funkciu, ak sú súčasťou východiskových motivantov, tu teda slovotvorne nemotivovaných lexém typu *oranžový*, *suverénny*. Ak sa tie isté formanty podieľajú na utvorení nového pomenovania, majú slovotvornú funkciu a ide o derivačné sufíxy (*ambulantný*, *šarmaný*, *toaletný*, *arašidový*, *bagetový*, *demaršový*). Výskyt týchto dvoch konkrétnych formantov pri flektivizačných procesoch a pri slovotvorbe je výlučný. Prevzaté adjektíva sa celkovo vyznačujú polyfunkčnosťou formantov, čo pri slovách domáceho pôvodu neplatí a adjektívne formanty *-ný* a *-ový* sú výlučne slovotvorné. Na rozdiel od prevzatých slov formant *-ový* má v domácich pomenovaniach takmer rovnakú frekvenciu ako formant *-ný*, len je viac vzťahový (Horecký 1971, s. 187).

Tabuľka [1] uvádza počty polyfunkčných adaptačných adjektívnych sufíxov v rámci východiskových nemotivovaných galicizmov a v rámci odvodených galicizmov (sufixálnych desubstantívnych a deverbatívnych adjektív). Na základe týchto údajov je zrejmé, že pomer jednotlivých adaptačných morfém je vo flektivizácii a v derivácii odlišný. Adaptačný formant *-ný* takmer šesťnásobne prevažuje v motívatoch a adaptačný formant *-ový* viac ako stonásobne prevažuje v motivantoch, čím sa potvrdzuje uvedená celková dominancia adaptačného formantu *-ový*. Percentuálny podiel polyfunkčných adaptačných formantov v rámci celého súboru vo flektivizácii presahuje 78 % (37 lexém) a v derivácii presahuje 43 % (504 lexém).

S cieľom uviesť údaje o počtoch a pomeroch polyfunkčných formantov čo najpresnejšie tabuľka pri flektivizačných formantoch nezohľadňuje lexémy flektivizované formantmi *-(t)ický*, *-avý* a *-ský* (*hektický*, *lilavý*, *orleánsky*) a formant *-ózný* sa ráta ako súčasť formantu *-ný/-ny*. Pri adjektívach rozlišujeme tri typy: *-ový*, *-ný*, *-ovaný*. V rámci typu *-ný* rozlišujeme varianty *-ný*, *-ny*, *-álny*, *-onálny*, *-ančný*, *-ivný*, *-árny*.

Tabuľka [1]: Počet adjektívnych formantov

	Adaptačný formant	Flektivizácia		Slovotvorba	
		počet	%	počet	%
Základné typy	-ový	3	8,1	368	73,0
	-ný (-ný/-ny)	22	59,4	123	24,4
	-ovaný	4	10,8	5	1,0
Varianty typu -ný	-ný	11	29,7	66	13,1
	-ny	10	27,0	45	8,9
	-álny	2	5,5	4	0,8
	-onálny	0	0,0	2	0,4
	-antný	6	16,2	2	0,4
	-ívny	0	0,0	3	0,6
	-árny	0	0,0	1	0,2

3.2. VERBÁ

Polyfunkčnosť verbálnych sufixov sa prakticky obmedzuje na formant *-ovat'* a inventár sufixálnych slovies je celkovo menší ako pri prefixálnych slovesách.

Polyfunkčnosť formantu *-ovat'* sa v súčasnosti posilňuje aj významnou funkciou pri internacionalizácii slovnej zásoby slovenčiny, keď sa pomocou neho adaptujú a flektivizujú cudzie verbá vo všeobecnosti (*manaž-ovat'*, *mix-ovat'*, *kondenz-ovat'*) alebo keď sa pričiňuje o slovotvornú adaptáciu prevzatých substantív (*interview-ovat'*, *resum-ovat'*, *lob-ovat'*, *draft-ovat'*, *akvabel-ovat'*, *benefit-ovat'*, *zoom-ovat'*, *z-rock-ovat'*, *babysit-ovat'* atď.) (Liptáková 2005, s. 101). V slovenčine sa slovotvorné štruktúry so sufixom *-ovat'* výrazne podieľajú na realizácii kondenzačnej funkcie slovotvornej motivácie (napr. *podat' pripomienky* – *pripomienkovat'*), čo však pri prevzatých a adaptovaných slovách neplatí (Furdík 2004, s. 120). Prevzaté slová flektivizované formantom *-ovat'* nie sú slovotvorne motivované, samy sa však môžu stať motivantmi ďalších derivátov (*kolportovat'* – *kolportér*). V uvedenom prípade dochádza pri derivácii k trunkácii segmentu *-ov-*.

V prípade primárneho prevzatia dejových substantív (napr. *amortizácia*) a následného etablovania príslušných slovies s flektivizačným formantom (*amortizovat'*) slovotvorný vzťah sa medzi nimi prehodnocuje, motivantom sa stáva sloveso a substantívum sa remotivuje (*amortizovat'* – *amortizácia*) na základe analógie dej (verbum) → dejové substantívum (porov. Furdík 1993, s. 59). Chápanie slovesa ako nemotivovanej lexémy s flektivizačným formantom sa nemení. V slovenčine sa takéto prevzaté slovesá chápu ako motivanty substantívnych dejových názvov aj napriek tomu, že substantíva ako také sa do slovenčiny prevzali ako prvé (*interpelovat'* – *interpelácia*, *meditovat'* – *meditácia*) (Liptáková 2005, s. 106).

3.2.1. Flektivizačná funkcia

Medzi slovotvorne nemotivovanými galicizmami je pri slovesách evidentná prevaha flektivizačného formantu *-ovat'* (napr. *amortizovať*, *cizelovať*, *kolportovať*); medzi slovesami sa nachádza len jedna lexéma flektivizovaná iným formantom (*parádit'*).

Kvantitatívne prevažujú galicizmy s formantom *-ovat'* nad jednotkami s infigovaným variantom *-izovať*. Ide o 43 lexém z celkového počtu flektivizovaných verb 52. Formálna štruktúra nemotivovaných flektivizovaných galicizmov s formantom *-izovať* (*generalizovať*, *nivelizovať*, *organizovať*, *pasterizovať*, *polemizovať*, *deratizovať*) je kongruentná s francúzskymi slovesami (*général – généraliser*, *niveau – nivéliser*, *organe – organiser*, *Pasteur – pasteuriser*, *polémique – polémiser*, *rat – dératiser*). Vo francúzštine sú synchronne slovotvorne motivované (s výnimkou *organiser*);¹¹ konkrétne ide o deadjektíva (*généraliser*, *polémiser*)¹² a desubstantíva (*niveliser*, *pasteuriser*, *dératiser*).¹³ V danej skupine možno uvažovať o flektivizačnom formante *-izovať* ako o ekvivalente východiskového francúzskeho formantu *-iser*: *radix + -iser (-izovať)* = urobiť takým, ako označuje motivujúce adjektívum alebo substantívum. V súčasnej francúzštine sa bežne realizuje pri desubstantivizácii a konkuruje chronologicky starším, resp. tradičnejším desubstantívnym sufixom *-er/-ir*. Slovtvornými motivantmi takýchto desubstantív sú pomenovania stavov, funkcií, povolání a často sa vyskytujú vo vedecko-technickom a odbornom diskurze (*capitaliser*, *filialiser*) (Dubois – Dubois-Charlier 1999, s. 248).

Z hľadiska slovnodruhovej charakteristiky východiskových francúzskych lexém prevažujú verbá (napr. *engager – angažovať*, *exploiter – exploatovať*, *monter – montovať*). V mnohých prípadoch sa nedá stopercentne určiť, či bol daný galicizmus flektivizovaný na základe substantíva, adjektíva alebo verba (napr. sub. *attaque*/verb. *attaquer*: *atakovať*, sub. *défilé*/verb. *défiler*: *defilovať*, sub. *flambeau*/verb. *flamber*: *flambovať*). Pri dvoch slovesách je možné určiť východiskový slovný druh na základe rezíduí pôvodných slovies: *ciseau – ciseler – cizelovať* (segment *-el-*), *onde – onduler – ondulovať* (segment *-ul-*).

3.2.2. Slovtvorná funkcia

Zatiaľ čo pri adjektívach ide o desubstantívne, deverbatívne, deadjektívne a de-numerálne deriváty, pri slovesách je motivantom substantívum alebo adjektívum. Dominantnou štruktúrou desubstantívnych verb je *Zs + -(iz)ovať*, v rámci ktorej odlišujeme dva typy: *Zs + -ovať* a *Zs + -izovať*.

¹¹ *Organiser*: *former des organes* (vytvoriť z orgánov, vytvoriť orgány).

¹² Preferovaný tvar je *polémiquer*.

¹³ *Le niveau – nivéliser*; *Pasteur – pasteuriser*; *le rat – dératiser* (konfixácia).

3.2.2.1. Desubstantíva s polyfunkčným formantom

Zs + -ovat'

V slovotvorne motivovaných galicizmoch je štruktúra Zs + -ovat' najproduktívnejším slovotvorným typom desubstantívnych sufixálnych derivátov. V prípade synchronne nemotivovaných prevzatých slovík na -ovat' je táto morféma flektivizačným formantom a so slovotvorbou sensu stricto nesúvisí (napr. *garage* – *garáž* – *garážovať* je slovotvorba, *établir* – *etablovať*, *onduler* – *ondulovať* je flektivizácia). S výnimkou dvoch lexém (*šéfovať*, *šoférovať*) sú motivantmi desubstantívnych verb pomenovania neživých vecí a javov. Ide o názvy konkrétnych látok a materiálov (*kartón* – *kartónovať*), názvy konkrétnych objektov a tvarov (*briketa* – *briketovať*, *krém* – *krémovať*, *parfum* – *parfumovať*), názvy konkrétnych artefaktov (*portrét* – *portrétovať*), názvy nástrojov, strojov a zariadení (*harpúna* – *harpúnovať*), názvy miestnych okolností, lokalít (*bivak* – *bivakovať*), abstraktné pomenovania dejov a stavov (*póza* – *pózovať*, *remíza* – *remizovať*) a názvy abstraktných entít (*kód* – *kódovať*, *trasa* – *trasovať*) (bližšie k deleniu porov. Ivanová – Kyseľová – Perovská 2015, s. 523 – 524).

Zs + -izovať

Sufix -ovat' sa môže realizovať ako jadrová morféma v rámci hypermorfematického segmentu, v ktorom je rozvinutý inou infigovanou morférou. Infigované varianty tohto sufixu vznikajú v prípade galicizmov ako rezíduá morfematickej štruktúry vo východiskovom jazyku. Celkový súbor SKMS zachytáva 12 variantov takto rozšírenej jadrovej sufixálnej morfémy -ovat', z toho 11 je prevzatého (cudzieho) pôvodu (-izovať, -írovať, -atizovať, -alizovať, -etizovať, -onizovať, -ardovať, -eskovovať, -ulovať, -ikulovať, -fikovať, -ifikovať), v rámci nich aj variant Zs + -izovať (Ivanová – Kyseľová – Perovská 2015, s. 523).

Infigovaný podtyp Zs + -izovať zastupujú štyri lexémy (*bagatelizovať*, *detailizovať*, *karamelizovať*, *signalizovať*). Z diachrónno-morfematického hľadiska možno tieto jednotky rozdeliť do troch skupín:

1) V prvej skupine, do ktorej v našej vzorke patrí jedno sloveso (*karamelizovať*), infix -iz- je rezíduom francúzskej derivačnej morfémy -iser slovesa *caraméliser*. Motivovanosť verba sa dá chápať vzhľadom na existenciu súvzťažného prevzatého substantíva *karamel* (*karamel* – *karamelizovať*).

2) V druhej sú slovesá *detailizovať* a *signalizovať* odvodené od substantívnych motivantov *detail* a *signál*; v ich francúzskych pendantoch morfematický segment -is- absentuje (*detail* – *détailler*, *signal* – *signaler*).¹⁴

3) Sloveso *bagatelizovať* (utvorené od pôvodného *bagatelle* – *bagatel'* – *bagatelizovať*) napriek tomu, že ide o desubstantívny derivát, na rozdiel od predošlých

¹⁴ Existuje sloveso *signaliser* (vyznačiť, označiť, vybaviť signalizáciou), ktoré má iný význam ako *signaler* (naznačiť, poukázať, signalizovať), a jeho substantívnym derivátom je *signalisation*. Vo francúzštine ide o tieto motivačné dvojice: *signal* – *signaler*; *signaliser* – *signalisation*.

verb na *-iser* vo východiskovom jazyku absentuje (**bagatelliser*). Je dôkazom toho, že ide o prevzatý formant slúžiaci na tvorbu desubstantívnych prevzatých slovies, hoci daná morféma sa vo východiskovom jazyku nerealizuje.

3.2.2.2. Deadjektíva s polyfunkčným formantom

Zadj + *-izovať*

Deadjektívne deriváty tohto typu sú zo sémantického hľadiska akčné kauzatívne verba s významom modifikácie, ktoré sú vo všeobecnosti utvorené od slovotvorne motivovaných relačných adjektív (lexémy domáceho pôvodu) aj od synchronne slovotvorne nemotivovaných adjektív (prevzaté lexémy). Možno ich opísať prostredníctvom parafrázy „(u)robiť takým, ako označuje motivujúce adjektívum“, pričom dané verba pomenúvajú činnosť, ktorá smeruje k nadobudnutiu novej vlastnosti (Ološtiak 2015, s. 529). Lexémy *modernizovať*, *precizovať*, *radikalizovať* sú utvorené od prevzatých adjektív *moderne* – *moderný* – *modernizovať*, *précis* – *précizny* – *precizovať*, *radical* – *radikálny* – *radikalizovať*. Deadjektíva a desubstantíva s formantom *-izovať* sa líšia, pretože infix *-iz-* je v deadjektívach výlučne rezíduom existujúcich východiskových slovies *moderniser*, *préciser*, *radicaliser* a v desubstantívach sa pridáva k pôvodne substantívnemu základu (*caramel* – *karamel* – *karamelizovať*). Formant *-iser* je v súčasnej francúzštine mimoriadne produktívny a najfrekventovanejšími motivátmi sú adjektíva typu Zadj + *-ique*, *-al*, *-ain*, *-an*, *-in*, *-aire*, *-ble* (Dubois – Dubois-Charlier 1999, s. 255).

Tabuľka [2] sumarizuje počty a pomer polyfunkčných adaptačných verbálnych formantov v rámci východiskových nemotivovaných galicizmov a v rámci odvodených galicizmov (sufixálnych desubstantívnych a deadjektívnych verb). Na základe údajov v tabuľke možno konštatovať, že formant *-(iz)ovať* sa pri slovesách takmer identicky podieľa na flektivizácii aj slovotvorbe. Vo flektivizácii predstavuje 98,1 % všetkých flektivizovaných verb, zvyšných 1,9 % predstavuje sloveso *parádiť*. V slovotvorbe predstavuje 73,2 % všetkých verbálnych sufixálnych derivátov, zvyšný podiel reprezentujú ďalšie formanty, ktoré nie sú polyfunkčné (*-čiť*, *-ávať*, *-ievať*, *-úvať*).

Tabuľka [2]: Počet a pomer verbálnych formantov

adaptačný formant	flektivizácia		slovotvorba	
	počet	%	počet	%
<i>-ovať</i>	43	82,70	63	84,00
<i>-izovať</i>	9	17,30	12	16,00
spolu	52	100,00	75	100,00

Ak neberieme do úvahy vidotvorné afixy, škála slovotvorných postupov a typov prevzatých verb je výrazne užšia ako pri adjektívach. Z hľadiska polyfunkčnosti možno sledovať podobnú situáciu ako pri adjektívach aj pri najfrekventovanejšom sloves-

nom formante *-ovat'*, rovnako aj pri ostatných, menej zastúpených slovesných formantoch. Ako prvky slovotvorne nemotivovaných slov majú flektivizačnú funkciu (*aranžovať', debatovať', montovať', generalizovať', nivelizovať'*) a ako prvky motivátov majú slovotvornú funkciu (*garážovať', kartónovať', harpúňovať', radikalizovať'*).

4. ZÁVERY

Skúmaný materiál poskytuje ucelený a exaktný súbor dát nevyhnutných na spracovanie flektivizačných a slovotvorných aspektov galicizmov v slovenčine. Rovnako ponúka viacstranné náhľady na problematiku zdomácnovania cudzích prvkov prevzatých do slovenčiny z typologicky aj geneticky odlišného východiskového jazyka. Substantíva sú v skupine galicizmov najfrekventovanejším slovným druhom, ale z hľadiska polyfunkčnosti formantov majú adjektíva a verbá zreteľnú kvantitatívnu prevahu. Adjektíva a verbá sú z hľadiska adaptácie pri lexikálnych prevzatiach celkovo náročnejšie ako substantíva, pretože ak sa majú začleniť do istej gramatickej paradigmy slovenčiny ako flektívneho jazyka, musia sa končiť na istú sekvenciu morfém. Napríklad lexéma *parfém* (*parfum*) sa do slovenčiny začlenila iným spôsobom ako sloveso *nivel-izovať'*. Slovo *parfém* sa začlenilo na základe svojho zakončenia do príslušného rodu a deklinačnej paradigmy bez flektivizačného formantu. Verbum *nivelizovať'* na svoju adaptáciu potrebovalo pomoc slovotvorného formantu *-izovať'*, ktorý v tomto prípade zohral gramatikalizačnú, resp. flektivizačnú funkciu a suploval priame morfológické adaptovanie pridaním čistých gramatických morfém.

Analýza vybraných adjektív a verb poukazuje na schopnosť identických formantov participovať na dvoch odlišných procesoch pri lexikálnych prevzatiach z francúzštiny do slovenčiny. V prevzatých slovotvorne nemotivovaných galicizmoch zastávajú formanty *-ový', -ný', -ovat', -izovať'* flektivizačnú funkciu. Lexémy vďaka nim nadobúdajú formálnu štruktúru, ktorá im umožňuje začleniť sa a riadne fungovať v gramatickom systéme slovenčiny. Pri lexikálnych prevzatiach z majoritne analytickej francúzštiny do flektívnej slovenčiny ide o prirodzený mechanizmus, ktorý v analyzovanom materiáli možno ilustrovať na väčšine z takmer 750 príkladov.¹⁵ Takto adaptované galicizmy následne často fungujú ako východiská slovotvorných radov (*galop – galopovať', fritovať' – fritovací – fritovačka*). V slovotvorne motivovaných galicizmoch rovnaké formanty plnia slovotvornú funkciu a participujú na tvorení sufixálnych derivátov. V mnohých prípadoch slovotvorné formanty zahŕňajú reziduálne infixy, ktoré sú dvojakej povahy. Na jednej strane sú vo východiskovom jazyku gramatickými morfémami (*brill-ant – brilantný', éclat-ant – eklatantný'*), na druhej strane sú riadnou súčasťou slovotvorných formantov (*moderne – modern-is-er – modern-izovať', radical – radical-is-er – radikal-izovať'*). Spoločným

¹⁵ Súbor obsahuje aj morfológicky neadaptované, neflektivizované lexikálne prevzatia, ale ich zastúpenie je marginálne (*dublé, káro, renomé* a pod.).

znakom diachrónej dvojakosti morfému je ich slovnodruhovú totožnosť (verbá), pretože východiskové adjektívne tvary *brillant, éclatant* atď. sú reálne činnými prídavnými príslovmi. Formant s cudzím reziduálnym infixom *-iz-* v rozšírenom sufixe *-izovať* sa v slovenčine realizuje ako slovtvorný formant v slovách cudzieho pôvodu vo všeobecnosti, zachováva si rovnakú sémantickú funkciu ako v pôvodnom jazyku a v rámci sufixácie má najčastejšie adjektívny alebo substantívny základ (Ivanová – Kyseľová – Perovská 2015, s. 528 – 529). Platí to aj o slovesách tohto typu prevzatých z francúzštiny.

Literatúra

- BUFFA, F. (1982): O slovtvornej adaptácii prevzatých slov v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 56/6, 326 – 331.
- DO-HURINVILLE, D.-T. – DAO, H.-L. – RIALLAND, A. (2020): *De la transcategorialité dans les langues*. Paris: Société de linguistique de Paris.
- DOLNÍK, J. – BENKOVIČOVÁ, J. – JAROŠOVÁ, A. (1993): *Porovnávací opis lexikálnej zásoby*. Bratislava: Veda.
- DUBĚDA, T. (2015): L'adaptation phonologique des emprunts: le cas des gallicismes gastronomiques en tchèque. In: *Écho des études romanes*, 11/1, 111 – 124.
- DUBOIS, J. – DUBOIS-CHARLIER, F. (1999): *La dérivation suffixale en français*. Paris: Nathan.
- FRANOLIČ, B. (1975): *L'influence de la langue française en Croatie, d'après les mots empruntés: aspect socio-historique*. Paris: Nouvelles éditions latines.
- FURDÍK, J. (1993): *Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter.
- FURDÍK, J. (1994): Integračné procesy pri lexikálnych prevzatíach. In: *Jazykovedný časopis*, 45/2, 95 – 102.
- FURDÍK, J. (2004): *Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia)*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka.
- FURDÍK, J. (2005): *Život so slovtvorbou a lexikológiou*. Košice: Vydavateľstvo LG.
- HABOVŠTIAKOVÁ, K. (1988): Slová románskeho pôvodu v slovenčine. In: Mistrík, J. (ed.): *Studia Academica Slovaca*, 17. Bratislava: Alfa, 159 – 175.
- HORECKÝ, J. (1971): *Slovenská lexikológia*. Bratislava: SPN.
- IVANOVÁ, M. – KYSELOVÁ, M. – PEROVSKÁ, V. (2015): Verbá. In: Ološtiak, M. (ed.): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 485 – 629.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z. (1979): *Slovník cudzích slov*. 1. vydanie. Bratislava: SPN.
- KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. – POVAŽAJ, M. (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a uprav. vyd. Bratislava: Veda.
- KRÁLIK, Ľ. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- LACKOVÁ, M. (2022): Sémantická analýza slov so zakončením na formant *-ing* v publicistickom subkorpuse Slovenského národného korpusu. In: *Slavica Slovaca*, 57/2, 149 – 155.
- LÉARD, J.-M. (1992): *Les gallicismes. Étude syntaxique et sémantique*. Paris: Duculot.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2005): Preferované slovtvorné typy desubstantívnych slovies v súčasnej slovenčine. In: Odaloš, P. (ed.): *Západoslovenské jazyky I.: zborník vedeckovýskumných prác*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 99 – 108.
- MISTRÍK, J. et al. (1993): *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Obzor.
- MOUNIN, G. (1974): *Dictionnaire de la linguistique*. Paris: PUF.
- NEVEU, F. (2004): *Dictionnaire des sciences du langage*. Paris: Armand Colin.
- OLOŠTIAK, M. (ed.) (2015): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

- OLOŠTIAK, M. – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. (2007): *Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. – GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, L. (2015): Formálno-procesuálne aspekty slovo- tvornej motivácie. In: M. Ološtiak (ed.): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slo- venčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 207 – 308.
- OLOŠTIAK, M. – GOGOVÁ, E. – GENČI, J. (2015). Lexikálnoparadigmatické aspekty slovo tvornej motivácie. In: Ološtiak, M. (ed.): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 407 – 480.
- OLOŠTIAK, M. – GENČI, J. – REŠOVSKÁ, S. (2015): *Retrográdny morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- OLOŠTIAK, M. – VOJTEKOVÁ, M. (2021): Kompozitnosť a kompozícia (príspevok k charakteristike zložených slov na materiáli západoslovanských jazykov). In: *Slovo a slovesnosť*, 82/2, 95 – 117.
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (eds.) (2021): *Slovník slovo tvorných prostriedkov slovenčiny*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- ORGOŇOVÁ, O. (1992): Morfológická adaptácia francúzskych slov v slovenčine. In: *Kultúra slova*, 26/9, 268 – 274.
- ORGOŇOVÁ, O. (1997): Slovo tvorná adaptácia galicizmov v slovenčine. In: *Slovenská reč*, 62/3, 150 – 160.
- ORGOŇOVÁ, O. (1998): Slovo tvorná adaptácia galicizmov v slovenčine II. In: *Slovenská reč*, 63/1, 24 – 30.
- ORGOŇOVÁ, O. (2002): *Slovensko-francúzske jazykové vzťahy*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- PETRAČKOVÁ, V. – KRAUS, J. (eds.) (2005): *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2. dopl. a preprac. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- PRADEŽ, E. (1927): *Dictionnaire des gallicismes les plus usités*. Paris: Payot.
- RÁČKOVÁ, L. (2022): Prefigované ekvivalenty francúzskych verb percepcie v slovenčine. In: *Nová filologická revue*, 14/2, 85 – 96.
- RÁČKOVÁ, L. (2023): *Prefixálne slovesá percepcie ako výsledok prekladu*. Banská Bystrica: Belia- num. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.
- RIZEKOVÁ, I. (2014): Adaptation des gallicismes dans la langue slovaque. In: *Lingua et vita*, 3/6, 23 – 31.
- SOKOLOVÁ, M. – MOŠKO, G. – ŠIMON, F. – BENKO, V. (1999): *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka.
- SOKOLOVÁ, M. (2009): Adaptácia prevzatých sloviac v slovenčine. In: Ivanová, M. (ed.): *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 96 – 110.
- SOKOLOVÁ, M. – OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M. (eds.): *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. 4., nepublik. vyd.
- THIBAUT, A. (ed.) (2009): *Gallicismes et théorie de l'emprunt linguistique*. Paris: L'Harmattan.
- TIMKO, A. (2015): Jazykový a kultúrny vplyv francúzštiny a galicizmy z oblasti nábytku a nábytkár- stva. In: *Nová filologická revue*, 7/2, 51 – 69.
- VALENTOVÁ, I. (2012): Galicizmy v Historickom slovníku slovenského jazyka. In: *Kultúra slova*, 46/2, 76 – 84.
- VOJTEK, D. (2021): Slovo tvorná adaptácia galicizmov. In: Ološtiak, M. (ed.): *Kapitoly zo slovo tvornej adaptácie prevzatých slov v slovenčine*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fa- kulta, 71 – 142.
- VOJTEKOVÁ, M. (2014): Adjektívne deriváty nepredispozičného typu v slovenčine a poľštine. In: *Slovakistika v časovej reflexii a kontaktoch. (Paralelný ukrajín. názov)*. Užhorod: Vydavnyctvo Oleksandry Harkuši, 21 – 29.
- WALTER, H. (1997): *L'aventure des mots français venus d'ailleurs*. Paris: Éditions Robert Laffont.
- ZÁVODNÝ, A. (2016): *Prednášky a praktická z morfológie slovenského jazyka I*. Trnava: Trnavská uni- verzita v Trnave.
- ZÁZRIVCOVÁ, M. (2010): Klasifikácia výpožičiek podľa miery ich adaptácie v cieľovom (preberajú- com) jazyku. In: *XLinguae.eu. European scientific language review*, 3/3, 4 – 9.

NÁBOŽENSKÝ FENOMÉN VEČER CHVÁL CEZ PRIZMU LINGVISTICKEJ ANALÝZY

Martina Bodnárová – Tomáš Šoltés***

** Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Ul. 17. novembra 1, Prešov
E-mail: martina.bodnarova@unipo.sk*

*** Cirkevná spojená škola, Cirkevná základná umelecká škola sv. Jána Bosca
Jiráskova 5, Bardejov
E-mail: tomassoltés@gmail.com*

BODNÁROVÁ, M. – ŠOLTÉS, T. (2023): Religious Phenomenon Worship Night from the Viewpoint of Linguistic Analysis. In: *Slovenská reč*, 88/1, 51 – 73.

Abstract: The paper attempts to describe the religious phenomenon Worship Night that has established in Slovak context from the viewpoint of linguistics. Using multiple methods, it analyses five different Worship Nights put on by five different Slovak charismatic communities (Koinonia Ján Krstiteľ Sklené a Prešov, Rieka života, Maranatha, Lamačské chvály). Worship Night is described and defined as a religious, music and communication event. The attention is paid predominantly to Worship Night as a communication event while describing five ways of dialogization: a dialogue of active and passive participants, a dialogue of active participants, a dialogue of verbal and non-verbal musical code, a dialogue of secular and sacral participants, a dialogue with a different type of text. The paper also includes a description of pragmatic aspects of Worship Night.

Keywords: worship night, communication event, dialogue, charismatic communication subregister, religious communication sphere.

Článok v skratke:

- Štúdia predstavuje lingvistický pohľad na relatívne nový náboženský fenomén večery chvál, organizované charizmatickými spoločenstvami, ktoré sú aj jazykovo-komunikačne špecifickým fenoménom.
- Autori na základe analýzy autentických streamingov večerov chvál piatich slovenských katolíckych charizmatických spoločenstiev (Koinonia Sklené, Koinonia Prešov, Rieka života, Maranatha, Lamačské chvály) vymedzujú večer chvál ako nábožensko-hudobnú a komunikačnú udalosť.
- Večery chvál sú charakterizované najmä interaktivitou aktérov. V komunikátoch sa prelínajú postupy heteroglosie, polyfónie a metanarácie.

1. ÚVOD

Obdobie pandémie covidu-19 prinieslo so sebou vo všetkých sférach ľudskej činnosti, ale špecificky v oblasti náboženskej komunikácie na Slovensku aj intenzívnejšie využívanie tzv. nových médií. Stabilným sa stalo streamovanie náboženských obradov, ceremónií či udalostí počnúc tou najuniverzálnejšou, bohoslužbou, až po

špecifickejšie udalosti, ku ktorým patrí aj tzv. večer chvál¹. Ide o jednu z ústredných náboženských udalostí organizovaných charizmatickými spoločenstvami, ktorá má verejný ráz, evanjelizačný rozmer, je nasmerovaná od členov charizmatických hnutí k nečlenom, dokonca aj k ľuďom bez náboženského vyznania, uskutočňuje sa s istou periodicitou (mesačnou, príp. častejšou) v rozsiahlych a neraz i profánnych priestoroch športových hál či kinosál. Pandemické obdobie a podmienky karantény však zatlačili túto udalosť do menších priestorov jednej miestnosti, štúdia, príp. kaplnky, no zároveň ju vďaka médiám a platforme Youtube otvorili ešte širšiemu okruhu adresátov a v neposlednom rade sprístupnili exaktnému výskumu. Potrebu takéhoto výskumu, ktorý by bol súčasťou širšie koncipovaného výskumu jazyka charizmatikov ako špecifického komunikačného registra², vidíme v skutočnosti, že v ostatných rokoch prudko narastá počet charizmatických spoločenstiev a ich členov aj na Slovensku.³ Charizmatický fenomén, problematický už z teologického hľadiska (napr. Žuk-Olszewski 2015), dokonca prenikol aj do politickej komunikačnej sféry a vyvolal i tu mnoho diskusií a kontroverzií⁴. Napokon persuzívny aspekt štandardných náboženských kazateľských prejavov v prípade komunikátov charizmatických rečníkov viac či menej nápadne prechádza do manipulatívnosti, ktorej markery môže pomôcť odhaliť práve lingvistický prístup.

Predmetom našej výskumnej sondy sa stalo päť streamovaných večerov chvál piatich rôznych slovenských charizmatických spoločenstiev a hudobných zoskupení, resp. chválových kapiel: Koinonia Ján Krstiteľ v Sklenom (ďalej KS)^[5], Koinonia Ján Krstiteľ v Prešove (ďalej KP)^[6], Rieka života z Podolínce (ďalej RŽ)^[7], Maranatha z Prešova (ďalej MA)^[8] a Lamačské chvály (ďalej LCH)^[9]. Všetky spoločenstvá sú rímskokatolíckej proveniencie okrem jedného (Koinonia Ján Krstiteľ v Prešove), ktoré je gréckokatolícky orientované. Ich členmi sú tak laici, ako aj zasvätené osoby a kňazi; každé spoločenstvo či kapela má svojho lídra či duchovného správcu: v prípade KS je to rímskokatolícky kňaz Vladimír Beregi, v prípade KP gréckokatolícky kňaz Anton Parilák; lídrom MA je laik Peter Štupák, lídrom RŽ laik Bohuš Živčák a lídrom LCH laik Braňo Letko. Skúmané večery chvál týchto spoločenstiev boli streamované cez Youtube v období od marca 2021 do februára 2022. Všetkých päť charizmatických udalostí malo približne rovnaké celkové trvanie, a to hodinu (najkratší večer chvál trval 1 hodinu a takmer 6 minút, najdlhší 1 hodinu a 17 minút).

¹ Toto pomenovanie má z lingvistického hľadiska pragmaštylistickú implikáciu: fenomén chvály sa počas tejto komunikačnej udalosti realizuje prostredníctvom verbálneho žánru modlitby, hudobného žánru chválovej piesne a neverbálnych gesticko-posturických prejavov. Zároveň exponovaný laudatívny výpovedný akt je iba jedným z mnohých ďalších špecifických výpovedných aktov, ktoré konštituujú verbálnu zložku danej udalosti (porov. nižšie).

² K pojmu *kunikačný register* porov. Slančová (1999).

³ Na Slovensku od polovice osemdesiatych rokov pôsobí Katolícka charizmatická obnova, ku ktorej sa v súčasnosti hlási asi 150 spoločenstiev.^[1]

⁴ Porov. napr. publicistické reakcie J. Skalu^[2], M. Oláha^[3], M. Čopa^[4] a i.

Na báze opísaného výskumného materiálu v nasledujúcich kapitolách predstavíme fenomén večera chvál ako nábožensko-hudobnú a komunikačnú udalosť a priblížime jej textologickú, jazykovú a komunikačno-pragmatickú charakteristiku.

Výsledky analýzy, ktoré budeme prezentovať, sú založené na využití viacerých metodologických postupov: transkripčnej metódy⁵, metód lexikálnej štatistiky (porov. Mistrik 1969), klasickej lingvistickej analýzy, pragmalingvistiky, kognitívnej lingvistiky a textovej štylistiky.

2. VEČER CHVÁL AKO NÁBOŽENSKO-HUDOBNÁ UDALOSŤ

Psychológ náboženstva D. Ulland v štúdiu *Embodied Spirituality* (2012) uvádza, že program charizmatických stretnutí pozostáva z niekoľkých sekvencií. Prvou je tzv. zahrievacia sekvencia tvorená inštrumentálnou a vokálnou hudbou, počas ktorej dochádza k veľkej oddanosti, uctievaniu a odovzdaniu sa. Zvyčajne v rámci nej zaznievajú aj krátke spontánne prehovory (small talk) a komentáre rečníkov na pódiu, ktoré majú ovplyvniť publikum do takej miery, aby mohlo zaujať akúsi pozíciu prijatia. Ďalej nasleduje tzv. prechodová sekvencia vyplnená svedectvami, prezentáciami a kázňou, kde náboženské výpovede lídrov majú zaradiť náboženské skúsenosti účastníkov získané v predchádzajúcej sekvencii do takého referenčného rámca, aby ich legitimizovali. Takisto sa majú vytvoriť podmienky pre efektívnu interakciu medzi vodcami a účastníkmi, ako aj medzi samotnými účastníkmi. „Dramaturgia týchto stretnutí a ich zvodné rytmy navodzujú účastníkom náladu extázy. Keď účastníci zažijú situáciu charakterizovanú zmätkom a očakávaním, blízkosťou a strachom, zisťujú, že sa ocitli uprostred akéhosi emocionálneho boja, niečoho, čo sa stane dnes večer, no nevedia, čo presne to bude ani ako sa to stane.“ (Ulland 2012, s. 89; prel. M. B.). Poslednou sekvenciou je sekvencia modlitieb príhovoru a následných extatických zážitkov. Počas nej by malo dôjsť k rozvinutiu „stelesnenej duchovnosti“ – ide o telesné prejavy ako odpadávanie (zvané „spočívanie/odpočívanie v Duchu“), trasenie, smiech, krik a pod. Takéto reakcie sa interpretujú ako fyzické prejavy prítomnosti Ducha Svätého, ako symboly odkazujúce na Božiu prítomnosť.

Večer chvál v priestore náboženskej komunikácie slovenskej proveniencie je jednou z typických charizmatických udalostí, ktorej štruktúra a obsahová náplň s istými odchýlkami a nuansami zodpovedá opísanému modelu z amerického prostredia. V muzikologicky orientovanej štúdiu L. Bednárovej (2021a, s. 11) sa opisuje štruktúra chválových stretnutí takto: „...privítanie (tejto úlohy sa zhost'uje líder spoločenstva alebo líder chvál), modlitba prostredníctvom chválovej hudby (...) slovo (ide o prednášku, ktorej podstatou je vyučovanie Božieho slova, väčšinou ju vedie

⁵ Pri prepise hovorených komunikátov sme použili pravopisné princípy bez interpunkcie, apelatíva aj propriá sme uvádzali malými písmenami, intonáciu šípkami, zvoláciu výpoveď výkričníkom, dôrazy veľkými písmenami.

líder spoločenstva, súčasťou prednášky sú aj osobné svedectvá jednotlivcov o tom, ako Boh koná v ich živote).“

Organizačná štruktúra večerov chvál, ktoré sme skúmali, sa pri ich vzájomnej komparácii ukázala odlišná, a to aj výraznejšie, v závislosti od konkrétneho spoločenstva. Spoločným prvkom zostáva len viac-menej pravidelné striedanie blokov hudby a slova. Podiel čisto hudobnej a verbálnej zložky je približne rovnaký. Najkratšie (21 minút a 15 sekúnd) trval (nesúvislý) čisto hudobný blok v rámci večera chvál KP, naopak najdlhšie (32 minút a 35 sekúnd) v rámci večera vedeného LCH, čomu sa veľmi približoval večer chvál RŽ (32 minút a 25 sekúnd). Zdá sa, že primárne hudobný status týchto dvoch charizmatických zoskupení má odraz aj v dominancii hudobnej zložky počas udalostí, ktoré sú nimi organizované. Hudobné bloky väčšinou pozostávali z piatich alebo šiestich piesní, ktoré sa striedali aj prelínali so spontánnymi verbálnymi modlitbami chvály, vďaky, prosby, s deklaratívnymi modlitbami a modlitbami žehnania.

Jadrom väčšiny večerov chvál bol rozsiahly monologický prejav lídra alebo duchovného správcu daného spoločenstva. Tomuto monologickému prejavu v oboch Koinoniách predchádzalo čítanie úryvku či úryvkov z Písma. Do večera chvál MA bol zakomponovaný ešte iný verbálny prvok – svedectvo manželov. Tento prvok obsahoval aj večer chvál LCH, kde bolo prezentovaných dokonca niekoľko svedectiev. V prípade LCH a RŽ sme zaznamenali viacero výraznejších odlišností oproti ostatným charizmatickým spoločenstvám. Spomenuli sme už väčší podiel hudobnej zložky. Ďalším prvkom je minimalizácia až absencia performatívnych ďakovných, chválových a prosebných formúl či výpovedí, ktoré striedajú piesňové bloky – v týchto dvoch spoločenstvách verbálny prejav prerušujúci hudbu pripomínal skôr spontánne komentáre k piesňam alebo akési úvahy in medias res. V LCH dokonca absentoval aj dlhší kazateľský prejav kňaza či lídra, miesto neho vznikol akýsi interviewový blok, kde sa kratšie monológy kazateľa završovali otázkami alebo výzvami svedčiť adresovanými jednotlivým členom kapely i ľudom z publika. Napokon na pozadí ostatných skúmaných večerov chvál sa ako príznakové javili prvky slovo poznania (v RŽ), čo je prorocký prvok, a záverečné požehnanie so Svätosťou oltárnou (v LCH). Obligátna záverečná sekvencia charizmatických podujatí zvaná modlitby príhovoru bola v prípade oboch skúmaných Koinonií zakomponovaná do pokázňovej časti večera, pred záverečné modlitby a samotnú rozlúčkovú fázu; v LCH ju reprezentovala záverečná výzva lídra, aby niekoľkí členovia spoločenstva z publika prišli dopredu, zdvihli ruky a žehnali; v ostatných spoločenstvách prakticky absentovala. Najdetailnejšie bola táto sekvencia prepracovaná v KS, kde tri členky spoločenstva vedúce aktuálne chvály pracovali s rekvizitou – košíkom, v ktorom boli napísané prosby a modlitbové úmysly rôznych pasívnych účastníkov chvál. Modlitby príhovoru teda v tomto prípade prebiehali dištančne, čo logicky bránilo

spusteniu finálnej fázy charizmatického podujatia – extatickej sekvencie. Na základe vlastného pozorovania a empirie však vieme, že pri prezenčnej forme večerov chvál takáto sekvencia nastáva.

3. VEČER CHVÁL AKO KOMUNIKAČNÁ UDALOSŤ

Model jazykovej komunikácie vysielateľ – prijímateľ – komunikát – komunikačný kanál – komunikačný kód má v rámci náboženskej komunikačnej sféry osobitné aktualizácie (napr. Sieradzka-Mruk 2003; Petříková 2019), ktoré súvisia najmä s účasťou subjektu nadprirodzenej povahy (osoby zo sféry sacrum) na tejto komunikácii. Na večeri chvál ako náboženskej komunikačnej udalosti teda participujú jednak ľudskí, profánni komunikanti, ktorých možno diferencovať na aktívnych a pasívnych, jednak nie-ľudskí, sakrálni (Boh, Ježiš, Duch Svätý). Aktívni profánni komunikanti sú tí, od ktorých prúdi (prevažne jednostranne) informačný tok. Ide o kolektív členov charizmatického hnutia, pričom niektorí sú aktívni verbálne (rečníci a modlitebníci), niektorí hudobne (hudobníci) a niektorí pohybovo (tanečníci), príp. sa tieto roly aj zmiešavajú. Pasívni ľudskí komunikanti predstavujú heterogénnejší kolektív často anonymných a konfesiónálne rozmanitých osôb, u ktorých možno počítať maximálne so spätnou väzbou vo forme individuálnej participácie na hudobnej zložke (spev chvál) a/alebo aj s verbálnou (modlitba), príp. neverbálnou (napr. potlesk) reakciou na výzvy aktívnych komunikantov. Je tu evidentný multimodálny charakter udalosti založený na dominancii dvoch, resp. troch semiotických modov či kódov – jazykového hovoreného i písaného, nejazykového hudobného, a to inštrumentálneho a vokálneho, a nejazykového mimického, gestického a posturického. Z dôvodu pandémie sa prehĺbila dištancia medzi oboma kolektívnymi komunikantmi – aktívni účastníci sa presunuli do verejného mediálneho priestoru, pričom rola tanečníkov sa výrazne obmedzila až eliminovala, a pasívni účastníci sa presunuli do súkromných priestorov svojich domov a bytov.

Opísané parametre večera chvál ako komunikačnej udalosti predznačujú jeho dialogický charakter. Vychádzame z rozlíšenia dialógu a dialogickosti u S. Čmejrkovej (2002, s. 27), ktorá dialóg chápe ako vonkajšiu formu jazykového prejavu charakterizovanú explicitným striedaním hovoriacich a dialogickosť ako „potenciálnu tendenciu ke striedaniu dvou i více významových kontextů uvnitř řečového projevu, v němž je možno identifikovat více hlasů (tedy nejen hlas mluvčího, ale i zapojení hlasů adresátů, případně hlasů jiných osob, zakódovaných ve sdělení), tendenci, jež se projevuje nejen v dialogu, ale i v monologu“. Pri vymedzovaní i opise jednotlivých druhov dialogizácie večera chvál sa opierame aj o štúdiu/kapitolu O. Müllerovej *Mše jako dialog* (1998, 2022), kde významným princípom výstavby a priebehu textu bohoslužby, ktorý jej dodáva dialogické črty, je striedanie a opakovanie. Na takejto báze diferencujeme: 1) virtuálny dialóg založený na dialogizačných stratégiách

v monologických prehovoroch aktívnych komunikantov smerom k pasívnym komunikantom; 2) reálny dialóg, pri ktorom je dialogickosť spojená s explicitným, vonkajškovo signalizovaným odovzdávaním slova (Čmejrková 2002, s. 27); 3) verbálno-hudobný dialóg založený na striedaní dvoch odlišných semiotických modov (porov. Müllerová et al. 2022, s. 285 – 286); 4) transcendentálny dialóg medzi ľudským a nie-ľudským komunikantom, ktorý sa realizuje asymetricky, na strane ľudského expedienta modlitbou a chválovou piesňou; a 5) metanaratívny dialóg založený na vkladaní citátov do aktuálneho textu (Müllerová et al. 2022, s. 287). Sprievodným javom týchto dialogizácií je heteroglosia, polyfónia a metanarácia ako prejav medzitextového nadväzovania (Bachtin 1971; Homoláč 1994).

3.1. DIALÓG AKTÍVNYCH A PASÍVNYCH KOMUNIKANTOV – VIRTUÁLNY DIALÓG

Na prvý pohľad je komunikácia počas večerov chvál asymetrická a výrazne pripomína rétorickú komunikáciu. Monologický prejav aktívneho komunikanta smerom k pasívnemu je rôznymi spôsobmi dialogizovaný, hovoríme o tzv. virtuálnom dialógu (napr. Fabian 2012). V našom prípade sa virtuálny dialóg medzi aktívnymi a pasívnymi komunikantmi realizuje 1) v rámci prednáškového monológu lídra alebo duchovného správcu (táto časť najviac pripomína rétorický kazateľský komunikát); 2) v rámcových častiach udalosti, teda v uvítacích formulách a záverečných formulách pozvania na ďalší večer chvál či poďakovania za účasť na aktuálnom večeri; 3) v rámci spontánnych modlitieb žehnania (modlitieb príhovoru); 4) v rámci „reklamných výpovedí“ propagujúcich nejaký produkt daného spoločenstva.

Z jazykových prostriedkov využíva tento druh dialógu v prvom rade oslovenie. Stretli sme sa jednak s jednoslovnými profánnejšími osloveniami *priatelja*, *milovaní*, ktoré zmenšujú sociálnu vzdialenosť medzi komunikantmi; jednak s ustáleným náboženským oslovením *bratia a sestry* i s jeho singulárnym variantom synekdochického charakteru *brat sestry*; jednak s opisnejším viacnásobným denotatívnym oslovením *milí moji bratia a sestry tu v dome koinonie milí bratia a sestry priatelja sympatizanti pri televízoroch pri obrazovkách*. Ďalej sa v rámci exponovaného typu dialógu pracuje s dialogickými osobami – prvou a druhou. 1. osoba plurálu má buď význam inkluzívneho plurálu, keď sa aktuálny hovoriaci stotožňuje s adresátom – pasívnym komunikantom, resp. komunikantmi, akcentujúc vzájomnosť interakcie (*som veľmi rád že môžeme byť opäť spolu – tak si môžeme spolu otvoriť lukášovo evanjelium – tie naše chvály pokračujú – stojíme vo chvále*⁶), pričom najmä počas prednáškového monológu lídra má tento plurál status homiletického plurálu (...aby

⁶ Zdá sa, že toto je ustálená fráza príznačná pre jazyk spoločenstva Lamačské chvály, keďže sme v priebehu sledovanej komunikačnej situácie zaznamenali jej viacnásobný výskyt.

sme dovolili ježišovi..., a vieme že..., v našich vzťahoch v našich rodinách aj v našom živote je veľa vecí..., a ja prajem nám všetkým...); alebo má význam exkluzívneho plurálu, keď aktuálny hovoriaci vystupuje ako súčasť kolektívu aktívnych komunikantov – charizmatikov, dištancujúc sa od kolektívu pasívnych komunikantov, v zásade necharizmatikov (*my vám dnes večer chceme svedčiť o tom že... – aby sme videli či sa dnes k nám pridáte – ďakujem vám ktorí ste dnes boli s nami na stríme pri obrazovkách – tešíme sa že vám môžeme poslúžiť – sme sa modlili aby tento večer bol takým prelomovým vo vašich životoch – žehnáme vám v mene ježiš kristus – ak by ste chceli podporiť našu činnosť*). Táto exkluzivita je vyhranenejšia a explicitnejšia pri propriálnych pomenovaniach charizmatického kolektívu „tieňujúceho“ aktívnych komunikantov: *naša koinonia, vždy je to tak s nami sú vždy problémy s riekou lebo nás je veľa, to čo my zažívame v spoločenstve v rieke, kto ako spoločenstvo maranatha sme*. Dosť vyhranená je aj v prípade výziev vyjadrených slovesným imperatívom, kde adresát, pasívny komunikant, figuruje nielen ako kolektív (forma 2. osoby plurálu), ale aj individuálne (forma 2. osoby singuláru), čo sa v kontexte náboženských (homiletických) výpovedí považuje za veľmi adresné a výrazne emotívne: *vzdaj sa toho teraz v tejto chvíli a hľad' na ježiša – vyznávaj to ježišovi – nedajte sa ani vy doma – poďte s nami chváliť ježiša*. Miernejšiu formu výzvy predstavujú výpovede s imperatívom v inkluzívnej 1. osobe: *povedzme si to – vzoprime sa tomu – poďme ho prosiť – poďme naozaj dnešný večer víťaziť*. Napokon sme zaznamenali aj dosť zdvorilých výziev bez imperatívu, s indikatívom modálneho relátora *môcť*, príp. iného verba: *môžete povedať spolu s nami – môžeš zatlieskať ježišovi – tak môžeme ešte ďakovať za to – môže to vyhlasovať aj touto piesňou – a v tejto atmosfére vás volám vstúpiť do božieho slova – tak ťa pozývam na modlitbu*. Prostredníctvom takýchto výzvových výpovedí aj samotného exkluzívneho *my* sa kolektív aktívnych komunikantov vymedzuje voči pasívnym komunikantom ako autorita, ako akýsi sprostredkovateľ medzi Bohom a nimi. Najviac výziev používala KS, kde sme sa stretli dokonca s inklináciou k autoritatívnemu pedagogickému vyjadrovaniu, a to v dvoch výpovediach so symbiotickou derivačnou morfémou, príznačnou pre register učiteľky (Slančová 1999, s. 151): *môžeme si ho ešte raz spolu vyhlásiť – božie slovo si dnes znázorníme aj takýmto spôsobom*. Druhú výpoveď sprevádza kreslenie vedúcej chvál fixkou na pripravenú bielu tabuľu.

Druhá dialogická osoba v singulárovej forme je akcentovaná v oboch Koinoniách, čo sa odráža i v štatistických výskumoch frekvencie slovných druhov – zámená lexéma *ty* sa tu stáva najfrekventovanejším slovom večera chvál vôbec. Takéto zvýznamnenie danej lexémy, ako aj slovesných tvarov druhej osoby singuláru súvisí nielen s reflektovaním ľudského percipienta (pasívneho komunikanta ako jednotlivca), ale aj s transcendentálnym dialógom (porov. kapitolu 3.4.). Líder KPA. Paríľák má vo svojich monologických replikách a zvlášť v rozsiahlom kazateľskom mono-

lógu miesta, kde sa zámenné a slovesné tvary 2. osoby singuláru vyskytujú veľmi koncentrovane. Badať tu pritom dve tendencie. Prvú ukazujú najčastejšie kolokácie exponovaných tvarov: *v tvojom dome/do tvojho domu*, *v tvojom srdci/tvoje srdce/do tvojho srdca*, *v tvojej prítomnosti*, *v tvojom najhlbšom vnútri*, *v tvojej intimite*, *v tvojom najhlbšom ja*; *je blízko pri tebe*, *musí byť/je s tebou*, *ti rozumie*, *ŕa miluje*, *kráča s tebou*. Je zrejmé, že ide o značne intímne vyjadrenia operujúce s orientačnou metaforou hlboký – plytký (Lakoff – Johnson 2002, s. 26) a s motívom srdca, ktorý je sám osebe veľmi emotívnym motívom, oba prostriedky patria k typickým prvkom reči charismatických kazateľov (Bodnárová 2021). Druhá tendencia, ktorú používa časť slovenských kazateľov, je stratégia rozštiepenia homiletického plurálu my na ja a ty. P. Łuczencyk (2007), ktorá túto stratégiu identifikovala v poľských kazateľských prejavoch, poznamenáva, že je príznačná zvlášť pre protestantských kazateľov a že má výrazne persuzívny potenciál. V replikách A. Parifáka sme ju zaznamenali napr. v kontextoch: *pozerá do tvojho a mojho srdca – stretnutie sa s tým ktorý pozná tvoje a moje srdce je radosť – ježiš prišiel nájsť teba a mňa – a teraz je to na tebe a na mne*. Celkovo možno povedať, že komunikáty A. Parifáka sú najpersuzívnejšie zo všetkých verbálnych komunikátov v rámci večerov chvál, ktoré sme sledovali. U tohto kazateľa je evidentná vyššie spomínaná charismatická tendencia verbálneho pôsobenia na adresáta, aby zaujal pozíciu prijatia.

Z ďalších prostriedkov ukazujúcich na dialóg medzi aktívnymi a pasívnymi komunikantmi hodno spomenúť okrem pozdravov (*vitajte, ahojte, čaute*), otázok (*a viete ktorá je tá úžasná správa naozaj tohto večera* ↑, *čo tankuješ ty čím si ty naplnený* ↓, *si naplnený palivom ktoré ľahko vybuchuje* ↑), kvázislovesných operátorov kontaktu⁷ (*viete*) či rétorickej stratégie dovolávania sa skúseností pasívnych komunikantov (*neviem či ste už boli v takom mrtvom kostole – neviem či: vnímate taku debatu v poslednej dobe... – keď počúvate františka keď mu načúvate to čo hovorí v tých slovách svojich... – možno ste počuli take meno ste stretli damián stejn*) ešte niekoľko menných prostriedkov referencie na pasívnych aj aktívnych komunikantov. V prípade pasívnych sú to enumeračne usporiadané apelatívne (*naši žiaci tínedžeri mladí deti študenti na univerzitách*) alebo perifrastické pomenovania, častejšie kolektívne (*tí ktorí stratili prácu (...) ktorí potrebujú byť finančne požehnaní; všetci tí ktorí nás prosili ktorí nám písali a prosili o uzdravenie*), menej individuálne (*je tu mladá žena ktorá sa cíti ako pustá vyprahnutá zem...*), ktoré už reflektujú virtuálneho percipienta ako jednotlivca v rámci masy (*v mene ježiš kristus žehnám každému jednému ktorý zrazu zistil že má doma manželku*). V prípade LCH a RŽ sme sa stretli s referenciou aktívnych komunikantov na seba samých v 3. osobe a prostredníctvom perifráz, a to jednak plurálovou (*budú rozprávať chalani z kapely a ďalší ktorí tu sú; aj u nás v spoločenstve máme ľudí ktorí sú veľmi vnímaví na to čo boh*

⁷ K pojmu porov. Ožóg (1990); Sieradzka-Mruk (2003).

hovorí), jednak singulárovou (*prvý chrobáčik, jeden člen kapely*). Tento spôsob referencie odráža oficiálnosť komunikačnej situácie, je tiež indikátorom istej autoprezentácie charizmatikov a dokladom toho, že dialogická interakcia je stále nasmerovaná od aktívnych komunikantov ako expedienta k pasívnym komunikantom ako percipientovi.

3.2. VZÁJOMNÝ DIALÓG AKTÍVNYCH KOMUNIKANTOV – REÁLNY DIALÓG

V priebehu večerov chvál sa popri východiskovom virtuálnom dialógu konštituuje aj iný druh dialógu – dialóg reálny. Realizuje sa medzi jednotlivcami v rámci kategórie kolektívneho expedienta. Je prejavom tendencie vzdďaľovať sa od rétorického virtuálneho dialógu a prikláňať sa k dialógu spontánnemu i publicistickému interviewovému. Dominoval v spoločenstvách KS, LCH a MA, a to hlavne v modlitbovej chválovej časti a v časti, kde sa prezentovali svedectvá.

V KS sa ako súčasť tejto dialogizácie objavil počas zahrievacej sekvencie i počas ďalších modlitbových sekvencií jav heteroglosie a polyfónie založený na hovorení naraz a na vstupe cudzej repliky do repliky aktuálneho individuálneho hovoriaceho (modlitebníka). Hovorenie naraz vznikalo tým, že tu fungovali paralelne dvaja až traja modlitebníci – išlo o tri členky spoločenstva, ktoré viedli celý večer chvál, každá z nich mala vlastný mikrofón, pričom jedna mala byť vždy dominantná, avšak počas jej repliky, adresovanej striedavo osobe zo sféry sacrum a pasívnym komunikantom, paralelne iná vedúca chvál spontánne adresovala osobe zo sacrum svoju vlastnú obsahovo síce podobnú, ale predsa inú repliku, ktorá bola niekedy menej a niekedy viac počuteľná a transkripčne zachytiteľná: *MO1⁸: že ty si zvíťazil (MO3: ty si väčší ježiš) nad každým zlom nad každou tmou (MO3: ty si väčší pane) nad každým podsvetím (MO3: amen ↓ ty si víťaz ježiš) nad každou bolesťou nad každým aj ovocia tmy a zla v našich životoch → a čokoľvek (MO3: vďaka ti ježiš) čo by nas chcelo znechutiť ODradiť a tak PREmôcť (MO3: vďaka ti ježiš) byť taky obťaženy ty hovoríš NEdaj sa !*

Opísaná polyfónia bola sprievodným javom viac-menej pravidelného striedania roly dominantného modlitebníka medzi tromi vedúcimi chvál. Táto dialogizácia sa navyše ešte krížila s dialogizáciou založenou na vstupe jedného alebo aj oboch vedľajších modlitebníkov do repliky dominantného modlitebníka. Tento vstup bol veľmi často reakciou na výzvu dominantného modlitebníka smerovanú na pasívnych komunikantov, pričom reakcia vedľajších modlitebníkov bola synekdochickým (časť za celok) vyjadrením očakávanej reakcie pasívnych komunikantov nachádzajúcich sa mimo aktuálneho priestoru večera chvál. Dominantný modlitebník zvyčajne vyzýval na verbálnu reakciu, ktorej formu i obsah pasívnym komunikantom

⁸ MO je skratka pre modlitebníka.

sám vsugerúval – vo svojej výzve im predpisoval dosť presnú formu chválovej (MO1: *môžete povedať spolu s nami* → *ty si hoden chvály ježiš* – MO2+MO3: *ty si hoden chvály ježiš*) i deklaratívnej modlitby (MO1: *a môžeš to povedať VO mne je sila* → – MO2+MO3: *vo mne je sila* → – MO1: *premôcť zlého* ↓ – MO2+MO3: *premôcť zlého* ↓). Raritne sa objavila aj výzva na neverbálnu reakciu: MO1: *možeš ZAtlieskať ježišovi* → *chvála ti ježiš* – MO2+MO3: <*tlieskajú*> *chvála ti ježiš*.

Azda ešte častejšie dôvody vstupu cudzej repliky do repliky aktuálneho dominantného modlitebníka boli dôvody spontánne, hoci ide o reakcie natoľko bežné v charizmatických spoločenstvách, že by sa dali považovať za ritualizované a azda aj za reakcie na akési implicitné výzvy. Totiž ak v prehovore aktuálneho modlitebníka zazneli frázy „chvála ti Ježiš“, „vd’aka ti Ježiš“, „sláva ti Ježiš“, pre ďalších dvoch modlitebníkov to bol implicitný signál, že majú túto frázu komunikantovi verbálne „oplatiť“: MO1: *vd’aka ti ježiš vd’aka ti že ty nas voláš NEignorovať zlo netváriť sa že NEexistuje nepotláčať ho ježiš ale nenechať sa ním PREmôcť vd’aka ti ježiš* ↓ – MO2+MO3: *vd’aka ti ježiš* ↓. Podobne je v charizmatických spoločenstvách ritualizovanou praxou dialogizačná stratégia, keď „spolumodlitebník“ reaguje na výpoveď či repliku aktuálneho expedienta aklamáciou: MO2: *...prosíme ťa aj za tých ktorí stratili prácu* → *aby sa im otvorili nové dvere a aby získali nové zamestnanie* (MO1: *amen*) *novú prácu*. Aklamačná interjekcia *amen* je štandardnou súčasťou bohoslužobných pevne ritualizovaných dialógov (Horecký 1993), avšak v charizmatických spoločenstvách je jej realizácia spontánna a v dôsledku toho býva jej výskyt až hypertrofký. Pozorovali sme, že sa cez ňu dosť pravidelne realizuje aj výmena hovoriacich spomedzi členov spoločenstva (ako kolektívneho expedienta), pričom vtedy výraz *amen* máva iniciálovú pozíciu v replike komunikanta, ktorý preberá slovo. Preberanie slova môže sprevádzať aj oslovenie predchádzajúceho expedienta (MO1: *amen ďakujeme vladko* → ...). Oslovenie formou oficiálnej alebo ešte častejšie deminutívnej či hypokoristickej podoby krstného mena „spolumodlitebníka“ sa v rámci večera chvál KS objavilo ešte v situácii, keď sa – znovu synekdochicky, s ilustratívno-sugestívnou funkciou pre pasívnych komunikantov – začali tri vedúce chvál medzi sebou navzájom verbálne povzbudzovať, čo bolo opäť reakciou na výzvu dominantného hovoriaceho:

(1) MO1: *NEDAJ SA ! tak keď ste aj dvaja v dome môžete si to povedať NEDAJ SA ! NEDAJ SA NEpodďaj sa zlu ! NEďaj sa NEďajsa ! aj my si to môžeme povedať* <obracia sa k MO2, chytá ju za rameno> *noemi nepodďaj sa zlu* <obracia sa k MO3> *danka nepodďaj sa zlu* (MO3: *maťa nepodďaj sa zlu*)...

Vzájomná komunikácia medzi aktívnymi komunikantmi počas večera chvál LCH pripomína publicistické interview. V úlohe interviewujúceho vystupuje jednak kňaz B. Kožuch, jednak líder kapely B. Letko, ktorý sa v záverečnej fáze večera

stáva aj interviewovaným. Rolu interviewovaných obsadzujú postupne jednotliví hudobníci, ale aj niektorí pasívni komunikanti prítomní v štúdiu. Výmeny expedientov sú spravidla iniciované výzvou, resp. pobádaním aktuálneho hovoriaceho, kde figuruje krstné meno adresáta – nasledujúceho expedienta: *mirko pod' tu k nám pod'; kubo pod'; lukáš → pod' ak chceš môžeš pod' nam ty svedčiť ako boh obdaroval teba*. Výzva má niekedy podobu otázky: *takže za čo si mu marti vďačná; chrobáček čo žiješ s ježišom kristom*. V druhej otázke možno nielen na základe jej obsahu, ale i charakteru oslovenia badať výraznú mieru zosobnenia až intimity, ktorá je markantná v pertraktovanom druhu dialogizácie; evidentne sa takto manifestuje súdržnosť spoločenstva charizmatikov a posilňuje sa subjektívny rozmer celej komunikačnej situácie. Samotné výmeny expedientov často prebiehajú, podobne ako v prípade KS, na báze aklamácie: interjekcia *amen* predstavuje finálne slovo repliky pôvodného expedienta a prvé slovo repliky expedienta nasledujúceho:

(2) MUŽ Z PUBLIKA: ... naozaj som veľmi vďačný za to ↓ a 'MEN ↓
B. K.: a 'me:n ↓ tak pod'me naozaj tak sa postaviť do tej chvíľy...

Ukážka zároveň zachytáva špecifickú zvukovú realizáciu aklamačnej interjekcie, ktorá je príznačná práve pre charizmatické spoločenstvá a počas tradičných katolíckych bohoslužieb sa s ňou nestretáme: prízvuk je posunutý na poslednú slabiku a nezriedka býva posilnený aj dôrazom či predĺženou kvantitou vokálu *e*.

V rámci analyzovaného večera chvál LCH sa vyskytli ešte tri situácie balansujúce z hľadiska deixy medzi virtuálnym dialógom, keď je primárnym adresátom pasívny komunikant, a reálnym dialógom, keď sa primárnym adresátom stáva „spoluexpedient“, resp. iný aktívny komunikant; ide de facto o balansovanie medzi prvým a druhým druhom dialogizácie. Aktuálny rečník, predtým než sa 2. osobou singuláru obráti na iného rečníka, naňho krátko referuje tretou osobou, čím ho vlastne tematizuje, a to v rámci verbalizácie svojho komunikačného zámeru (performatívny charakter daných výpovedí). Príklady:

(3) B. L.: *od lukáša som chcel takú špeciálnu vec že priatelia ak by niekto z vás mal pocit že mu všetko v živote padlo↑ a on stratil obidvoch rodičov a: tento rok sa dozvedel aj veci ktoré sú úplne frustrujúce zraňujúce a každého z vás by skopli na kolená ↓ napriek tomu stojí poctivo vo chvále každý týždeň ↓ napriek tomu ten vnútorný boj je tam ja ho chcem len poprosiť keby chvíľku iba žehnal...*

(4) B. L.: *tak úplne na záver ešte → chcem poprosiť dávidka a mat'ka aby → len prišli zdvihnúť ruky a → žehnať ↓ asi aj ľuboš ak môže → poďte len zdvihnúť ruky a žehnať ↓*

Inak špecifické parametre má dialogizácia v rámci kategórie kolektívneho expedienta v prípade večera chvál spoločenstva MA. Dialogicky pôsobí jednak úvodná

a záverečná interakcia manželov Juščákovcov, ktorí vedú modlitbovú chválovú sekvenciu, jednak sekvencia reprezentovaná svedectvom iného manželského páru zo spoločenstva. V oboch prípadoch by sa dalo hovoriť o dialogickom type zvanom kolektívny monologizovaný dialóg (porov. Bodnárová 2018, 2019) – dvaja komunikanti späti blízkym príbuzenským vzťahom svojimi replikami skladajú jeden viac-menej koherentný text. Príklad:

(5) J. J.: *vitajte → tento večer chvál je vynimočný kvôli dvom udalostiam ↓ prvá udalosť že dnes je tu so mnou moja manželka som veľmi rád že môžeme dnes sa spoločne modliť ↑*

MANŽELKA: *a druhá udalosť je tento kameň → <ukazuje v ruke kameň v tvare srdca>*

J. J.: ako súvisi kameň a chvály ↑ tak dnes na kvetnu nedeľu ježiš vstupuje → do jeruzalema...

V prípade svedectva druhého manželského páru má kolektívny monológ trochu odlišnú, asymetrickejšiu formu – v prvej časti dominujú monologickejšie repliky manželky, ktoré sú krátko prerušované replikami manžela, predovšetkým s funkciou stimulovať manželkinu náráciu, ktorá viazne (MANŽELKA: *...a: potom sme sa o tom probleme porozprávali a → – MANŽEL: vysvetlila si im – MANŽELKA: vysvetlila som im čo jak keď sa dohodneme na nejakom termíne...*); v druhej časti preberá slovo manžel, ktorý ako expedient tematizuje to isté, čo manželka, ibaže cez svoju optiku. Máme tu teda jednu z typických ukážok manželského svedeckého kolektívneho monológu (porov. Bodnárová 2019, s. 102 a n.).

V ostatných dvoch spoločenstvách je dialogizácia daného druhu skôr implicitná, založená na prevažne „bezkontaktnom“ striedaní replík rečníkov, resp. modlitebníkov. Z predchádzajúcich zistení sa tu potvrdila relevantnosť chválových zvolacích formúl – fráz „chvála ti Ježiš“, „sláva ti Ježiš“ pri výmene roly expedienta.

3.3. DIALÓG VERBÁLNEHO A ZVUKOVÉHO HUDOBNÉHO KÓDU

Večer chvál je multimodálnou komunikačnou udalosťou, kde sa prepája a vzájomne spolupracuje viacero komunikačných kódov/modov. V tejto kapitole sa zameriame na dva mody – verbálny a neverbálny zvukový hudobný. Asi najtesnejšia je previazanosť oboch modov pri vokálno-inštrumentálnom komunikáte, ktorým je v našom prípade chválová pieseň. My si však budeme všímať skôr vzájomnú prepojenosť a spoluprácu slovného a hudobného (inštrumentálneho aj vokálneho) kódu v rámci večerov chvál.

V jednej z predchádzajúcich kapitol sme sa zmieňovali aj o proporcionality verbálnej a „čisto hudobnej“, teda vokálno-inštrumentálnej zložky sledovaných večerov chvál, ktorá je približne rovnaká. Avšak toto zistenie treba doplniť pozorovaním, že iba malé percento verbálneho hovoreného textu sa počas večerov chvál realizuje bez inštrumentálneho hudobného sprievodu. Bez hudby sa tu nezaobíde nielen spievané, ale ani hovorené slovo. Odpoveďou na otázku, prečo je to tak, môže byť vý-

razná persuzívnosť celej komunikačnej udalosti večera chvál. Poľská autorka E. Biłas-Pleszak (2005, s. 22) uvádza, že persuzívnu funkciu nemá iba jazyk, skôr je persuzívna sila jazykového komunikátu značne posilnená jeho spojením s inými komunikačnými kódmi, samozrejme, vrátane toho hudobného. Najvýraznejší odklon od tejto tendencie „tieňovať“ takmer každý hovorený verbálny prehovor hudbou sme v rámci nášho výskumného materiálu pozorovali v spoločenstve RŽ. Tam bolo striedanie vokálno-inštrumentálnych a hovorených verbálnych komunikátov zvyčajne dosť výrazne ohraničené tichom. Tomu sekundoval voľný úvahový, neinvazívny charakter verbálnych monológov lídra B. Živčáka i jeho „spolurečníka“ z kapely.

Naopak, paralelnú realizáciu a veľmi dynamické striedanie oboch kódov sme pozorovali v KS, v MA a v LCH. Jediným priestorom, kde sa počas večerov chvál týchto spoločenstiev neuplatnila hudba, bola prednášková časť. Hudba „tieňovala“ aj všetky svedectvá a, samozrejme, všetky verbálne výpovede v rámci modlitbových sekvencií. Práve tieto modlitbové sekvencie sú zaujímavé z hľadiska pertraktovaného spôsobu dialogizácie. Dochádza tu totiž k mechanizmu prieniku krátkej verbálnej hovorenej výpovede do vokálno-inštrumentálneho komunikátu. V KS mal tento mechanizmus takú podobu, že krátke pauzy v chválovej piesni realizovanej všetkými hudobníkmi využívala jedna z trojice modlitebníkov na spontánne zvolania inšpirované textom aktuálnej piesne a adresované osobe zo sacrum, príp. na výzvy adresované najmä pasívnym komunikantom:

(6) *VŠETCI spievajú: len teba chválím každý deň / len teba ježiš milujem / len k tebe ruky dvíham rád / len tebe dám všetko čo mám / (MOI: len teba: !) len teba chválím každý deň / len teba ježiš milujem/ len k tebe ruky dvíham rád / len tebe dám všetko čo mám / (MOI: môžete pridať aj POtle:sk!) len teba chválím každý deň / len teba ježiš milujem / len k tebe ruky dvíham rád len tebe dám všetko čo mám / (HUDI⁹: nemusím) nemusím sa báť / s tebou nie som sám / (MOI: v tebe všetko máme ježiš) všetko v rukách máš (MOI: ty si mocný pán!) ty si mocný pán (MOI: tak to vyhlás spolu s nami NEmusím sa báť!) nemusím sa báť...*

Načrtnutý dialogizačný mechanizmus sa ešte obohacuje v prípade večera chvál MA o nový prvok taktiež polyfonického charakteru – je ním striedanie hovoreného a spievaného zvolania počas pauzy v texte chválovej piesne:

(7) *J. J. hrá na gitare: <spevavo> ja sa už nebojím → ja sa už nebojím / <hovorene> lebo ty si vyzdvihnutý na križi aby si ma pritiahol k sebe / <spevavo> ja sa nebojím / <hovorene> lebo v tvojich ranách som uzdravený <pokračuje spev> ty si ten baránok ktorý sníma hriechy sveta...*

⁹ HUD je skratka pre hudobníka.

3.4. DIALÓG PROFÁNNYCH A SAKRÁLNYCH KOMUNIKANTOV – TRANSCENDENTÁLNY DIALÓG

Večer chvál vytvára priestor aj pre priamu komunikáciu človeka s osobou zo sféry sacrum. Tento priestor sa naskytá predovšetkým počas úvodnej zahrievacej sekvencie, čiastočne aj počas prednášky, no zvlášť po nej v rámci sekvencie zacieľenej na prijatie a vykonanie záväzku na strane pasívnych ľudských komunikantov. Najviac daný priestor využili obe Koinonie, menej MA a LCH a najmenej RŽ. Dalo by sa povedať, že fenomén chvály sa konkrétne realizuje prostredníctvom verbálneho žánru modlitby, hudobného žánru chválovej piesne a neverbálnych gestických prejavov.

Modlitba má výrazne spontánny charakter, iba v minimálnej miere boli zastúpené tradičné ritualizované modlitby, a to Otčenáš, Zdravas a Sláva Otcu. Spontánne modlitby charizmatikov bývajú vyskladané najmä z komisívnych, deklaratívnych, expresívnych a direktívnych výpovedí, pričom značné percento výpovedí obsahuje performatívy. Ako uvádza M. Ivanová (2016, s. 221), „funkciou komisívnych výpovedí je vyjadriť záväzok hovoriaceho realizovať dej, ochotu hovoriaceho prispôbiť svet slovám. Komisíva zaväzujú hovoriaceho k nejakým budúcim činom (spravidla v prospech, v záujme adresáta), svet sa pri nich prispôsobuje slovám, vyjadruje sa nimi zámer hovoriaceho.“ Komisívne výpovede sa v našom materiáli objavovali po prívítacej sekvencii na samom začiatku zahrievacej modlitbovej sekvencie, ktorú v podstate iniciovali. Na ilustráciu uvedieme ukážku z KS:

(8) *MO1: ocko v mene ježiš a v duchu svätom sa stavíme do tvojej prítomnosti spolu s našimi BRATmi sestrami ktorí TERaz nas SLEdujú a chcú prežiť tento čas s NAmi tak sa tešíme že ťa môžeme chváliť → že naozaj našu POzornosť naše SRDcia môžeme sústrediť NA teba ježiš na teba ich sústredíme naše MYŠlienky ODkladáme naozaj čoKOL'vek čo sme DOKonali riešili → odkladáme dávame ti to ježiš a chceme ťa chváliť KAŽDý jeden deň AJ tento večer...*

Ukážka obsahuje úvodné, veľmi intímne oslovenie osoby zo sacrum, ktorou je prvá božská osoba; ďalšie dve osoby sú spomenuté v rámci frázy *v mene ježiš a v duchu svätom*, ktorá by už mohla mať povahu performatívnej formuly podobnej tým formulám, ktoré sa používajú či používali pri prisahách (*Prisahám pri Apolónovi, bohovi lekárstva...*, Ivanová 2016, s. 222). Ďalšími významnými prvkami komisívnosti a performatívnosti sú príznačné tvary prevažne nedokonavých slovies v 1. osobe indikatívu (prevažne plurálu s inkluzívnym významom), príznačné je tiež ich rozvinutie modálnym slovesom *chcieť* indikujúcim verbalizáciu zámeru hovoriaceho. Hovoriaci sa prostredníctvom uvedených výpovedí prezentuje ako prostredník či zástupca všetkých zúčastnených ľudských komunikantov (aktívnych aj pasívnych) a iniciuje komunikáciu s osobou zo sacrum, ktorá sa na prvý pohľad javí ako jednostranná a v ktorej osoba zo sacrum zaujíma stabilne pozíciu adresáta. Táto

iniciácia má zároveň pôsobiť stimulatívne aj na pasívnych komunikantov, občas sa to však môže javiť až ako sugescia. Performatívna fráza *staviame sa do tvojej prítomnosti* totiž evokuje existenciálnu realitu osoby zo sacrum, ktorú môže verifikovať jedine dimenzia viery. Bez tejto dimenzie stojíme pred prakticky nezodpovedateľnou otázkou, či charizmatici skutočnosť aktuálnej existenciálnej prítomnosti osoby zo sacrum len reprodukovujú alebo aktívne a subjektívne produkujú.

Expresívne výpovede by sa dali konkretizovať ako laudatívne, ďakovné, argumentačné výpovedné akty; direktívne výpovede zasa ako prosebné a postulatívne výpovedné akty. Tieto výpovedné akty, ako ukázal J. Horecký (1993), tvoria kosť liturgických modlitieb, avšak v prípade spontánnych modlitieb počas večerov chvál majú svoju špecifickú jazykovú realizáciu. Laudatívne výpovedné akty (ďalej VA) sa realizujú predovšetkým prostredníctvom fráz „chvála ti Ježiš“, „sláva ti Ježiš“ a pomocou performatívnych verb *chválime ťa, oslavujeme ťa, vyvyšujeme ťa*. Takéto výpovede zvyčajne tvoria jeden alebo dva bloky medzi dvoma chválovými piesňami. Potom spravidla nasleduje blok vyplnený ďakovnými VA jazykovo stvárnenými pomocou frázy „vdďaka ti Ježiš“ a performatíva *dakujeme ti*. Argumentačné VA sa priamo napájajú na uvedené laudatívne a ďakovné formuly, najčastejšie cez spojky *lebo* a *že*. Tieto akty obsahujú vlastne charakteristiky osoby zo sacrum realizované pomocou adjektív s pozitívnou až superlatívnu sémantikou (*dobrý, dobrotivý, výnimočný, úžasný, väčší, silnejší, mocnejší...*) alebo pomocou rozmanitých substantív – kryštalizujú sa tu modely „ty si nejaký“ a „ty si (nejaký) XY“ (*ty si mocný pán, ty si úžasný víťaz, ty si víťaz nad každým zlom, ty si sila, ty si pán pánov a kráľ kráľov, ty si našou nádejou...*). Častý je aj model s verbálnymi kolokáciami „ty si urobil XY“ (*vdďaka ti ježiš že ty si mi dal tuto silu – ty si zvíťazil nad každým zlom nad každou tmou...*), kde sa vytvára priestor i pre určitú kreativitu, subjektivitu až hovorovosť expedienta – chváliča¹⁰ (*vdďaka ti ježiš že ty si premohol zlého ako prvý si ho položil na lopatky ježiš – vdďaka ti ježiš za tuto tvoju super metódu...*). Frekvencované sú aj menej priame, opisnejšie a omnoho podrobnejšie charakteristiky osoby zo sacrum, ktoré sa realizujú pomocou perifrastického modelu „ty si Boh ktorý.../ty si ten ktorý...“. Za povšimnutie stojí, že vo vedľajšej vete takejto perifrázy sa niekedy pri referencii na Boha používa tretia (*chvála ti ježiš lebo ty si boh ktorý → ktorý nás Miluje ktorý → je s nami DOBRý je dobrotivý voči nám chvála ti ježiš – ty si boh ktorý chce vstúpiť do našich životov – vdďaka ti ježiš za to že ty si ten ktorý ktorý → ktorý ZVÍŕazil nad Akýmkoľvek zlým → @ zlou udalosťou*) a inokedy druhá osoba (*chvála ti ježiš lebo ty si boh ktorý premieňaš naše životy – ty si ten ktorý prepisuješ ten náš príbeh že ty si ten ktorý zo starého robíš nové ježiš*). Častejšia je 3. osoba, perifrázy s 2. osobou akoby mali tendenciu zmierniť vznikajúcu dištanciu medzi profánnym a sakrálnym komunikantom i opisnosť, keďže podstatou chvály je, ako

¹⁰ K pojmu porov. Bednárová (2021b).

sa uvádza v náboženských (napr. Katechizmus Katolíckej cirkvi 1998) aj muzikologických prácach (napr. Bednárová 2021a, 2021b), hovoriť či spievať Bohu, nie o Bohu.

Kým adresátom laudatívnych a ďakovných VA bola druhá božská osoba, v prípade direktívnych prosebných a na ne nadväzujúcich postulatívnych VA, ktoré zvyčajne tvoria osobitný blok či bloky, sa ním stáva popri druhej aj tretia božská osoba. Kľúčovými jazykovými prostriedkami vyjadrenia prosebného VA sú frázy ako „príd’ Duchu Svätý“, „príd’ Pane“ a najmä imperatívne slovesné tvary 2. osoby singuláru, k najfrekvencovanejším patria: *príd’, vstúp, dotkni sa, premeň, oslobod’, uzdrav*. Postulatívny VA obsahuje formuláciu cieľa, resp. účelu, s akým má osoba zo sacrum niečo urobiť. Jazykovou formou týchto výpovedí býva vedľajšia veta uvedená spojками *aby* a *nech* (*prosim ťa ježiš aby si sa oslávil pane v našom pohľade na: na to dobro pane aby sme Videlí to dobro aj v tom zle – tak teraz vstúp a zasiahni nech tvoja moc nech tvoja milosť sa rozlieva nech je zlomený každý plán zlého nech je roztrhnuté každé puto a nech to čo je choré je Uzdravené TVOjou mocou ježiš ↓ tvojou mocou*).

Obsahovo-tematicky všetkým spomínaným VA vládne ústredná téma daného večera chvál, aktuálne liturgické obdobie alebo korelujú s textom Písma či s textom vokálno-inštrumentálneho komunikátu, ktorý predchádzajú alebo po ktorom nasledujú. Z kompozično-syntaktického hľadiska tu ide o akýsi brainstorming momentálnych spontánnych myšlienok, ktorým charizmatickí komunikanti nezriedka pripisujú nadprirodzenú inšpiráciu. Tieto myšlienky sú usporadúvané enumeratívne, resp. aditívne. Takýmto spôsobom dochádza v daných výpovediach k hromadeniu synonymických vyjadrení a následne k redundancii (MO3: *vd’aka ti pane ↓ vd’aka ti PAné za to že → tiež mi dávaš z tvojej sily PAné z ktorej môžem KAŽdý deň čerpať pane → aby som mohla z tvojej sily premáhať akekoľvek zlo v mojich myšlienkach v mojich situáciách pane vd’aka ti ježiš ZA to že → že ty mi dávaš tu silu ty m...ty ma uschopňuješ pane → VĎAka ti ježiš ↓ amen ↓*). Okrem synonymie je za redundanciu zodpovedná aj hypertrofia oslovení osoby zo sacrum (MO3: *vd’aka ti PAné za to že → tvoje dobro je nam na dosah PAné ↓ vd’aka ti ježiš za to že môžeme → premahať → to zlo PAné dobrom ↓ vd’aka ti ježiš za to že sa nedavame → nedavame sa ježiš premahať tým zlom PAné → vd’aka ti ježiš že ty si nám dal tuto schopnosť pane a sme toho schopní pane (inač) žeby si nás to neprosil ježiš ↓ vd’aka ti pane za to že ty nas povzbudzuješ NEdaj sa premôcť → nedaj sa premôcť zlu ↓ vd’aka ti ježiš za to že ty nás RObiš pane SCHOPnymi pane tomuto Veriť pane vd’aka ti ježiš*) a doslovné opakovania nasmerované na sakrálného adresáta a realizované jediným expedientom alebo paralelne či sukcesívne jednotlivými modlitebníkmi (MO1: *...ježiš je Väčší SILnejší MOCnejší je Víťaz nad každým zlom ! PREmohol ho zvíťazil nad ním !* (MO3: *ježiš je víťaz ↓ ježiš je viac ako víťaz*) chvála ti ježiš ↓ chvála ti ježiš ↓ tak poďme vyhlasovať že ježiš je väčší ↓ ježiš je väčší ježiš JE väčší (MO2: *ty si väčší*

——) (*MO3: ty si väčší ježiš*) môžeme to vyhlásovať aj touto piesňou že ježiš je väčší a on je v TEbe...). V dôsledku toho potom celá komunikačná udalosť večera chvál, zvlášť v oboch Koinoniách, vyznieva preverbalizovane, pričom na ľudského pasívneho percipienta môže takýto pretlak slova pôsobiť až ako verbálny atak.

Deklaratívne výpovede predstavujú „rečové akty, ktorými hovoriaci mení stav sveta, pričom musí byť na to kompetentný. Táto kompetencia hovoriaceho je daná jeho sociálnym alebo inštitucionálnym postavením“ (Ivanová 2016, s. 229). V charizmatických spoločenstvách majú evidentne kompetenciu vyslovovať deklaratívne výpovede nielen kňazi, ale i laici. Tieto výpovede sa dostávajú k slovu jednak v tých častiach, kde sa od pasívneho komunikanta očakáva záväzok vo vzťahu k osobe zo sacrum, resp. kde sa ho charizmatickí expedienti usilujú do takého záväzku či rozhodnutia pre osobu zo sacrum vmanévrovať (*MO1:...možeš povedať spolu s nami neúnavne chcem konať dobro lebo ak neochabnem → budem v pravom čase žať ↓ ja sa nechcem Unavovať v dobrom ↓ ja odmietam každú únavu konať dobro ↓ Odmietam ↓ odmietam a ZMOCňujem sa tohto Životného štýlu ježiš aký si mal ty ↓ štýl tvojej lásky DOBrom premáhať zlo ↓ NEúnavne KOnať DOBro ↓ NEúnavne*); jednak v blokoch modlitieb za uzdravenie a oslobodenie a pri výpovedných aktoch (po)žehnaní, ktoré sú spravidla súčasťou prosebných blokov – od prosebných výpovedí nasmerovaných na osobu zo sacrum expedient spontánne prechádza do deklaratív:

(9) *MO1: duchu svätý tak my naozaj v tejto chvíli ťa prosíme za našich bratov sestry ktore nás sledujú → my im ŽEHnáme ježiš žehnáme vám v mene ježiš kristus → (MO3: žehnáme—) žehnáme vám aby ste boli slobodní víťazi ↓ aby keď nech si prechádzate čímkoľvek či už kovidom alebo ťažkou chorobou ťažkou diagnózou @ rôznymi problémami nech v mene ježiš kristus nech nestrácate → nestrácate tuto tento návyk ↓ DOBrom premáhať zlo ↓ toto BOŽie jednanie vo vašich životoch my vám žehnáme v mene ježiš kristus tebe ktorý si doteraz nevedel žehnať svojim blízkym ↓ ktorý si im nevedel odpustiť ktorý si sa nevedel priblížiť k BOhu v mene ježiš kristus ti žehnáme v tejto chvíli ↓ žehnáme ti aby si sa priblížil aby bol uzdravený tvoj vzťah s tvojimi blízkymi aby bol uzdravený tvoj pohľad na tvojich bratov sestry... (KS)*

(10) *MO1:...a ty ich budeš uzdravovať ↓ my vyhlasujeme že UŽ ICH uzdravuješ ↓ už ich uzdravuješ ↓ (MO3: amen) lebo ty svojim dobrom si premohol KAŽdé zlo v mene ježiš kristus → ame:n (KS)*

(11) *A.P.: prosím v tejto chvíli naozaj rozlej svoju moc na všetkých ktorí sa s nami modlia a ktorí potrebujú fyzické uzdravenie špeciálne prosíme za tých čo majú kovid (...) za tých priateľov a všetkých známych ktorí dnes pozerajú s a... tento prenos a modlia sa s nami → dotkni sa a VYslobod' ich zbav ich horúčky slabosti → zbav ich ťažoby → bolesti VYslobod' ich nech tak ako tento vírus PRIšiel nech aj Odiđe nech ODznejú všetky príznaky a nech su úplne zdraví bez akýchkoľvek následkov ↓ Amen ↓ (...)tak teraz vstúp a zasiahni nech tvoja moc nech tvoja milosť sa rozlieva nech je zlomený každý plán zlého nech je roztrhnuté každé puto a nech to čo je choré je Uzdravené TVOjou mocou ježiš ↓ tvojou mocou ↓ Amen ↓ amen ↓ (KP)*

Samotných deklaratív v uvedených úryvkoch nie je až tak mnoho (*my vám žehnáme, my vyhlasujeme že už ich uzdravuješ*), na „zмене stavu sveta či reality“ však participujú aj iné performatíva (*prosíme*), temporálne deiktiká (*v tejto chvíli*), formuly prísahy (*v mene ježiš kristus*), postulatíva s výrazmi *aby* a *nech* balansujúcimi medzi konjunkciou a žiadosťou či želadou partikulou, argumentačné výpovede s prítomnými verbálnymi tvarmi (*lebo ty premieňaš situáciu...*), imperatívy akčných verb (*zbav, zasiahni, dotkni sa, vyslobod*), afirmatívna partikula *naozaj*, aklamačná interjekcia *amen*, opakovania a dôrazy.

V oboch Koinoniách sa objavuje stratégia, že s osobou zo sacrum sa komunikuje cez tzv. návodové reči. V KS sú takéto reči pomerne krátke, obmedzujú sa na jednu až dve výpovede, ktorých autorom je dominantná vedúca chvál (MO1); v KP však nadobúdajú rozsah niekoľkých výpovedí, ktoré sú súčasťou monologických prehovorov kňaza A. Pariláka. Podstatou návodových rečí je ukázať alebo až sugerovať ľudskému percipientovi, čo má hic et nunc povedať osobe zo sacrum. Pri opise tejto stratégie možno použiť terminológiu R. Göttlichera (2003, cit. podľa Petríková 2019, s. 39) *autor – používateľ – adresát prvej inštancie – adresát druhej inštancie*: autorom návodovej reči je aktuálny charizmatický modlitebník/rečník, používateľom ľudský pasívny komunikant, ktorý je súčasne adresátom prvej inštancie; adresátom druhej inštancie je osoba zo sféry sacrum. To znamená, že úlohou ľudského pasívneho komunikanta je použiť spontánnu modlitbu niekoho iného – charizmatika, ktorý ju primárne adresuje jemu, stať sa jej expedientom a nasmerovať ju na finálneho adresáta – Boha:

(12) *a tak ho POzvi povedz mu ježiš ty si naozaj ten ktorý si teraz v tento večer v tejto chvíli so mnou blízko → pozývam ťa zachráň ma ↓ ty máš moc ty si spasiteľ zachráň ma ↓ ZACHráň ma keď takto kráčaš so mnou blízko → ty poznáš moje srdce ty poznáš jednotlivé oblasti môjho života tam kde to potrebujem dnes ZACHráň ma ↓ zachráň ma ↓ zachráň ma ↓ / zachráň ma ↓*

Z verbálnych prostriedkov sakrálnej dialogickej komunikácie spomenieme už len zvolacie výpovede vyplňajúce pauzy v chválových piesňových textoch. Tieto spontánne zvolania sú najsilnejšie obsahovo-tematicky inšpirované textom aktuálneho vokálno-inštrumentálneho komunikátu. Z pragmatického hľadiska ide o expresívne výpovede (*pane rád ťa mám*), laudatívne frázy (*hosanna ježiš*), direktíva (*vezmi moje srdce moj život*) i deklaratíva (*ja sa už nebojím, v твоjich ranách som uzdravený*).

3.5. DIALÓG S INÝM TEXTOM – METANARATÍVNY DIALÓG

Posledným druhom dialogizácie, s ktorým sa počas večera chvál môžeme stretnúť, je dialóg s inými textami. Ide jednak o vkladanie dialogických citátov a repro-

dukovaných rečí¹¹ do aktuálneho prehovoru či komunikátu, jednak o nejakú vlastnú reakciu expedienta na reprodukovaný text. Dalo by sa tu hovoriť aj o metanarácii. Ako sme pozorovali, dialogické citáty sa vkladali najmä do rozsiahlejších monologických replík expedientov adresovaných ľudským percipientom alebo sakrálnemu percipientovi. Išlo o citáty či reprodukované reči biblickej, inej náboženskej alebo profánnej proveniencie. Reprodukovaná reč niekedy nadobúdala výrazne fiktívne rozmery.

Pokiaľ ide o biblický text, ten sa buď citoval doslovne, najčastejšie čítaním z Písma, alebo reprodukoval voľnejším spôsobom. V oboch Koinoniách sa praktizovala stratégia, že po prečítaní sa biblický úryvok, celý alebo jeho časť, opakoval, a to i niekoľkonásobne, pričom sa modifikoval, a to iba intonačne, pragmaticky (stávala sa z neho deklaratívna výpoveď, ktorú navyše expedient nabádal realizovať aj pasívneho komunikanta) alebo aj lexikálno-gramaticky. Príkladom takéhoto postupu je biblická citácia „Nedaj sa premôcť zlu, ale dobrom premáhaj zlo.“ (Rim 12, 21), ktorú modlitebníčka nabáda publikum opakovať, pričom ju vyslovuje aj sama s väčším dôrazom; okrem toho ju modifikuje pragmaticky, keď v predchádzajúcej výpovedi povie: *ešte RAZ môžeš to spolu vyhlásiť* – nazdávame sa, že performatívnym slovesom *vyhlásiť* sa mení pragmatika danej výpovede – z rady či inštrukcie, ktorú má v biblickom kontexte, na deklaráciu. Iný biblický citát „Ste silní a premohli ste Zlého.“ (Jn 2, 14) sa pri opakovaní modifikuje súčasne pragmaticky aj lexikálno-gramaticky:

(13) *MO1: ...a môžeš povedať VO mne je sila*
MO2+MO3: vo mne je sila
MO1: premôcť zlého
MO2+MO3: premôcť zlého

A. Páriľák z KP sa zasa po prerozprávání biblického príbehu o Zachejovi a po voľnej reprodukcii reálnych biblických prehovorov z tohto príbehu preklenul až do reprodukcie úplne fiktívnej reči Ježiša adresovanej každému pasívnemu komunikantovi a prezentujúcej sa neprehliadnuteľnou sugestívnosťou:

(14) *A.P.: ...ježiš ktorý nás prišiel spasit' ON chce vtrhnúť do života a hovorí → JOŽko ferko → janko → katka → vierka → dnes chcem vstúpiť do tvojho domu ↓ dnes sa chcem zdržať v tvojom srdci ↓ dnes chcem vstúpiť (...) do toho tam srdca chcem vstúpiť dnes hovorí ježiš ↓ tam sa chcem zdržať ↓ musím ostať v tvojom dome → chcem sa dnes alebo musím MUSÍM sa dnes ZDRŽať v tvojom srdci ↓*

Okrem biblického textu sa rôznym spôsobom reprodukujú aj výpovede nebiblickej náboženskej proveniencie, napr. notoricky známy výrok sv. Augustína: „Nespokojné je naše srdce, kým nespočinie v tebe.“

¹¹ K pojmu porov. Hoffmannová (2007).

Osobitným prípadom sú citácie chválových piesňových textov. Zvyčajne ide o texty, ktoré sa v danej komunikačnej situácii práve spievali alebo sa budú spievať. Takéto reprodukcie zaznievajú v rámci komentárov chváličov medzi jednotlivými voľkno-inštrumentálnymi komunikátmi, a to konkrétne v LCH, RŽ a v MA. Napríklad:

(15) J.J.: *v tejto piesni sa spieva že → otec v dome má miesto pre všetkých ↓ / pred viac ako týždňom mi zomrel ujo → na covid v nemocnici → mal iba šesdesiatpäť rokov → ale tato počas tejto piesne som si na to spomenul → v ktorej sa spieva že otec v dome má miesto pre všetkých ↓ tak verím že → aj aj tieto piesne chvál už môže spievať s nami z neba...*

Počas skúmaných večerov chvál sme sa napokon stretli aj s prípadmi, keď chválič ako expedient do aktuálneho piesňového textu, ktorý spieva, vkladá (najmä počas krátkych páuz v tomto texte) svoje komentáre, ktorými nejakým spôsobom, najčastejšie potvrdzujúcim alebo doplňujúcim, reaguje na daný piesňový text, teda akoby s ním viedol dialóg. Tento postup využíval B. Letko z LCH, pričom jeho najtypickejším komentárom bola obľúbená hypertrofická aklamatívna interjekcia charizmatikov *amen*:

(16) B.L. <spieva pieseň>: *...prišiel ježiš láskou lieči aj teraz ! všetko čo je zranené (...) zodvihni zrak AMEN ! vzpriam sa a chod' (...) prišiel ježiš AMEN ! láskou lieči...*

4. ZÁVER

V centre pozornosti štúdie stál aktuálny náboženský charizmatický fenomén večer chvál vyznačujúci sa multimodálnou povahou. Našou ambíciou bol čo najkomplexnejší lingvistický popis tohto fenoménu. Širším rámcom charakteristiky bolo vymedzenie večera chvál ako nábožensko-hudobnej udalosti. Od tohto rámca sa odvíjala vlastná analytická časť výskumu, ktorú predstavoval rozbor večera chvál ako komunikačnej udalosti. Komparatívnou metódou sme analyzovali približne hodinové videozáznamy večerov chvál piatich slovenských charizmatických spoločenstiev. Ukázalo sa, že večer chvál ako komunikačná udalosť je podobne ako ústredná náboženská udalosť liturgia niekoľkonásobne dialogizovaný, pokúšali sme sa preto podrobne opísať jednotlivé druhy dialogizácie, súčasťou ktorých bol aj fenomén bachtinovskej heteroglosie a polyfónie, ako aj fenomén metanarácie. Vytýčili sme päť typov dialógu – virtuálny, reálny, verbálno-hudobný, transcendentálny a metanaratívny dialóg –, ktoré sa v reálnych komunikačných situáciách večerov chvál prelínajú a plynule prechádzajú jeden do druhého. Súčasťou nášho výskumu bola aj analýza pragmatickej stránky komunikátov realizovaných počas jednotlivých večerov chvál. Na naznačenej komparatívnej báze sa ukázali tak spoločné znaky, ako aj podstatnejšie rozdiely medzi jednotlivými spoločenstvami organizujúcimi ten istý typ komunikačnej udalosti. Dali by sa sumarizovať nasledovne:

- Všetky konkrétne večery chvál zachovávajú postupnosť jednotlivých fáz modelu tejto udalosti, ako ho vymedzujú nábožensko-psychologické aj muzikologické výskumy (zahrievacia sekvencia – prechodová sekvencia – sekvencia modlitieb príhovoru – sekvencia extatických zážitkov), avšak modifikujú jednotlivé kompozičné prvky, z ktorých sú tieto fázy budované: v LCH absentuje dlhší monologický kazateľský prejav zvaný prednáška/slovo/téma; iba MA a LCH zakomponujú do svojho večera chvál svedectvo; v RŽ sa pracuje aj s prorockými prvkami; KS má najprepracovanejšiu sekvenciu modlitieb príhovoru.

- KS používa najbohatšie rekvizity, večer chvál MA je zasa mediálne najprepracovanejší. Naopak, na jednoduchý live streaming sa obmedzila RŽ.

- V RŽ a LCH je vyšší podiel hudobnej zložky ako verbálnej, čo pravdepodobne súvisí s tým, že ich primárny status je status hudobného zoskupenia (gospelová kapela). Verbálne prejavy zaznievajúce počas ich večerov chvál sa výraznejšie líšia od ostatných spoločenstiev tým, že pôsobia ako spontánne komentáre k piesňam či úvahy *in medias res*; v prípade zvyšných troch spoločenstiev je markantné vysoké percento performatívnych formúl a deklaratívnych výpovedí. V RŽ navyše ešte badať výrazný odklon od tendencie ostatných spoločenstiev „tieňovať“ každý hovorený jazykový prejav hudbou.

- Vo všetkých spoločenstvách sa prejavuje tendencia k rétorickému virtuálnemu dialógu, iba v LCH je intenzívna tendencia k reálnemu interviewovému dialógu.

- V KS, MA a LCH je najintenzívnejšie prítomný dialóg hudby a slova; v oboch Koinoniách sa výrazne realizuje transcendentálny dialóg, ktorý je, naopak, minimalizovaný v RŽ. MA, RŽ i LCH používajú aj dialogizáciu založenú na reprodukcii chválových piesňových textov. V MA sa navyše objavuje fenomén manželského svedeckého kolektívneho monológu.

- Ako najpersuazívnejší a najsugestívnejší sa profiluje večer chvál KP, sekundárne večer chvál KS. K markantným persuazívnym až manipulatívnym prvkom patrí: vsugerovanie formy i obsahu chválovej a deklaratívnej modlitby adresátovi, preverbalizovanosť výrazu prechádzajúca až do verbálneho ataku, hypertrofia aklamácie, formuly prisahy, opakovania, dôrazy, vysoký podiel afirmatívnej partikuly *naozaj*, argumentačné výpovede s prezენტnými verbálnymi tvarmi, postulátiva, stratégia rozštiepenia homiletického plurálu v kombinácii s emotívnym motívom srdca a s orientačnou metaforou hlboký – plytký.

Táto naša výskumná sonda je z hľadiska kvantitativity výskumného materiálu pomerne oklieštená, a tak i záverečnú sumárnu charakteristiku večerov chvál jednotlivých spoločenstiev treba vnímať skôr ako hypotézu a podnet na ďalší výskum, ktorý by sa mohol okrem iného uberať napríklad cestou analýzy „paradigmy“ večerov chvál iba vybraného charizmatického spoločenstva.

Literatúra

- BACHTIN, M. M. (1971): *Dostojevskij umělec*. Praha: Československý spisovatel.
- BEDNÁROVÁ, L. (2021a): Chválová hudba ako fenomén novej duchovnej piesne vo svete a na Slovensku. In: Procházková, M. (ed.): *Ars et Educatio VII. CD zborník vedeckých príspevkov*. Ružomberok: KU, Verbum, 7 – 13.
- BEDNÁROVÁ, L. (2021b): Worshipleader. In: Strenáčiková, M. (ed.): *Horizonty umenia 8. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej webovej konferencie 10. 9. 2021 – 15. 9. 2021*. Banská Bystrica: Akadémia umení, Fakulta múzických umení, 5 – 12.
- Biblia. *Sväté písmo Starého a Nového zákona* (2012). Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- BILAS-PLESZAK, E. (2005): *Język a muzyka. Lingwistyczne aspekty związków intersemiotycznych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- BODNÁROVÁ, M. (2018): *Zámená v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých na východnom Slovensku*. Prešov: FF PU.
- BODNÁROVÁ, M. (2019): *Svedectvo ako žáner náboženskej komunikácie vo svetle sociálnej a personálnej deixy*. Prešov: FF PU.
- BODNÁROVÁ, M. (2021): Prienik exorcistického a charismatického komunikačného (sub)registra u rímskokatolíckeho kazateľa Martina Harčára. In: *Slovenská reč*, 86/1, 78 – 103.
- ČMEJRKOVÁ, S. (2002): Identita slova a prolínání hlasů v dialogu, konverzaci a institucionální komunikaci. In: *Slovo a slovesnost*, 63/1, 26 – 41.
- FABIAN, A. (2012): *Rétorika*. Košice: Viena.
- HOFFMANNOVÁ, J. (2007): „Reprodukce“ cizí a vlastní řeči. In: Hoffmanová, J. – Müllerová, O. (eds.): *Čeština v dialogu generací*. Praha: Academia, 127 – 140.
- HOMOLÁČ, J. (1994): Transtextovost a její typy (1. část). In: *Slovo a slovesnost*, 55/1, 18 – 33.
- HORECKÝ, J. (1993): Text, kontext a kotext liturgických modliteb. In: Ruščák, F. (ed.): *Text a kontext*. Prešov: PF v Prešove UPJŠ v Košiciach, 135 – 139.
- IVANOVÁ, M. (2016): *Syntax slovenského jazyka*. 2. uprav. a dopl. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- Katechizmus Katolíckej cirkvi* (1998). Trnava: Spolok svätého Vojtecha.
- LAKOFF, G. – JOHNSON, M. (2002): *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.
- ŁUCZENCZYK, P. (2007): Funkcja perswazyjna czasownikowej kategorii osoby w kazaniu. In: *Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze*, 1, 79 – 87.
- MISTRÍK, J. (1969): *Frekvencia slov v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- MÜLLEROVÁ, O. (1998): Mše jako dialog. In: Gajda, S. – Sobeczko, H. J. (eds.): *Człowiek – dzieło – sacrum*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 301 – 308.
- MÜLLEROVÁ, O. – HOFFMANNOVÁ, J. – JÍLKOVÁ, L. – KADERKA, P. (eds.) (2022): *Dialog a mluvená čeština. Výbor z textů*. Praha: NLN.
- OŻÓG, K. (1990): *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- PETRÍKOVÁ, A. (2019): *Náboženský diskurz. Rečové strategie a taktiky v homiliách*. Prešov: FF PU.
- SIERADZKA-MRUK, A. (2003): *Odbiorca jako czynnik kształtujący wypowiedź (na przykładzie kazań dla dzieci)*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica“.
- SLANČOVÁ, D. (1999): *Reč authority a lásky. Reč učitelky materské školy orientovaná na dítě – opis registra*. Prešov: FF PU.
- ULLAND, D. (2012): Embodied spirituality. In: *Archive for the Psychology of Religion*, 34/1, 83 – 104.
- ŽUK-OLSZEWSKI, D. (2015): „Užiť si Boha“ alebo Niekoľko viet o rizikách postmodernej zážitkovej religiozity v katolíckom charismatickom hnutí. In: *Kultúra – media – teológia*, 22/6, 122 – 135.

Internetové zdroje

- [1] Katolícka charizmatická obnova Slovenska. Dostupné na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/rehole-a-spolocenstva/p/hnutia-a-spolocenstva/c/katolicka-charizmaticka-obnova-slovenska> (cit. 28. 4. 2023).
- [2] SKALA, J.: *Charizmatici – nádej či hrozba?* Dostupné na: <https://dennikn.sk/blog/2373813/charizmatici-nadej-ci-hrozba/> (cit. 11. 6. 2023).
- [3] OLÁH, M.: *Heger, Krajčí, Vašečka, Škripek: Sú charizmatici v slovenskej politike hrozbou?* Dostupné na: <https://www.tyzden.sk/spolocnost/73656/dnesny-katolicizmus-je-do-velkej-miery-slepou-ulickou-su-charizmatici-v-politike-hrozbou/> (cit. 11. 6. 2023).
- [4] ČOP, M.: *Ako charizmatici za desať rokov vohnali kresťanskú politiku do slepej uličky.* Dostupné na: <https://standard.sk/196100/ako-charizmatici-za-desat-rokov-vohnali-krestansku-politiku-do-slepej-ulicky/> (cit. 11. 6. 2023).
- [5] Chvály z Oázy Sklené /// Nedaj sa premôcť zlu /// 25.1.2022. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=6i_54FHXcMs&t=13s (cit. 15. 10. 2022).
- [6] Večer chvál s modlitbami za uzdravenie. Dostupné na: https://www.youtube.com/watch?v=KHT7Yd_G-I0&t=5s (cit. 15. 10. 2022).
- [7] Rieka života v Spoločenstve Piar – Chvály 8. 10. 2021. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=A-2axl8ijN8&t=1409s> (cit. 15. 10. 2022).
- [8] MaranaTha – Večer chvál – Marec. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=HLi5xl-gqYM0&t=27s> (cit. 15. 10. 2022).
- [9] LCH LIVE: Vianočný špeciál 2021. Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=Xqwm-Gwfkx-s&t=9s> (cit. 15. 10. 2022).

STROJOVÝ PREKLAD ZALOŽENÝ NA NEURÓNOVÝCH SIEŤACH – SĽUBNÁ CESTA PREKLADU Z ANALYTICKÝCH JAZYKOV DO FLEKTÍVNEJ SLOVENČINY?¹

Patrik Petráš – Daša Munková***

** Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, Nitra
E-mail: ppetras@ukf.sk*

*** Fakulta prírodných vied a informatiky Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Tr. A. Hlinku 1, Nitra
E-mail: dmunkova@ukf.sk*

PETRÁŠ, P. – MUNKOVÁ, D. (2023): Machine Translation Based on Neural Networks – a Promising Way to Translate from Analytic Languages into Flective Slovak? In: *Slovenská reč*, 88/1, 74 – 89.

Abstract: In this paper, we deal with the issues of machine translation based on neural network. We explain the fundamental principles of this approach to automatic translation. Based on the analysis of statistical and neural machine translations from English into Slovak, we compare the quality, and/or the qualitative shifts after changing the approach to machine translation, from statistical to neural networks. The results reveal that neural machine translation achieves better results in fluency and grammatical correctness of translation, but the representation of semantically inadequate translations increases in examined corpus of journalistic texts.

Keywords: neural machine translation, inflectional language, analytical language, Slovak language, English language.

Článok v skratke:

- Príspevok sa venuje strojovému prekladu založenému na neurónových sieťach a vysvetľuje jeho základné princípy fungovania.
- V štúdií na vybraných príkladoch strojovo preložených publicistických textov z angličtiny do slovenčiny porovnávame kvalitu prekladu založeného na neurónových sieťach a štatistického strojového prekladu.
- Výsledky poukazujú na zlepšenie gramatickej korektnosti, resp. plynulosti prekladu založeného na neurónových sieťach, ale problémovým miestom stále zostáva sémanticko-lexikálna korektnosť výberu prekladových ekvivalentov.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0473 *Klasifikačný model chybovosti strojového prekladu: krok k objektívnejšiemu hodnoteniu kvality prekladu* a Univerzitnou grantovou agentúrou UKF v Nitre č. III/11/2022 *Otázka kvalitatívneho posunu strojovo preložených textov z cudzieho jazyka do slovenčiny (porovnanie štatistického a neurónového strojového prekladu)*.

1. ÚVOD

V predchádzajúcom príspevku (Petráš – Munková 2019, s. 258 – 287) sme sa venovali problematike strojového prekladu medzi gramaticky odlišnými typmi jazykov, konkrétne išlo o translačný smer angličtina (analytický jazyk) – slovenčina (flektívny jazyk). Vysvetlili sme základné princípy fungovania strojového prekladu, pričom sme sa zamerali najmä na štatistický strojový preklad. Následne sme v exemplifikačnej časti príspevku analyzovali typické chyby, s ktorými sa evalvátori textov pri anotovaní chýb stretali. Z dôvodu komplexnosti a rozsiahlosti problematiky, ktorá doposiaľ nie je najmä v slovenských podmienkach uspokojivo preskúmaná, sme sa rozhodli na výskum nadviazať a zamerať sa na súčasnú technológiu uplatňovanú v strojovom preklade, teda na strojový preklad založený na umelej inteligencii – na neurónových sieťach a hlbokom učení sa (deep learning). Vzhľadom na veľký rozmach uvedených technológií v súčasnosti sme sa do analýz vybraných textov rozhodli zaradiť okrem neurónového strojového prekladača od spoločnosti Google (Google Prekladač) ešte dve voľne dostupné služby automatického prekladu, a to DeepL a ChatGPT. Hoci oba prekladače – Google Prekladač a DeepL – používajú umelú inteligenciu na preklad, významný rozdiel medzi nimi spočíva v rozdielnych dátach, na ktorých sú natrénované. Google Prekladač vychádza z paralelného korpusu Europarl^[1] a dopĺňa ho rôznymi digitálnymi zdrojmi z viacerých jazykov; DeepL je natrénovaný na korpuse Linguae^[2], ktorý okrem humánne preložených viet obsahuje preklady idiémov a úryvky textov, v ktorých sa slovo/fráza nachádza.^[3] Kým DeepL^[4] používa umelú inteligenciu a techniky hlbokého učenia sa na strojový preklad, ChatGPT^[5] je jazykový model pochádzajúci z generatívneho pretrénovaného transformera založeného na technikách hlbokého učenia sa a jedna z jeho aplikácií je strojový preklad.^[5] Teda všetky tri modely strojového prekladu používajú neurónové siete, ale DeepL nepoužíva transformer model pri preklade ako Google Prekladač alebo ChatGPT a ani rozsiahle jazykové modely ako ChatGPT (Kutylowski, in: Shrivastava – Kutylowski 2023).

V príspevku opíšeme základný princíp fungovania strojového prekladu, porovnáme princíp súčasnej technológie prekladu, neurónového strojového prekladu s jeho predchodcom – štatistickým strojovým prekladom. Ďalej na príklade niekoľkých textov porovnáme výsledok štatistického a neurónového strojového prekladu rovnakého východiskového textu. Na uvedených príkladoch poukážeme na zásadné rozdiely v kvalite prekladu, ako aj v typoch chýb vyskytujúcich sa pri týchto rôznych prístupoch k prekladu. Článkom sa takisto pokúsime naznačiť odpoveď na otázku, či môžu byť neurónové siete vhodnou perspektívou pre kvalitné preklady z analytickej angličtiny do flektívnej slovenčiny.

Je potrebné si uvedomiť, že strojový preklad je v súčasnosti veľmi dynamicky sa vyvíjajúcou oblasťou a strojovo preložené texty (najmä nástrojmi založenými na

neurónových sieťach) rýchlo „starnú“ (rezultát, preklad textu môže byť v rôznych časových úsekoch iný), a preto je tento príspevok sčasti i prehľadom veľmi nedávnej histórie vývoja strojového prekladu.

2. STROJOVÝ PREKLAD ZALOŽENÝ NA NEURÓNOVÝCH SIEŤACH

Strojový preklad (Machine translation, MT) je automatické konvertovanie textu z jedného prirodzeného jazyka do druhého prirodzeného jazyka. Kvalita, ktorú produkuje nástroj MT, je rozličná, pohybuje sa od veľmi vysokej až po veľmi nízku v závislosti od vnútorných (jazykových) vlastností daného textu a jazykového páru (Lihua 2022, s. 1).

V súčasnosti sa používajú nástroje MT založené na neurónových sieťach. Neurónový MT (NMT) ponúka lepšie výsledky v kvalite produktu, najmä v parametri čitateľnosti textu/prekladu ako jeho predchodca – štatistický MT (SMT). Napríklad neurónové MT Pangeanic prekladače garantujú veľmi vysokú paritu s ľudským prekladateľom (90 – 95 %) a to je jeden z dôvodov, prečo sa veľa firiem a vládnych inštitúcií v Európskej únii rozhodlo používať NMT na preklad textu.^[6] Generálne riaditeľstvo pre preklady Európskej komisie (DGT EC) dokonca vyvinulo svoj vlastný MT nástroj – eTranslation,^[7] ktorý je určený na preklad administratívnych textov.

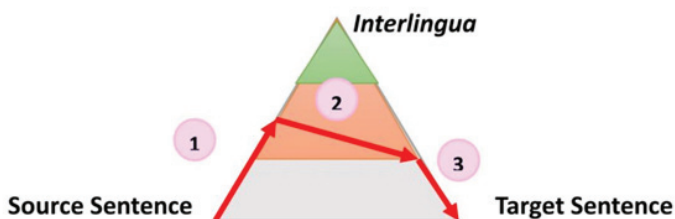
V súčasnosti je najpoužívanejším voľne dostupným MT nástrojom Google Prekladač,^[8] ktorý sme v štúdiu použili. Neurónový Google Prekladač je založený na hlbokom učení sa (deep learning) na produkciu prekladu.

NMT sa odlišuje od svojho predchodcu – SMT – v spôsobe automatického prekladu. Automatický preklad sa skladá z troch etáp (bližšie pozri Petráš – Munková 2019, s. 265):

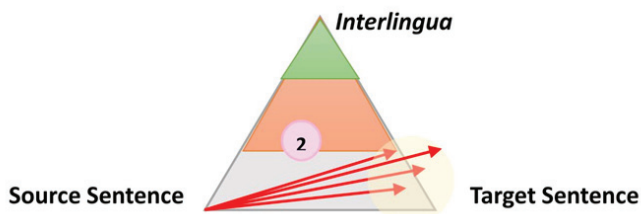
1. z analýzy východiskového textu, t. j. z vytvorenia abstraktnej reprezentácie východiskového textu, ktorá pozostáva zo sekvencie slov danej východiskovej vety;
2. z transferu abstraktnej reprezentácie východiskovej vety do rovnakej alebo do nižšej úrovne abstraktnej reprezentácie vety v cieľovom jazyku;
3. zo syntézy cieľového textu, t. j. z generovania zmysluplnej sekvencie slov v cieľovom jazyku (obr. 1).

Frázový štatistický strojový preklad vynecháva analýzu východiskového textu a syntézu cieľového textu, t. j. nevytvára abstraktnú reprezentáciu vo východiskovom jazyku a ani ju negeneruje v cieľovom jazyku. Strojový prekladač je schopný vytvoriť niekoľko prekladov k jednej východiskovej vete a aplikovaním štatistického prístupu vyberie najpravdepodobnejší preklad (obr. 2). Pri tomto prístupe k prekladu sa nevyužívajú rozsiahle jazykové znalosti, ale jazykové korpuse a algoritmus založený na pravdepodobnosti.

Obrázok 1: Trojuholník automatického prekladu (Source Sentence – východisková veta, Target Sentence – cieľová veta, Interlingua – umelý jazyk)^[9]

Obrázok 2: Trojuholník frázového štatistického strojového prekladu^[9]

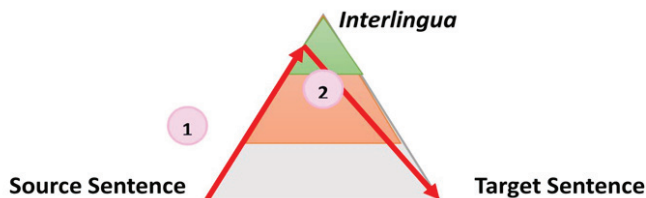

NMT na rozdiel od SMT pozostáva nielen z transferu, ale aj z analýzy východiskového textu, v ktorej sa vytvorí ku každej vete jej vektorová reprezentácia. Následne sa priamo zo sekvencie vektorov východiskového textu (vnútornej reprezentácie východiskových viet) vytvára cieľový text (obr. 3). Navyše celý proces prekladu sa modeluje prostredníctvom neurónovej siete, ktorej kľúčovým prvkom je schopnosť automaticky opravovať svoje parametre počas tréningu. Na druhej strane, algoritmy, ktoré používa na hlboké učenie sa, umožňujú učiť sa a generovať pravidlá jazyka z preloženého textu a vytvoriť cieľový text, teda preklad. V praxi to znamená, že často sa zlepšuje **plynulosť prekladu**² na úkor **adekvátnosti prekladu**.³ NMT niekedy vyprodukuje vety, ktorých obsah sa nezhoduje s obsahom východiskového textu, čo vyúsťuje do pomerne prekvapujúcich prekladov (Pánisová – Munková 2021, s. 289).

² Koncept plynulosti je orientovaný na cieľový jazyk, t. j. do akej miery sa preklad riadi pravidlami a normami cieľového jazyka (Castillo – Doherty – Gaspari – Moorkens 2018, s. 18).

³ Koncept adekvátnosti je orientovaný na východiskový jazyk, t. j. do akej miery preklad transformuje význam východiskovej jednotky do cieľového jazyka (Castillo – Doherty – Gaspari – Moorkens 2018, s. 18).

Obrázok 3: Trojuholník neurónového strojového prekladu^[9]

3. METODOLÓGIA

Anglické východiskové texty (66 textov) sme získali v období rokov 2016 – 2017 z britského online časopisu *The Guardian*, ktoré sme neskôr tokenizovali a segmentovali. Pomocou voľne dostupného nástroja Google Prekladač sme strojovo preložili všetky anglické texty do slovenčiny. V danej dobe použitý strojový prekladač pracoval na princípe frázového štatistického strojového prekladu. Následne boli všetky texty posteditované profesionálnymi prekladateľmi v rámci workshopu zameraného na posteditáciu strojového prekladu. Okrem samotnej posteditácie sa realizoval aj ľudský preklad dvomi profesionálnymi prekladateľmi. V ďalšej fáze spracovania strojovo preložených textov sme realizovali analýzu chýb, ktoré vznikli pri strojovom preklade.

Pri kategorizácii chýb sme vychádzali z kategoriálneho rámca na hodnotenie chýb strojového prekladu (Vaňko 2017, s. 83 – 100), v ktorom autor jednotlivé chyby zadelil do nasledovných kategórií:

1. predikatívnosť vety (chyby v predikačných kategóriách – čas, spôsob; chyby v kongruenčných kategóriách – zhoda v osobe, čísle, v mennom rode);

2. modálny a komunikačný rámec vety (chyby v modálnosti, napr. negácia, nutnosť, možnosť a pod.);

3. syntakticko-sémantická korelatívnosť (najmä chyby v nominálnej a verbálnej morfosyntaxi, napr. nekorektne realizovaná menná zhoda v determinatívnej syntagme, nesprávne bezpredložkové a predložkové väzby a pod.);

4. súvetná syntax (identifikácia sémantických vzťahov medzi vetami, medzi-vetná konektívnosť a pod.);

5. lexikálna sémantika (najmä adekvátne transfery významu slova, polysémia, homonymia a pod.).⁴

Vzhľadom na to, že v roku 2018 došlo k zmene paradigmy prekladu (zo SMT na NMT), v roku 2021 sme opätovne strojovo preložili anglické texty do slovenčiny prostredníctvom nástroja Google Prekladač, ktorý už používal umelú inteligenciu založenú na neurónových sieťach. V rámci výskumu sme zopakovali analýzu chýb neurónového strojového prekladu a následne porovnali vzniknuté chyby pri SMT a NMT.

⁴ Pri jednotlivých kategóriách uvádzame len príklady chýb, podrobnejší výpočet, ako aj presnú charakteristiku kategoriálneho rámca uvádza autor vo svojej kapitole (Vaňko 2017, s. 83 – 100).

Vytvorili sme paralelný korpus publicistických textov, ktorý pozostával:

- a) z východiskových anglických textov (VT_EN),
- b) zo štatistických strojových prekladov v slovenčine (SMT),
- c) z neurónových strojových prekladov v slovenčine (NMT),
- d) z humánných prekladov v slovenčine (HT_SK).

S cieľom lepšie porozumieť skúmaným textom sme texty predspracovali pomocou nástrojov knižnice Stanza (Qi – Zhang – Zhang – Bolton – Manning 2020)⁵ do nasledovného korpusu (tab. 1):

Tabuľka 1: Kompozícia skúmaného korpusu

Vlastnosti	Názov vlastnosti	SMT	NMT	HT_SK	VT_EN
Čitateľnosť	Priemerná dĺžka vety (vzhľadom na slová, n)	17,215	17,120	17,835	19,263
	Priemerná dĺžka slova (vzhľadom na počet znakov)	5,615	5,696	5,810	4,997
	Počet krátkych viet ($n < 10$)	487	469	441	395
	Počet dlhých viet ($n \geq 10$)	1 551	1 434	1 462	1 508
Lexikálno-gramatické vlastnosti	Frekvencia vlastných podstatných mien	1 481	1 501	1 522	3 078
	Frekvencia podstatných mien (vrátane vlastných podstatných mien)	10 825	10 070	10 740	8 627
	Frekvencia prídavných mien	3 401	3 324	3 467	2 968
	Frekvencia prísloviek	1 098	933	966	1 667
	Frekvencia sloviess	5 763	5 198	5 287	6 473
	Frekvencia zámen	2 644	2 371	2 570	2 124
	Frekvencia častíc	793	592	782	149
	Frekvencia cudzích slov	981	841	841	-
	Frekvencia citosloviecc	1	3	3	3
	Frekvencia čísloviekk	659	617	619	777
	Frekvencia predložiekk a spojok	6 316	6 028	6 250	6 697
	Frekvencia interpunkcie	5 336	5 958	5 881	3547

V slovenskej lingvistike sú známe precízne výskumy venované frekvencii slovných druhov v rôznych štýloch (najmä Mistrík 1969, 1997 a Findra 2004). Podľa J. Mistríka (1997, s. 461) je pre publicistický štýl príznačný vysoký výskyt substantív, čísloviekk, skratiekk, názvov a značiekk. V súhre s prevahou výskytu menných slov-

⁵ Stanza je knižnica na automatické spracovanie prirodzeného jazyka v programovacom jazyku Python, ktorá bola vytvorená na Stanfordovej univerzite.

ných druhov je malý výskyt slovies. Tieto tendencie potvrdzuje aj tab. 1, predovšetkým frekvencie podstatných mien v porovnaní s frekvenciou slovies pri jednotlivých typoch prekladov a textov. Najvyšší počet podstatných mien (v zhode s charakterom publicistických textov) a porovnateľné frekvencie pri SMT (10 825), NMT (10 070) i humánnom preklade (10 740) by mohli poukazovať na to, že strojový preklad má najmenšie problémy s identifikáciou substantív v texte, osobitne jednoznačné je to najmä v prípade vlastných podstatných mien, pri ktorých sú diferencie minimálne. Slovesá dosiahli pri SMT frekvenciu 5 763, pri NMT 5 198, čo sa viac približovalo frekvencii výskytu slovies v HT (5 287). Podobný výsledok vidíme aj pri príslovkách (odpovedajúcich v publicistických textoch na otázky *kde, kedy, ako...*), ktorých počet pri NMT sa viac približuje k humánnemu prekladu. Naopak, v prípade podstatných mien sa frekvencia pri humánnom preklade viac približovala k SMT a nie k NMT.

4. POROVNANIE KVALITY SMT A NMT Z ANGLIČTINY DO SLOVENČINY (NA ZÁKLADE VYBRANÝCH KATEGÓRIÍ)

V nasledujúcej časti sa pokúsime na niekoľkých preložených segmentoch demonštrovať chyby, ku ktorým pri jednotlivých prekladateľských technológiách dochádzalo. Pre rozsiahlosť problematiky sa nebudeme zameriavať na všetky oblasti chybovosti strojového prekladu, ale zameriame sa len na tie, ktoré zreteľne demonštrujú rozdiely medzi analytickou angličtinou a flektívnou slovenčinou a zároveň frapantne poukazujú na rozdiely vo výsledkoch SMT a NMT.

Zamerali sme sa na dve oblasti skúmania – na oblasť gramatiky a lexiky. Keďže gramatika je sama osebe veľmi široká oblasť, s ohľadom na cieľ tohto príspevku sme si vybrali jeden z najtypickejších rozdielov medzi flektívnymi a analytickými jazykmi, a to prítomnosť, resp. neprítomnosť kategórie **mennej zhody (kongruencie)**.⁶ V oblasti lexiky sme sa zamerali najmä na oblasť **sémantickej adekvátnosti prekladu**, ktorá môže byť narušená z rôznych príčin, medzi najtypickejšie príčiny patrí najmä rozsiahla polysémia a homonymia anglických lexém. Keďže sme sa venovali prekladu komplexných segmentov, vo viacerých prípadoch poukazujeme na tom istom segmente na chyby v oblasti narušenej, resp. nerealizovanej gramatickej zhody, no zároveň sa venujeme aj otázke sémanickej adekvátnosti prekladu, ak to bolo pre analyzovanú časť relevantné.

Mennú zhodu možno považovať za jednu z konštituujuúcich kategórií flektívnych jazykov, medzi ktoré patrí aj slovenčina. Kategóriu mennej zhody majú slovné druhy adjektívneho charakteru, tzv. adjektíváliá (adjektívne zámená: *môj, moja, moje...*; činné prídavia: *čítajúci, čítajúca, čítajúce*; trpné prídavia: *preložený, prelo-*

⁶ Hoci sa v tomto príspevku budeme venovať v rámci gramatiky len mennej morfosyntaxi, typologické charakteristiky anglického a slovenského jazyka majú zásadný vplyv aj na chyby v oblasti predikativnosti vety, ako to dokazujú výsledky K. Welnitzovej (2021).

žená, preložené...; číslovky: prvý, prvá, prvé, dvojaký, dvojaká, dvojaké...) (Vaňko 2015, s. 71). Kategóriu zhody však vnímame najmä na pozadí syntagiem adjektív s gramaticky nadradenými substantívami. Z dôvodu dostatočne diferencovaných tvarov prídavných mien je ich umiestnenie vo vete pomerne voľné (Dvonč a kol. 1966, s. 54). V prípade analytického anglického jazyka je však situácia odlišná. Keďže angličtina nedokáže vyjadriť podradenosť určujúceho adjektíva voči nadradenému slovu jeho tvarom, musí podradené slovo (v našom prípade adjektívum alebo iné slovo adjektívneho rázu) stáť pred nadradeným členom. Atributívna determinácia sa v angličtine teda vyjadruje iba pozíciou prívlastku pred substantívom, nie jeho tvarom: *German media* – *nemecké médiá*, ale *German* – *Nemec*; *rookie team* – *nový (nováčikovský) tím*, ale *rookie* – *nováčik*.

Pre strojový preklad tu teda vzniká problém, pretože pri preklade z analytického do flektívneho jazyka musí stroj detegovať niečo, čo vo východiskovom jazyku neexistuje. V rámci analýz strojovo preložených textov sme identifikovali chyby v transponovaní kongruenčných kategórií rodu, čísla a pádu (chybne mohla byť identifikovaná len jedna z týchto kategórií, dve, príp. aj všetky). Častým javom bolo však aj spolupôsobenie viacerých chýb, resp. jedna chyba mohla iniciovať výskyt inej. Početné boli napr. nesprávne slovnodruhovú transfery, teda stroj nesprávne identifikoval slovný druh. Príčinou týchto chýb bola najmä tvarová homonymia, ktorá je pre angličtinu ako analytický jazyk príznačná, porov. napr. angl. *he repaired the car* (*opravil auto*) – *the car was repaired* (*auto bolo opravené*).

Príklad č. 1:⁷

- VT: *The Paris attacks, which were claimed by Isis, are believed to have been in part prepared and coordinated in Brussels.*
- SMT: *Parížskej útoky, ktoré boli nárokované Isis, sú veril k boli čiastočne pripravené a koordinované v Bruseli.*
- PENT: *Parížske útoky, ku ktorým sa prihlásil Isis, sa považujú za čiastočne pripravené a koordinované v Bruseli.*
- NMT: *Predpokladá sa, že parížske útoky, ktoré si vyžiadala Isis, boli čiastočne pripravené a koordinované v Bruseli.*
- DeepL: *Predpokladá sa, že parížske útoky, ku ktorým sa prihlásila Isis, boli sčasti pripravené a koordinované v Bruseli.*
- ChatGPT: *Útoky v Paríži, ktoré prebrala organizácia ISIS, sa predpokladá, že boli čiastočne pripravené a koordinované v Bruseli.*

⁷ VT – východiskový text v anglickom jazyku; SMT – štatistický strojový preklad; PENT: post-editovaný (štatistický) strojový preklad prekladateľom; NMT – neurónový strojový preklad. Najpodstatnejšie pre porovnanie je VT, SMT a NMT. PENT uvádzame len z dôvodu lepšej orientácie v preklade, ide o akýsi „vzorový“ preklad, resp. v nevyhnutnej miere korigovaný štatistický strojový preklad. Vzhľadom na to, že SMT aj NMT boli preložené rovnakou službou (Google Prekladač), hoci v rôznych časových úsekoch, na porovnanie uvádzame aj preklady v dvoch ďalších voľne dostupných službách automatického prekladu, a to DeepL a ChatGPT.

Z príkladu č. 1 je zrejmé, že SMT mal problémy s identifikovaním správneho tvaru adjektíva *parížske*, a to napriek tomu, že plurálový tvar nadradeného substantíva *útoky* (*attacks*) identifikoval správne. Naproti tomu NMT s identifikáciou správneho tvaru určujúceho adjektíva problém nemal a správne transponoval celú determinatívnu syntagmu *parížske útoky*. Rovnakú determinatívnu syntagmu použil aj nástroj DeepL. Hoci ChatGPT zmenil determinatívnu syntagmu so zhodným prívlastkom na determinatívnu syntagmu s nezhodným atribútom (*útoky v Paríži*), sémanticky i gramaticky ide v slovenčine stále o korektnú konštrukciu.

V súčasnosti sa najčastejšie manuálne hodnotenie kvality strojového prekladu realizuje podľa osi adekvátnosť a plynulosť, kde sa adekvátnosť (presnosť) chápe ako miera, do akej strojový preklad zachytáva význam východiskového textu, a plynulosť (zrozumiteľnosť) ako miera, do akej je strojový preklad „dobrým“ príkladom (textom) cieľového jazyka. Môžeme skonštatovať, že z hľadiska **plynulosti** je NMT na veľmi dobrej úrovni; gramatická konštrukcia vety vcelku primerane zodpovedá očakávanej konštrukcii vety v slovenčine. Najväčším problémom je však sémanticky neadekvátny preklad lexémy *claim*, resp. *claimed* ako *vyžiadať* namiesto očakávanej alternatívy *prihlásiť*. Ako problém sa tu teda pre NMT ukazuje najmä bohatá homonymia a polysémia anglických lexém. Zdanlivo sa NMT javí na prvý pohľad gramaticky plynulejší, z hľadiska sémantickej adekvátnosti tu však identifikujeme vážnejšie chyby, ako to ukážu aj ďalšie príklady. Najzásadnejšie nedostatky v prípade NMT identifikujeme skôr v oblasti **presnosti** než plynulosti (fluency). V danom preklade však za sémanticky korektný preklad lexémy *claim* nemôžeme považovať ani SMT preklad ako *nárokované*. Sémanticky nekorektný preklad tohto slova zaznamenávame aj pri ChatGPT. Naopak, DeepL aj toto sloveso preložil sémanticky korektne ako *prihlásila*. Hoci sa v PEMT uvádza tvar slovesa v mužskom rode (*prihlásil*), za nesprávny nepovažujeme ani tvar ženského rodu *prihlásila*, pokiaľ skratku *ISIS* chápeme v kontexte označenia organizácie či skupiny, nie ako skratku pre islamský štát. Napokon, všetky analyzované preklady založené na nových technológiách (NMT, DeepL, ChatGPT) uviedli prísudok v tvare ženského rodu. Z formálneho hľadiska možno ešte uviesť, že za správnejšie by sme považovali uvádzanie iniciálovej skratky *ISIS* s verzálkami, v tomto prípade však prekladače zrejme rešpektovali podobu východiskového textu (s výnimkou ChatGPT).

Príklad č. 2:

VT: *How the rookie team gets on: ...*
 SMT: *Ako nováčik tím dostane na: ...*
 PEMT: *Ako sa darí novému tímu: ...*
 NMT: *Ako nastupuje nováčikovský tím: ...*
 DeepL: *Ako sa darí tímu nováčikov: ...*
 ChatGPT: *Ako sa nováčikovský tím darí:*

Z dôvodu prehľadnosti a zamerania analýzy uvádzame v príklade č. 2 len úvodnú časť preloženého segmentu. Tento príklad demonštruje, ako tvarová homonymia dokáže podmieniť vznik ďalších chýb v strojovom preklade (najmä v SMT), konkrétne v tomto prípade išlo o nesprávny slovnodruhový transfer, keď SMT lexému *rookie* transponoval ako substantívum *nováčik* namiesto očakávaného adjektíva *nový/nováčikovsky*. NMT aj v tomto prípade správne identifikoval, že ide o adjektívum. Opäť tu však zostáva problémom sémanticky nekorektný preklad lexémy *get* ako *nastupuje* namiesto vhodnejších ekvivalentov (*dostať sa* či voľnejší preklad *dať sa*). V tomto prípade teda za gramaticky korektnejší (plynulejší) považujeme síce preklad NMT, ale za sémanticky adekvátnejší by sme mohli označiť skôr preklad SMT. Rovnakú determinatívnú syntagmu identifikujeme aj pri preklade ChatGPT, hoci je výpoveď gramaticky nekorektná. V tomto prípade síce DeepL použil na rozdiel od NMT či ChatGPT determinatívnú syntagmu s nezhodným atribútom (*tím nováčikov*), ako jediný systém však dokázal preložiť celú vetu gramaticky správne, teda uviedol v korektnom tvare datívu singuláru spojenie *tímu nováčikov*. Analyzovanú determinatívnú syntagmu s nezhodným prívlastkom, ktorú systém DeepL použil, takisto považujeme za sémanticky i gramaticky korektnú, navyše v uvedenom kontexte pre slovenčinu i za „prirodzenejšiu“.

Príklad č. 3:

- VT: **Teacher supply expert** Prof John Howson, who runs recruitment website TeachVac, says he believes the poor teacher retention rate has „more to do with economics than politics“.
- SMT: **Učiteľ dodávka expert** Prof John Howson, ktorý prevádzkuje internetové stránky náboru TeachVac, hovorí, že verí, že chudobný učiteľ miera retencie má „viac čo do činenia s ekonomikou ako politika“.
- PEMT: **Odborník na získavanie učiteľov** prof. John Howson, ktorý prevádzkuje webovú lokalitu TeachVac zameranú na nábor učiteľov, hovorí, že verí, že nízka miera retencie učiteľov „viac súvisí s ekonomikou ako s politikou“.
- NMT: **Expert na dodávky učiteľov** Prof John Howson, ktorý vedie náborový web TeachVac, tvrdí, že je presvedčený, že zlá miera zadržiavania učiteľov má „viac spoločné s ekonomikou ako s politikou“.
- DeepL: **Odborník na ponuku učiteľov** profesor John Howson, ktorý prevádzkuje náborovú webovú stránku TeachVac, tvrdí, že podľa neho má slabá miera udržania učiteľov „viac spoločného s ekonomikou ako s politikou“.
- ChatGPT: **Odborník na učiteľský personál**, profesor John Howson, ktorý prevádzkuje webovú stránku na nábor učiteľov TeachVac, tvrdí, že si myslí, že nízka miera udržania učiteľov má „viac čo do činenia s ekonomikou než s politikou“.

Príklad č. 3 naznačuje, že zložené syntagmy sú problémom najmä pre SMT, ktorý v tomto prípade syntagmu *teacher supply expert* preložil doslovne ako *učiteľ dodávka expert*. Ale gramatická konštrukcia, ktorú vyprodukoval NMT, už zodpovedá očakávanému modelu *odborník/expert na získavanie učiteľov*, hoci preklad lexé-

my *supply* ako *dodávky* nemožno považovať za sémanticky korektný; v tomto prípade sa však sémantická nekorektnosť prekladu lexémy *supply* prejavila nielen pri NMT, ale aj pri SMT. Za veľký kvalitatívny posun vpred ale možno považovať korektnú realizáciu konštrukcie *expert na dodávky* (správ. *získavanie*) *učiteľov*. Rovnaký model zloženej syntagmy sa podarilo dosiahnuť i nástroju DeepL, aj keď lexému *supply* v tomto prípade preložil ako *ponuku*. Sčasti voľnejší, hoci nie úplne sémanticky nekorektný preklad uvedenej syntagmy nachádzame pri ChatGPT ako *odborník na učiteľský personál*. Pokiaľ ide o preklad lexémy *run*, pri všetkých prekladoch okrem NMT sme zaznamenali jej transponovanie do slovenčiny v podobe *prevádzkuje*. NMT danú lexému preložil ako *vedie* (*náborový web*). Hoci ani tento preklad nepovažujeme za neprijateľný, predsa však za sémanticky korektnejší v danom kontexte považujeme preklad lexémy *run* ako *prevádzkovať*.

Na viacerých predchádzajúcich príkladoch sme ukázali, že NMT priniesol významný kvalitatívny posun v oblasti plynulosti, gramatickej korektnosti prekladu, zároveň však analyzované príklady poukázali aj na výraznú slabinu tohto prekladu, ktorou je presnosť, sémantická adekvátnosť prekladu. Posledný príklad túto tendenciu rovnako dokazuje:

Príklad č. 4:

- VT: *Michel called on residents to “stay calm and cool-headed” as the investigation continued into Tuesday’s police raid.*
- SMT: *Michel vyzval obyvateľov, aby „zostal v pokoji a rozvážny“, ako vyšetrovanie pokračuje do utorkovej policajnej razii.*
- PEMT: *Po utorkovom policajnom zásahu Michel vyzval obyvateľov, aby „zostali pokojní a nepodliehali panike.“*
- NMT: *Počas vyšetrovania utorkovej policajnej razie Michel vyzval obyvateľov, aby „zostali pokojní a chladní“.*
- DeepL: *Michel vyzval obyvateľov, aby „zachovali pokoj a chladnú hlavu“, keďže vyšetrovanie utorňajšej policajnej razie pokračuje.*
- ChatGPT: *Michel vyzval obyvateľov, aby „zostali pokojní a chladnokrvní“, zatiaľ čo prebiehala vyšetrovanie utorňajšieho zásahu polície.*

Tento príklad ukazuje, že za sémanticky korektnejší preklad frázy *stay calm and cool-headed* opäť môžeme považovať výstup zo SMT (*zostal v pokoji a rozvážny*), hoci ho nemožno považovať za gramaticky korektný – v slovenskom preklade by sa žiadalo použiť určitý slovesný tvar *zostali* a správny plurálový tvar adjektíva *rozvážni*. Túto gramatickú konštrukciu dokázal opäť NMT vytvoriť, hoci so sémanticky nekorektným prekladom lexémy *cool-headed* ako *chladní*. Toto adjektívum je dokonca v správnom plurálovom tvare. Pokiaľ ide o alternatívy prekladu zloženej lexémy *cool-headed* ako *rozvážny* či *nepodliehať panike*, možno prijať aj voľnejší preklad navrhnutý v PEMT; ak by sme však uplatnili požiadavku minimalistických a nevyhnutných zásahov s cieľom upraviť text do gramaticky a sémanticky prijateľ-

nej podoby, za prijateľný preklad považujeme aj lexému *rozvážny* navrhnutú štatistickým strojovým prekladom. Napriek menším rozdielom v preklade spojenia *stay calm and cool-headed* nástrojmi DeepL a ChatGPT považujeme oba preklady za sémanticky i gramaticky korektné (*zachovali pokoj a chladnú hlavu; zostali pokojní a chladnokrvní*). Avšak vzhľadom na ďalšie konotácie adjektíva *chladnokrvný*, ktoré môže okrem významu „ktorý triezvo uvažuje, ktorý nepodlieha citom a navonok neprejavuje citové rozpoloženie, pokojný“ znamenať aj „ktorý nemá dostatok citu, súcitu, zľutovania s niekým, s niečím“ (Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L 2011), považujeme za vhodnejší preklad DeepL ako *zachovali pokoj a chladnú hlavu*. Z hľadiska komplexného prístupu k preloženému segmentu hodnotíme preklad tejto vety nástrojom DeepL opäť ako gramaticky i sémanticky najkvalitnejší.

Porovnanie početnosti chýb v analyzovaných kategóriách medzi SMT a NMT uvádzame v tab. 2 a 3.:

Tabuľka 2: Chybovosť v kategórii menšej zhody pri SMT a NMT (kontingenčná tabuľka)⁸

SMT \ NMT	0	1	Celkovo
0	1 387	6	1 393
Stĺpec %	81,68 %	85,71 %	
Riadok %	99,57 %	0,43 %	
Počet %	81,35 %	0,35 %	81,70 %
1	311	1	312
Stĺpec %	18,32 %	14,29 %	
Riadok %	99,68 %	0,32 %	
Počet %	18,24 %	0,06 %	18,30%
Počet	1 698	7	1 705
Celkovo %	99,59 %	0,41 %	100,00 %

Po analýze chýb a porovnaní štatistického i neurónového strojového prekladu textov nášho korpusu (1 705 segmentov) sme identifikovali 311 segmentov, v ktorých neurónový strojový preklad nevykazoval a štatistický strojový preklad vykazoval chybu v zhode v determinatívnej syntagme a iba v jednom prípade chyba v zhode v determinatívnej syntagme pretrvala. Na druhej strane sme identifikovali iba 6 segmentov, v ktorých štatistický strojový preklad nevykazoval chybu, ale v neurónovom strojovom preklade práve vznikla chyba v menšej zhode v determinatívnej syntagme. Na základe výsledkov McNemarových testov ($Chi-square = 1382,006$, $df = 1$, $p = 0,000$ / $Chi-square = 291,533$, $df = 1$, $p = 0,000$) zamietame hypotézu, že

⁸ V tab. 2 znamená 0 bezchybný segment, 1 znamená chybný segment.

nie je štatisticky významný rozdiel vo výskyte chybných segmentov medzi štatistickým a neurónovým strojovým prekladom v prospech neurónového strojového prekladu. Teda neurónový strojový preklad je kvalitnejší (štatisticky významne) ako štatistický strojový preklad, pokiaľ ide o výskyt chýb v kategórii menšej zhody.

Tabuľka 3: Chybovosť v kategórii adekvátneho transferu významu slova pri SMT a NMT (kontingenčná tabuľka)⁹

SMT \ NMT	0	1	Celkovo riadkov
0	212	535	747
Stĺpec %	44,73 %	43,46 %	
Riadok %	28,38 %	71,62 %	
Počet %	12,43 %	31,38 %	43,81 %
1	262	696	958
Stĺpec %	55,27 %	56,54 %	
Riadok %	27,35 %	72,65 %	
Počet %	15,37 %	40,82 %	56,19 %
Počet	474	1231	1705
Celkovo %	27,80%	72,20%	100,00 %

Na základe výsledkov analýzy kontingencie (tab. 3) sme identifikovali 262 segmentov, v ktorých bol neurónový strojový preklad bezchybný v porovnaní so štatistickým strojovým prekladom, ktorý vykazoval chybu v adekvátnom transfere významu slova. Avšak v 535 segmentoch vznikla chyba pri neurónovom strojovom preklade, ktorá sa nenachádzala v štatistickom strojovom preklade. Na základe výsledkov McNemarových testov ($Chi-square = 256,926$, $df = 1$, $p = 0,000$ / $Chi-square = 92,828$, $df = 1$, $p = 0,000$) zamietame hypotézu, že nie je štatisticky významný rozdiel vo výskyte chybných segmentov medzi štatistickým a neurónovým strojovým prekladom v prospech štatistického strojového prekladu.

5. ZÁVER

Strojový preklad od svojho vzniku v 50. rokoch minulého storočia prešiel niekoľkými paradigmatickými posunmi, od strojového prekladu založeného na pravidlách a slovníku k strojovému prekladu založenému na štatistike a korpusoch až k strojovému prekladu založenému na neurónových sieťach. Avšak až nedávny posun k neurónovému strojovému prekladu, ktorý využíva hlboké učenie sa, sa o strojový preklad začali zaujímať nielen vedci, ale aj spoločnosť (Melby 2020; Asscher – Glikson 2021). Zvýšením úrovne kvality NMT exponenciálne narástlo jeho použí-

⁹ V tab. 3 znamená 0 bezchybný segment, 1 znamená chybný segment.

vane nielen bežnými ľuďmi, ale aj profesionálnymi prekladateľmi a firmami. Neurónový strojový preklad je v podstate „čierna skrinka“, ktorej chýba algoritmická transparentnosť. Pri určení pravdepodobnosti výstupných prekladov využíva neurónové siete (techniky hlbokého učenia sa) a vychádza z rozsiahlych jazykových korpusov.

Kvalita strojového prekladu sa zvýšila do takej miery, že v mnohých experimentálnych štúdiách sa prišlo k záveru, že strojový preklad sa veľmi približuje k ľudskému prekladu, ba v niektorých výskumoch bol na nerozoznanie od ľudského prekladu, napr. pri preklade spravodajských textov z čínštiny do angličtiny (Hassan a kol. 2018) alebo z angličtiny do češtiny (Bojar a kol. 2018).

Analýzou uvedených prekladov sme sa snažili dokázať, že NMT je schopný korektne transponovať aj zložitejšie syntaktické konštrukcie, čím sa vytvára dojem plynulého prekladu, no výzvou pre tento systém strojového prekladu stále zostáva otázka sémantickej adekvátnosti prekladu. Tieto tendencie dokazuje aj početnosť chýb v analyzovaných kategóriách (porov. tab. 2 a 3).

Naše výsledky výskumu korešpondujú s výsledkami Pánisovej – Munkovej (2021, s. 289), ktoré pri porovnávaní SMT a NMT dospeli k záveru, že v oblasti lexicálnej sémantiky zaznamenali približne 20-percentný nárast chybovosti NMT voči SMT, avšak na druhej strane približne 60-percentný pokles chybovosti NMT v oblastiach súvisiacich s plynulosťou prekladu.

Aj parciálna analýza vybraných príkladov v tomto príspevku dokázala, že strojový preklad prešiel značným pokrokom, ale súčasné technológie a najmä dnes často spomínaný jazykový model ChatGPT majú ešte čo vylepšovať, hlavne pokiaľ ide o syntetické flektívne jazyky. Hoci aj naše analýzy zaznamenali značný pokrok v kvalite strojového prekladu, stále nedosahuje ľudskú paritu, pokiaľ ide o preklad publicistických textov z angličtiny do slovenčiny. Možno v blízkej budúcnosti, keď jazykové modely používané na natrénovanie strojového prekladu budú mať vyššiu kvalitu, aj kvalita prekladu sa zvýši, ale to si vyžaduje rozsiahlejšiu spoluprácu medzi „strojom“ a človekom, t. j. interakciu medzi umelou a prirodzenou (ľudskou) inteligenciou.

Ak by sme chceli zodpovedať otázku, či použitie neurónových sietí je sľubná cesta v strojovom preklade z analytického jazyka do flektívnej slovenčiny, odpoveď by znela áno. Stotožňujeme sa s názorom Jaroslawa (Jareka) Kutylowského (Shrivastava – Kutylowski 2023), že neurónové siete čoskoro budú dominantné v jazykovom a prekladateľskom odvetví a generatívna umelá inteligencia bude obrovskou príležitosťou pre prekladateľa byť viac interaktívny v procese strojového prekladu aj v prípade prekladu do slovenčiny.

Literatúra

- ASSCHER, O. – GLIKSON, E. (2021): *Human evaluations of machine translation in an ethically charged situation*. *New Media & Society*. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177/14614448211018833> (cit. 22. 8. 2023).
- BOJAR, O. – FEDERMANN, C. – FISHEL, M. – GRAHAM, Y. – HADDOW, B. – HUCK, M. – KOEHN, P. – MONZ, C. (2018): Findings of the 2018 Conference on Machine Translation (WMT18). In: *Proceedings of the Third Conference on Machine Translation (WMT)*, Volume 2: Shared Task Papers, 272 – 307. Dostupné na: <https://doi.org/10.18653/v1/W18-6401> (cit. 22. 8. 2023).
- CASTILHO, S. – DOHERTY, S. – GASPARI, F., MOORKENS, J. (2018): Approaches to Human and Machine Translation Quality Assessment. In: Moorkens, J. – Castilho, S. – Gaspari, F. – Doherty, S. (eds.): *Translation Quality Assessment. Machine Translation: Technologies and Applications*. Vol 1. Springer, Cham, 9 – 38. Dostupné na: https://doi.org/10.1007/978-3-319-91241-7_2 (cit. 22. 8. 2023).
- DVONČ, L. – HORÁK, G. – MIKO, F. – MISTRÍK, J. – ORAVEC, J. – RUŽIČKA, J. – URBANČOK, M. (1966): *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- FINDRA, J. (2004): *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta.
- HASSAN, H. – AUE, A. – CHEN, C. – CHOWDHARY, V. – CLARK, J. – FEDERMANN, C. – HUANG, X. – JUNCZYS-DOWMUNT, M. – LEWIS, W. – LI, M. – LIU, M. – LIU, T. – LUO, R. – MENEZES, A. – QIN, T. – SEIDE, F. – TAN, X. – TIAN, F. – WU, L. – WU, S. – XIA, Y. – ZHANG, D. – ZHANG, Z. – ZHOU, M. (2018): Achieving Human Parity on Automatic Chinese to English News Translation. In: *arXiv:1803.05567v2*. Dostupné na: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1803.05567> (cit. 22. 8. 2023).
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda.
- LIHUA, Z. (2022): The Relationship between Machine Translation and Human Translation under the Influence of Artificial Intelligence Machine Translation. In: *Mobile Information Systems*. Dostupné na: <https://doi.org/10.1155/2022/9121636> (cit. 10. 10. 2022).
- MELBY, A. K. (2020): Future of machine translation: musings on weaver's memo. In: O'Hagan, M. (ed.): *The Routledge Handbook of Translation and Technology*. London: Routledge, 419 – 436.
- MISTRÍK, J. (1969): *Frekvencia slov v slovenčine*. Bratislava: SAV.
- MISTRÍK, J. (1997): *Štylistika slovenského jazyka*. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PÁNISOVÁ, Ľ. – MUNKOVÁ, D. (2021): Špecifiká strojového prekladu publicistických textov z anglického do slovenského jazyka. In: *Forlang: cudzie jazyky v akademickom prostredí*. Periodický zborník vedeckých príspevkov a odborných článkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24. júna 2021. Košice: Technická univerzita, 281 – 290.
- PETRÁŠ, P. – MUNKOVÁ, D. (2019): (Nielen) lingvistický pohľad na strojový preklad (na príklade prekladov textov technickej dokumentácie z angličtiny do slovenčiny). In: *Slovenská reč*, 84/3, 258 – 287.
- QI, P. – ZHANG, Y. – ZHANG, Y. – BOLTON, J. – MANNING, C. D. (2020): Stanza: A Python Natural Language Processing Toolkit for Many Human Languages. In: *arXiv:2003.07082*. Dostupné na: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2003.07082> (cit. 22. 8. 2023).
- SHRIVASTAVA, R. – KUTYLOWSKI, J. (2023): This German Unicorn Is Trying To Take On Google Translate And ChatGPT. In: *Forbes*. Dostupné na: <https://www.forbes.com/sites/rashishrivastava/2023/08/08/deepl-is-trying-to-take-on-google-translate-and-chatgpt/?sh=71d365702039> (cit. 22. 8. 2023). [Rozhovor s J. Kutylowským.]
- VAŇKO, J. (2015): Ohybné slovné druhy. In: Vaňko, J. – Auxová, D.: *Morfológia slovenského jazyka*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 30 – 96.

- VANĀKO, J. (2017): Kategoriaľný ramec pre analýzu chyb strojového prekladu. In: Munková, D. – Vako, J. – Absolon, J. – Banik, T. – Benko, L. – Machov, R. – Munk, M. – Petráš, P. – Welnitzov, K.: *Mylit' sa je ľudske (ale aj strojov)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 83 – 100.
- WELNITZOV, K. (2021): Post-editing as a 21st century translator's skill. In: Chova, L. G. – Martínez, A. L. – Torres, I. (eds.): *EDULEARN21. 13th International Conference on Education and New Learning Technologies*, Barcelona, 5th – 6th of July, 2021. Vol. 13. Barcelona: IATED. Dostupn na: 10.21125/edulearn.2021, 7319 – 7325 (cit. 22. 8. 2023).

Internetov zdroje

- [1] <https://www.statmt.org/europarl/> (cit. 22. 8. 2023).
- [2] <https://www.linguee.com/> (cit. 22. 8. 2023).
- [3] <https://revolutionized.com/deepl-translator-vs-google-translate/> (cit. 22. 8. 2023).
- [4] <https://www.deepl.com/en/blog/how-does-deepl-work> (cit. 22. 8. 2023).
- [5] <https://openai.com/blog/chatgpt> (cit. 22. 8. 2023).
- [6] <https://blog.pangeanic.com/ai-applied-to-mt-at-future-2021> (cit. 10. 10. 2022).
- [7] <https://webgate.ec.europa.eu/etranslation/public/welcome.html> (cit. 10. 10. 2022).
- [8] <https://greatcontent.com/machine-ai-translation-tools/#introduction> (cit. 12. 10. 2022).
- [9] <https://www.systransoft.com/blog/how-does-neural-machine-translation-work/> (cit. 12. 10. 2022).

SÚČASNÁ SLOVENSKÁ JAZYKOVEDA (ČO MÁME, ČO NÁM CHÝBA A ČO ĎALEJ?)

Martin Ološtiak

*Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Ul. 17. novembra 1, Prešov – Panská 26, Bratislava
E-mail: martin.ološtiak@unipo.sk*

OLOŠTIAK, M. (2023): Contemporary Slovak Linguistics (What We Have, What We Are Missing and What's Next?). In: *Slovenská reč*, 88/1, 90 – 112.

Abstract: The paper concentrates on the state of contemporary Slovak linguistics. Divided into five parts, it provides an analysis of its strengths and weaknesses. First, a brief overview of similar summarizing papers is given. The second part presents the most important publication results in the areas of lexicography, grammatical and morphosyntactic research, lexicology, derivatology, dialectology, stylistics, sociolinguistics, psycholinguistics, pragmalinguistics, theory of standard language, onomastics, popularization and cultivation of language, diachronic research, linguodidactics and corpus-driven research respectively. The third part highlights several areas that do not receive sufficient attention in Slovak linguistics, particularly phonetics, phonology and orthoepic dictionary, phraseology and phraseological dictionary, synthetic grammatical compendia, popularisation outputs, among others. The focus of the fourth part is the discussion on the main causes of the current state of the art and identification of objective and subjective circumstances behind these causes. Finally, the paper outlines the ways how the current situation could be improved and white spots on the map of Slovak studies could be gradually completed.

Keywords: Slovak linguistics, state of the art, strengths, weaknesses, opportunities.

Článok v skratke:

- Aké sú výsledky výskumu jazykovednej slovakistiky za posledné decénium? V akých oblastiach slovakistika dosiahla významné úspechy?
- Čo chýba slovenskej jazykovede? Aké konkrétne projekty, resp. výstupy slovakistika nemá a mohla či mala by mať?
- Aké okolnosti a faktory ovplyvňujú rozvoj súčasnej slovakistiky?
- Aké sú možnosti ďalšieho rozvoja slovenskej jazykovedy? Akým spôsobom je možné zaplniť biele miesta na mape slovenskej jazykovedy?

1. ÚVOD

Bilančné články či reflexie o stave a perspektívach rozvoja výskumu v istej oblasti sa publikujú najmä pri rôznych kalendárových príležitostiach – jubileách či v zlomových obdobiach (Horecký 1970). Na stránkach Slovenskej reči v priebehu jej 90-ročnej existencie bolo publikovaných niekoľko takto zameraných príspevkov, v ktorých možno nájsť viacero motívov – paradoxne – aktuálnych aj dnes. Napríklad

J. Stanislav v príspevku *Úlohy slovenskej jazykovedy* z roku 1946 poukazuje na absenciu akademickej gramatiky. O dvadsať rokov neskôr v článku s rovnakým názvom J. Ružička (1966) volá po modernizácii, rozumnej deľbe práce, ako aj po náležitom balanse medzi internacionálnym a nacionálnym. V príspevku *Hlavné črty a úlohy slovenskej jazykovedy* ten istý autor okrem iného upozorňuje na dôležitosť metodológie a koordinácie vo výskume, odbornú a národnú izoláciu a nedostatok interdisciplinarity (Ružička 1974).

Z ďalších sumarizačných a prehľadových príspevkov, ktoré sa pri rozličných príležitostiach a z rozličných uhlov pohľadu venovali vývinu slovenskej jazykovedy, a to buď všeobecne, ale aj zameriavajúc sa na istú čiastkovú oblasť či publikačnú platformu, možno spomenúť texty L. Nováka (*Problémy a úlohy slovenskej jazykovedy*, 1935), V. Blanára (*Prehľad jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939 – 1948*, 1948/1949), E. Jónu (*Slovenská jazykoveda v r. 1945 – 1955*, 1955; *O nových úlohách slovenskej jazykovedy*, 1969), J. Ružičku (*Výskum gramatickej stavby po r. 1945*, 1960), F. Buffu (*Polstoročie výskumu slovenských nárečí*, 1969), J. Oravca (*Pol storočia vo výskume slovenskej gramatiky*, 1969), F. Mika (*Polstoročie slovenskej štylistiky*, 1969), I. Kotuliča (*Výskum dejín slovenského jazyka za uplynulé polstoročie*, 1969), Š. Peciara (*Dvadsaťpäť rokov slovenskej jazykovedy*, 1970; *Tridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy*, 1975; *Odras základného výskumu slovenčiny v časopise Slovenská reč*, 1985), J. Bosáka a kol.¹ (*Štyridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy*, 1985) či F. Kočiša (*Súčasný stav a perspektívy výskumu slovenského jazyka (Zamyslenie po 150. výročí štúrovskej slovenčiny)*, 1994a; *Slovenčina na križovatke európskych dejín*, 1994b).

Aj z uvedeného krátkeho (a vôbec nie vyčerpávajúceho) prehľadu vyplýva, že reflexívnych textov mapujúcich stav, vývin a perspektívy slovenskej jazykovedy v konečnom dôsledku nie je málo, no takmer napospol sú staršieho dáta. Pokiaľ je nám známe, po roku 1994 takýto typ textu nebol publikovaný.² Aj preto našej jazykovednej komunite ponúkame príspevok, ktorý dozrieval niekoľko rokov a ktorý je prejavom potreby verejne vyjadriť náhľad na vedecko-odborné smerovanie slovenskej jazykovedy³, ako aj jej inštitucionálnu organizáciu. Jeho cieľom je iniciovať nezaujatú a vecnú diskusiu na túto tému, ktorá podľa nášho názoru abscentuje a ktorú pritom nepochybne možno považovať za veľmi potrebnú. Poznámky sa sústreďujú najmä (hoci nie výlučne) na oblasť základného výskumu, pretože tento typ výskumu pokladáme za fundament rozvoja každej vednej disciplíny. Isto nie náhodou

¹ Autori príspevku sú uvedení len v tele článku (J. Bosák, K. Buzássyová, L. Dvonč, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočiš, M. Majtán, J. Mistrik, I. Ripka, E. Sekaninová).

² Výnimkou je jubilejné tematické číslo Slovenskej reči (3/2022), ktorého cieľom je ukázať, akým spôsobom táto publikačná platforma počas 90 rokov prispela k rozvoju slovakistickej jazykovedy.

³ Aj keď význam kolokácie *slovenská jazykoveda* je celkom prirodzene širší, v predkladanom texte sa sústreďujeme na slovakistickú lingvistikú.

UNESCO vyhlásilo minulý rok 2022 za Medzinárodný rok základného výskumu pre trvalo udržateľný rozvoj.⁴

Aká je teda slovenská jazykoveda z pozície súčasníka v roku 2023? Pri pokuse o *načrtnutie* niekoľkých možných odpovedí na túto otázku uplatňujeme dvojakú optiku. Najprv stručne naznačujeme kontúry výsledkov aktuálneho výskumu (2. Čo máme?). Aktuálnosť vnímame v horizonte cca 10 rokov. Nie je a nemôže byť naším cieľom v tomto texte rezumovať dlhšie časové obdobie. Pravda, ak si to výklad vyžaduje, pre úplnosť spomíname aj staršie diela, ktoré tvoria poznatkové kontinuum s prácami z vybratého decénia. Následne sa zameriavame na charakteristiku bielych miest na mape slovenskej jazykovedy (3. Čo nám chýba a v čom zaostávame?) a na načrtnutie príčin, ktoré stoja v pozadí súčasného stavu (4. Príčiny a aktuálny kontext). V neposlednom rade sa snažíme odpovedať na otázku, akými spôsobmi by bolo možné tieto biele miesta postupne zaplňať (5. Čo ďalej?).

2. ČO MÁME?

Aktuálna slovakistika je, prirodzene, veľmi pestrá a kvalitatívne a kvantitatívne diferencovaná – inštitucionálne aj metodologicky. Nasledujúca pasáž nemá väčšiu ambíciu ako načrtnúť najviac viditeľné vedeckovýskumné prúdy, ktoré sa v rámci lingvistickej slovakistiky uplatňujú. Explicitne uvádzame najmä práce syntetického charakteru (slovníkové a knižné tituly). Prirodzene, takýmto spôsobom obraz slovenskej lingvistiky nevyčerpávame v úplnosti, no na vymenúvanie čo i len závažnejších vedeckých štúdií a článkov jednoducho nemáme priestor. Postupne venujeme pozornosť lexikografii, morfosyntaktickým, slovotvorným, morfematickým, lexikologickým, frazeologickým, nárečovým, štylistickým, sociolingvistickým, psycholingvistickým, pragmalingvistickým výskumom, teórii spisovného jazyka, onomastike, dejinám a vývinu slovenského jazyka, korpusovej lingvistike, slovakistike v didaktickej aplikácii a v neposlednom rade lingvistickej popularizácii.

2.1. Azda najviditeľnejšie (aj smerom k laickej verejnosti) sú slovníkové výstupy. Kontinuálne sa pracuje na doteraz najväčšom a najmodernejšom lexikografickom projekte, na *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (1. zv. A – G, 2006; 2. zv. H – L, 2011; 3. zv. M – N, 2015; 4. zv. O – Pn, 2021; SSSJ). V tejto súvislosti je potrebné upozorniť aj na jeho „spin-off“, používateľskú verziu, elektronický *Ortograficko-gramatický slovník. A – Ž*, obsahujúci gramatickú informáciu o cca 155 000 jednotkách.⁵ Ďalší všeobecný výkladový slovník (*Krátky slovník slovenského jazyka*) v roku 2020 vyšiel v piatom, doplnenom vydaní (premiérové vo Vydavateľstve Matice slovenskej).

⁴ Viac informácií sa nachádza na stránke SAV^[1].

⁵ Podrobnejšie informácie sa uvádzajú na webovej stránke^[2]. Slovník je dostupný na slovníkovom portáli JÚLŠ (porov. ďalej).

Dlhšie je dokončený sedemzväzkový *Historický slovník slovenského jazyka* (1991 – 2008), pracuje sa na *Slovníku slovenských nárečí*, z ktorého nateraz vyšli tri zväzky (1. zv. A – K, 1994; 2. zv. L – P (povzchádzať), 2006; 3. zv. P (poza) – R, 2021). Časový odstup medzi vydaniaми jednotlivých zväzkov signalizuje, že tento projekt sa nerealizuje bez ťažkostí a ostáva dúfať, že sa ho podarí úspešne dokončiť v čo najkratšom čase.

Je pozitívne, že potenciál korpusového výskumu a korpusových zdrojov (porov. 2.8.) sa využíva nielen pri práci na spomínanom SSSJ, ale konečne sa podarilo vydať aj špecializované diela založené na korpusových dátach: *Frekvenčný slovník slovenčiny na báze Slovenského národného korpusu* (Garabík a kol. 2017); *Frekvenčný slovník hovorenej slovenčiny na báze Slovenského hovoreného korpusu* (Gajdošová – Šimková a kol. 2018); *Retrográdny slovník súčasnej slovenčiny. Slovné tvary na báze Slovenského národného korpusu* (Garabík a kol. 2018). Možno sem zaradiť aj dva kolokačné slovníky: *Slovník slovných spojení. Podstatné mená* (Ďurčo – Majchráková a kol., 1. vyd. 2015, 2. vyd. 2017), *Slovník kolokácií prídavných mien v slovenčine* (Majchráková – Chlpíková – Bobeková 2017).

Osobitnú pozornosť si zasluhuje vôbec prvé slovakistické lexikografické dielo svojho druhu – *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (Králík, 1. vyd. 2015, 2. vyd. 2019). Toto dielo výborne rezonuje nielen v odborných kruhoch, ale dostalo a dostáva sa mu oprávnené širšie spoločenské uznanie nielen v podobe konkrétnych ocenení, ale aj vo forme záujmu zo strany verejnosti (slovník sa radí medzi najpredávanejšie publikácie vydavateľstva Veda). Je to zvlášť cenné pre celú jazykovednú komunitu. Žiada sa tiež podčiarknuť, že ide o dielo jedného autora, čo je v súčasnom lexikografickom kontexte rarita.

V súvislosti so slovníkmi vydanými pod kuratelou JÚĽŠ je potrebné vyzdvihnúť, že mnoho z nich je k dispozícii online na slovníkovom portáli^[2].⁶ Oceňuje to odborná (lingvistická aj nelingvistická), ako aj širšia kultúrna verejnosť.

Za druhé lexikografické centrum (po Bratislave) možno označiť Prešov, kde v tunajšom univerzitnom prostredí vyšlo viacero špecializovaných a unikátnych lexikografických diel, ktoré sú súčasťou širšie koncipovaných výskumných projektov v oblasti morfológie, tvorenia slov, valencie, onomastiky či právnej terminológie: *Morfematický slovník slovenčiny* (Sokolová a kol., 1999), *Slovník koreňových morfém slovenčiny* (Sokolová a kol., 1. vyd. 2005, 2. vyd. 2007, 3. vyd. 2012), *Retrográdny morfematický slovník slovenčiny* (Ološtiak a kol. 2015); *Slovník slovo tvorných prostriedkov v slovenčine* (Ološtiak a kol. 2021); *Valenčný slovník slovenských slovies* (Nižníková – Sokolová 1998); *Valenčný slovník slovenských slovies*. 2. zv. (Nižníková 2006); *Valenčný slovník slovenských slovies na*

⁶ Okrem slovníkov JÚĽŠ sprístupňuje aj viaceré druhy databáz – Terminologický portál^[4], Lexika slovenských terénnych názvov^[5], Etymologická databáza slovenskej lexiky^[6].

korpusovom základe (Ivanová a kol. 2014); *Slovník slovenských eponým* (Ološtiak a kol. 2018); *Slovník právnických termínov pre verejnosť* (Imrichová a kol. 2015). Keď sa spomínajú špecializované diela, treba k nim pridať aj dva slovníky profesionalizmov z bratislavskej produkcie, *Slovník divadelných profesionalizmov* (Orgoňová a kol. 2019) a *Slovník policajných profesionalizmov* (Bartalošová a kol. 2021).

2.2. Významný prúd reprezentujú gramatické (morfosyntaktické) výskumy, realizované v rozličných teoreticko-metodologických rámcoch. Takpovediac tradičnú funkčno-štruktúrnú líniu predstavujú práce J. Kačalu (*K podstate vety (syntetický pohľad)*, 2012; *Syntagmatický slovosled v slovenčine*, 2013; *Teória vetného člena*, 2015; *Polopredikatívne konštrukcie v slovenčine (s osobitným zreteľom na prechodníkové konštrukcie)*, 2017; *Fenomén zloženosti v jazyku, osobitne v syntaxi*, 2019), ale napríklad aj morfológické, do širšieho slavistického kontextu zasadené monografie P. Žiga *Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov* (2012) a *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch* (2017). Tradičný a komunikačno-pragmatický prístup k syntaxi sa kombinuje v učebnici M. Ivanovej *Syntax slovenského jazyka* (1. vyd. 2011, 2. vyd. 2016).

Ďalšie morfológické práce, ktoré sa venujú neslovesným slovným druhom, sú rôznym spôsobom interdisciplinárne poprepájané najmä so sociolingvistikou a korpusovou lingvistikou: *Spojky a spájacie prostriedky v slovenčine* (Kesselová a kol. 2013), *Zámená v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých na východnom Slovensku* (Bodnárová 2018), *Personálna a sociálna deiza v slovenčine* (Kesselová a kol. 2019). V rámci morfosyntaktických výskumov prominentné postavenie majú výstupy, zaoberajúce sa rôznymi aspektmi verb – najmä aspektuálnosťou, modálnosťou, valenciou a sémantikou: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine* (Ivanová a kol. 2009), *Sloveso vo svetle kognitívnej gramatiky* (Kyseľová – Ivanová 2013), *Verbálne kategórie aspekt a tempus v slovenčine* (Sokolová – Žigo 2014), *Výbrané aspekty valencie verb v slovenčine* (Ivanová a kol. 2017), *Modálnosť a modálne verba v slovenčine* (Ivanová 2017), *Medzi konaním a dianím. Sémantické aspekty verba a valencia* (Kyseľová 2017). Slovesná a vetná modálnosť slúži aj ako odrazový mostík pri skúmaní modálnosti na úrovni textu: *Od modálnosti vety k modálnosti textu* (Dudová 2014). Registrujeme aj pokus o pragmatické uchopenie gramatických javov, ktoré je explicitne avizované aj v názve: *Pragmatická gramatika I* (Popovičová Sedláčková – Piatková 2021).

2.3. Pozornosť sa taktiež venuje rôznym aspektom fungovania slovnej zásoby; porov. *Slang v mládežníckom diskurze* (Popovičová Sedláčková 2013), *Variety metafor* (Bohunická 2013), *Metaforika činnostného aspektu jazyka* (Bohunická 2014), *Viacslovné pomenovania v slovenčine* (Ološtiak a kol. 2015), *Hovorové lexémy v publicistických textoch* (Jasinská 2019).

Z oblasti slovotvorby okrem slovníkových výstupov boli publikované viaceré syntetické diela: *Kompozitá v slovenčine* (Vužňáková 2012), *Sloveso a zmysly – slovotvorba a vidotvorba* (Janočková 2014), *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine* (Ološtiak a kol. 2015), *Slovenské a poľské adjektívum z aspektu slovotvornej motivovanosti* (Vojteková 2016), *Slovotvorná adaptácia a kompozitnosť v slovenčine* (Ološtiak – Vojteková – Oriňáková 2018), *Kapitoly zo slovotvornej adaptácie prevzatých slov v slovenčine* (Ološtiak a kol. 2021).

V napojení na širší medzinárodný výskum D. Baláková a V. Kováčová publikovali knižné práce venujúce sa biblickej frazeológii: *Nasledije Biblii vo frazeológii* (Baláková a kol. 2013), *Lepta biblejskej mudrosti: biblejskije krylatyje vyraženija i aforizmy na ruskom, anglijskom, beloruskom, nemeckom, slovacskom i ukrajinskom jazykach* (Baláková a kol. 2014), *Iz biblejskej mudrosti / Z biblickej múdrosti / Biblische Weisheiten* (Baláková a kol. 2015), *K výskumu biblickej frazeológie* (Baláková – Kováčová 2017). Z ďalších frazeologických výstupov je to napríklad práca M. Dobríkovej *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém* (2. vyd. 2014).

2.4. Kontinuálne sa pokračuje aj v nárečových výskumoch. Prominentnou v tejto oblasti je participácia na veľkom medzinárodnom slavistickom projekte *Slovanský jazykový atlas*, ktorého cieľom je spracovať územnú diferencovanosť slovanického jazykového areálu na úrovni hláskoslovnia, tvaroslovnia, lexiky, sémantiky a slovotvorby. Pracovníci JÚLŠ koordinovali práce na 4. zväzku lexikálno-slovotvornej série, zameraného na poľnohospodárstvo (ved. red. A. Ferencíková 2012).⁷

Nezanedbateľnú dokumentačnú aj poznávaciu hodnotu majú súbory článkov dlhoročne uverejňované v časopise *Kultúra slova* v rubrike *Zo studnice rodnej reči*, ktoré vyšli aj knižne v dvoch zväzkoch: *Zo studnice rodnej reči* (Balleková – Smatana a kol. 2005), *Zo studnice rodnej reči 2* (Balleková – Smatana a kol. 2014).

Boli publikované aj ďalšie monografické práce, zamerané jednak na interdisciplinárne vzťahy v rámci výskumu nárečovej slovnej zásoby (*Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nárečí)*, Králik 2020), jednak na konkrétny dialekt či skupinu dialektov – v komplexnejšom, ako aj špecifickejšom spracovaní: *Breznianske nárečia a spisovný jazyk* (Bánik 2015); *Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach (s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína)* (Kováčová 2015); *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy* (Dudášová 2017); *Nárečia horných Kysúc v okrese Čadca* (Ramšáková 2020). J. Dudášovej sa editorsky podarilo pripraviť dlho stratený obsiahly rukopis Š. Tóbika o nárečiach juhozápadného Gemera, ktorý vyšiel v piatich zväzkoch takto: *Gemerské nárečia I / Časť prvá / Úvod – Členenie – Charakteristika* (2018); *Gemerské nárečia I / Časť druhá / Gemerská nárečová čítanka* (2018); *Ge-*

⁷ Bližšie informácie o sérii sú dostupné na webovej stránke.^[7]

merské nárečia II / Časť prvá / Nárečia juhozápadného Gemera. Hlásokoslovie – historická časť (2020); *Gemerské nárečia II / Časť druhá / Nárečia juhozápadného Gemera. Hlásokoslovie – časť synchronická* (2020); *Gemerské nárečia III / Krátky jazykový atlas gemerských nárečí* (2019). Geolingvistický pohľad na dialekt prináša práca M. Gavurovej *Dialekt ako prejav identity* (2021).

2.5. Silné prúdy (plural je zámerný, pretože nejde o jednoliato zamerané bádania) reprezentujú štylistické, sociolingvistické, psycholingvistické a pragmalingvistické výskumy. Popri tradičnejšie zameraných prístupoch, prezentujúcich v zásade funkčno-štruktúrnú výskumnú paradigmu štylistiky (*Štylistika súčasnej slovenčiny*, Findra 2013), sa o slovo hlásia práce akcentujúce interdisciplinaritu (*Interakčná štylistika*, Orgoňová – Bohunická 2018). Z prešovskej dielne registrujeme rozsiahlu učebnicu *Úvod do štúdia žurnalistických žánrov v tlačových médiách* (Slančová – Mergeš – Klingová – Kičura Sokolová 2021), najnovšie vyšlo impozantné, vyše 900-stranové dvojzväzkové kompendium D. Slančovej a kolektívu *Úvod do štúdia interaktívnej štylistiky* (2022).

Boli publikované sociolingvisticky zamerané výstupy, ktoré sa zameriavajú na jazyk mesta (*Mestská reč vo Zvolene*, Urbancová 2013; *Hovorená podoba jazyka v meste Veľký Krtíš*, György 2013), jazyk vybratej spoločenskej skupiny (*Jazyk seniorov z hľadiska sociolingvistiky*, Bartalošová 2020), na teoreticko-metodologické otázky hovorenej komunikácie (*Dynamika hovorenej komunikácie v teoretických a aplikačných náhladoch*, Patráš 2016) a na ďalšie javy súvisiace s pragmalingvistikou a ďalšími výskumnými smermi (*Plynutie roka v slovenskom jazykovom obraze sveta*, Čulenová 2013; *Manipulačno-komunikačné a persuazívno-komunikačné koncepcie*, Odaloš a kol. 2017).

Jednou z oblastí, v ktorej sa slovenskej jazykovede podarilo dosiahnuť parametre svetovej úrovne,⁸ je výskum detskej reči a reči orientovanej na dieťa. V skúmanom období širší a interdisciplinárne zameraný autorský kolektív pokračoval vo svojich longitudinálnych výskumoch a publikoval viaceré syntetické práce: *Štúdie o detskej reči* (Slančová a kol., 1. vyd. 2008, 2., elektronické vyd. 2015), *Funkčno-sémantická kategória relačnosť v ranej ontogenéze dieťaťa hovoriaceho po slovensky* (Kesselová 2014), *Fonologická ontogenéza v detskej reči* (Bónová 2018) a najmä kolektívnu monografiu *Desať štúdií o detskej reči. Lexika – gramatika – pragmatika* (Slančová a kol. 2018). Výskum komunikácie detí z interdisciplinárneho pohľadu, založenom na koncepte implicitných jazykových znalostí, je komplexne spracovaný v kolektívnej monografii *Implicitné jazykové znalosti dieťaťa* (Klimovič a kol. 2020).

⁸ Na podrobnú argumentáciu, prečo výskum v tejto oblasti hodnotíme ako svetový, nie je priestor. Preto spomenieme aspoň základné parametre – pevné teoreticko-metodologické východiská, poctivý longitudinálny výskum, synteticko-analytické výstupy, interdisciplinárna kooperácia na pomedzí lingvistiky, psychológie a logopédie, výrazná aplikačná zložka, zapojenosť do medzinárodnej výskumnej siete.

Pri spomínanom výskume detskej reči a reči orientovanej na dieťa sa do slovenskej lingvistiky začal implementovať koncept registra, resp. komunikačného registra (porov. monografiu D. Slančovej *Reč autority a lásky: reč učiteľky materskej školy orientovanej na dieťa (opis registra)*, 1999). Popri viacerých štúdiách sa tento koncept rozvíja v monografii S. Zajacovej *Komunikačné registre v rolových hrách detí (výsledky sociolingvistického experimentu)* (2012), ako aj v ďalších prácach, ktoré sa tematicky netýkajú výskumu detskej reči. V tomto kontexte sa ako výrazná výskumná línia profiluje tematika športovej lingvistiky (*Reč pohybu, autority a súdržnosti: pragmatická analýza trénerského komunikačného registra v komunikácii s hráčmi kolektívnych loptových hier staršieho školského veku*, D. Slančová – T. Slančová 2014; *Slovná zásoba trénerského komunikačného registra – volejbal*, D. Slančová – T. Slančová 2019), ako aj výskumy, ktoré sa zameriavajú na náboženskú komunikáciu (*Svedectvo ako žáner náboženskej komunikácie vo svetle sociálnej a personálnej deíxy*, Bodnárová 2019; *Jazyk exorcistov: vymedzenie a opis komunikačného subregistra*, Bodnárová 2020). V súvislosti s náboženskou komunikáciou sa žiada spomenúť aj prácu J. Mlacka *Štylistické otázky náboženskej komunikácie* (2012).

Interdisciplinárny charakter majú aj projekty a výstupy zamerané na výskum cudzosti či sociálnej inklúzie v jazyku a spoločnosti (*Cudzosť, jazyk, spoločnosť*, Dolník a kol. 2015; *Cudzosť, jazyk, Slováci*, Faragulová 2016; *Sociálna inklúzia a používania jazyka*, Orgoňová – Bohunická – Kazharnovich 2023). Multidisciplinárne ukotvenie na pomedzí lingvistiky, filozofie, kulturológie, sociológie a ďalších sfér má séria prác J. Dolníka a niektorých ďalších autorov: *Jazyk – človek – kultúra* (Dolník 2010); *Sila jazyka* (Dolník 2012); *Jazyk v sociálnej kultúre* (Dolník 2017); *Jazyk v pragmatike* (Dolník 2018); *Cudzosť a inakosť v jazykovej komunikácii* (Dobrík 2018); *Jazyk v kultúrnom a sociálnom kontexte* (Dobřík 2021); *Jazyk v sociálnej praxi* (Dolník 2021); *Jazykové a komunikačné problémy na Slovensku a ich manažment* (Lanstyák a kol. 2022); *Jazyk v dynamike demokracie* (Dolník 2023); *The Use of Language in the Democratization Process* (Dolník – Orgoňová – Bohunická – Kazharnovich, 2023).

2.6. V slovenskej lingvistike sa dlhodobo venuje sústredená pozornosť otázkam teórie spisovného jazyka, systému, normy, úzu, kodifikácie v prepojení s ďalšími javmi; porov. monografie *Teória spisovného jazyka (so zreteľom na spisovnú slovenčinu)* (Dolník 2010); *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy* (Jarošová 2015); *Kodifikačné tendencie v Pravidlách slovenského pravopisu z rokov 1931 – 2013* (Kopecká 2019); *Spisovná slovenčina ako prirodzený jazyk. (Na pozadí jazykových postojov)* (Rusinková 2020); *Súčasný spisovný jazyk* (Kačala 2021); *Používatelia jazyka, jazykovedci a kodifikácia* (Jarošová 2022). Je potešujúce, že sa stále vedie diskusia na tému kultivovania (spisovnej) slovenčiny, prístupov k tejto variete, ako aj vzťahov medzi jednotlivými varietami národného jazyka.

2.7. Veľkú tradíciu majú onomastické výskumy. V poslednom desaťročí sa rozvíjala toponomastika (*Úvod do toponomastiky*, Krško 2014; *Lexika slovenských terénnych názvov (Konceptia lexikografického spracovania)*, Valentová 2018; *Toponymia severnej časti Slanskej doliny*, Rožai 2018; *Speleonymia v regionálnych a sociokultúrnych súvislostiach (na súbore speleoným Slovenského rudohoria a iných oblastí Slovenska)*, Rožai – Krško, 2021) a v rámci nej najmä hydronymastika. V kontexte projektu *Hydronymia Slovaciae*, ktorého cieľom je komplexné spracovanie hydronymie Slovenska, a v nadväznosti na predtým publikované práce o hydronymii Oravy, Ipľa, Slanej, Turca, Nitry a Hrona v skúmanom období boli vypracované ďalšie monografie: *Hydronymia povodia Dudváhu* (Hladký 2011); *Hydronymia horného povodia Váhu* (Krško 2011); *Hydronymia povodia Kysuce* (Krško – Velička 2011); *Hydronymia slovenskej časti povodia Moravy* (Závodný 2012); *Hydronymia slovenskej časti povodia Hornádu* (Goóťšová – Chomová – Krško 2014); *Hydronymia Žitného ostrova* (Hladký – Závodný 2015); *Hydronymia Malého Dunaja* (Beláková – Hladký – Závodný 2018); *Hydronymia stredného povodia Váhu (od Trenčína po Žilinu)* (Krško 2022). Z antroponomastiky bola publikovaná príručka *Naše priezviská* (Majtán 2014), literárne vlastné mená monograficky spracoval P. Odaloš (*Literárnymá v slovenskej literatúre*, 1. vyd. 2012, 2. vyd. 2020), ako aj monografia o sarvašských priezviskách (Chlebnický – Krško – Kutas – Mótyán 2022). Všeobecnonomastické otázky sa rozvíjajú v monografiách J. Krška (*Všeobecnolingvistické aspekty onymie. Z problematiky onymického komunikačného registra*, 2016) a M. Ološtiaka (*Onymická a de-onymická nominácia*, 2018).

V súvislosti s výskumom vlastných mien je nevyhnutné spomenúť tradíciu organizovania slovenských onomastických konferencií. Za posledné decénium sa konali štyri tieto podujatia (19. SOK, Bratislava 2014, zborník 2015; 20. SOK, Bratislava 2017, zborník 2017; 21. SOK, Nitra 2019, zborník 2022; 22. SOK, Trnava 2022, zborník v tlači).

2.8. V súčasnosti je neodmysliteľnou súčasťou lingvistickej reality budovanie korpusových databáz, t. j. korpusová podpora. Mohlo by sa uvažovať o korpusovom fundamente lingvistického výskumu. Po inštitucionálnom etablovaní oddelenia Slovenského národného korpusu (SNK) v rámci Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v roku 2002 sa začalo realizovať viacerozmerné budovanie korpusových databáz a riešenie rozličných projektov spojených s korpusovou lingvistikou. V súčasnosti je k dispozícii hlavný korpus v desiatej verzii *prim-10.0-public* (1,65 mld. tokenov) s rozličnými podkorpusmi, ďalej webové, paralelné (slovenčina s 10 ďalšími jazykmi), špecializované, časovo vymedzené, hovorené, nárečové a historické korpusy. Okrem toho zásluhou V. Benka záujemcovia môžu používať webové korpusy so súhrnným názvom Aranea^[8]. Táto korpusová platforma aktuálne (k aprílu 2023)

okrem slovenčiny obsahuje texty z ďalších 28 jazykov (a v rámci nich aj viacerých variet, napr. pri angličtine, francúzštine, nemčine).

Na slovníkovom portáli JÚLŠ^[3], na budovaní ktorého sa výrazným spôsobom podieľa aj oddelenie SNK, sa okrem slovníkov nachádzajú ďalšie „produkty“ korpusovej práce: zvukové nahrávky niektorých slov, frázy z paralelných korpusov (slovensko-anglického, slovensko-českého, slovensko-francúzskeho), databázy (napr. morfológická databáza s paradigmami podstatných mien a slovies) či korpusové nástroje⁹. Osobitne je potrebné spomenúť projekt Slovenskej terminologickej databázy (Levická 2018).¹⁰

Po relatívne dlhom čase od vzniku SNK sa podarilo publikovať knižné používateľské príručky (*Slovenský národný korpus. Texty, anotácie, vyhľadávania*, Šimková – Gajdošová – Kmeťová – Debnár 2017; *Slovenský národný korpus. Používanie, príklady, postupy*, Šimková – Gajdošová 2020).¹¹ K dispozícii je aj učebnica ku korpusom Aranea (*Webové korpusy Aranea*, Benko – Butašová a kol. 2019).

Okrem slovníkových diel, ktoré vyšli priamo z dielne SNK a ktoré spomíname v časti 1.1., boli publikované ďalšie knižné práce, ktoré sa rozličným spôsobom dotýkajú korpusovej lingvistiky: *Skloňovanie podstatných mien v slovenčine s korpusovými príkladmi* (Garabík a kol. 2016), *Časovanie slovies v slovenčine* (Zumrík – Majchráková – Miháliková 2022), *Filozofické aspekty korpusovej lingvistiky* (Zumrík 2020).

2.9. Medzi ďalšími publikačnými výstupmi možno spomenúť práce, venujúce sa diachrónej tematike – vývinu a dejinám (spisovnej) slovenčiny (*Svätoplukovo kniežatstvo a stará slovenčina*, Pukanec 2013; *Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód*, Kralčák 2014; *Vývin jazykovej normy v mladšom predpisovnom období slovenčiny*, Hargašová 2016; *Jazykové zmeny v historickom vývine gramatických tvarov z aspektu gramatikalizácie (na príklade vývinu slovenského präterita)*, Múcsková 2016; *Vývin gramatickej normy v historických kodifikáciách slovenčiny*, Muziková 2016; *Karol S. Szereday. Zpjevanky zemplinských slovanů v okolí Mihalovském (historicko-diskurzívna analýza)*, Karpinský 2021); významným osobnostiam (*Ludovít Štúr. Jazykovedné dielo*, Kralčák a kol., 1. vyd. 2014, 2. vyd. 2015; *Ludovít Novák – súborné dielo I. (1929 – 1934), II. (1935), III. (1936 – 1967)*, Behýlová 2019, 2022, 2022), slovenčine v slavistických súvislostiach (*Slovenčina medzi slovanským východom a juhom*, Vaňko 2012), kvantitatívnej lingvistike (*Láska v čísloch: Sládovičova Marína pohľadom kvantitatívnej lingvistiky*, Místecký – Kolenčíková – Navrátil – Altmann 2020) či strojovému prekladu (*Mýliť sa je ľudské (ale aj strojové)*,

⁹ Napr. nástroj na vizualizáciu výskytov slova na časovej osi, vizualizáciu kolokácií, prekladač do štúrovskej slovenčiny, nástroj na tvorbu tagov a i.^[9]

¹⁰ Webstránka Slovenskej terminologickej databázy;^[10] webstránka Terminologického portálu.^[4]

¹¹ Dovtedy bolo možné využiť aspoň informácie o používaní korpusov na webstránke.^[11]

Munková – Vaňko a kol. 2017; *Strojový preklad ako konfrontácia jazykov. Prečo sa stroj mylí aj nemýli?*, Vaňko 2023).

Výrazným slovákistickým smerom je aplikačná zložka v podobe výskumu a vyučovania slovenčiny ako materinského jazyka (napr. *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*, Liptáková a kol. 2011; *Kognitívne aspekty vyučovania materinského jazyka v primárnej edukácii*, Liptáková 2012; *Diagnostika a stimulácia kognitívnych a exekutívnych funkcií žiaka v mladšom školskom veku*, Kovalčíková a kol. 2016; *Vyučovanie slovenčiny ako materinského jazyka v minulosti, prítomnosti a budúcnosti*, Ligoš 2019),¹² aj ako cudzieho jazyka (napr. *Slovenčina ako cudzí jazyk. Predmet aplikovanej lingvistiky*, Pekarovičová, 2. vyd. 2020; *Nové prístupy vo vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka*, Pavlová 2020; *Praktická didaktika slovenčiny ako cudzieho jazyka pre študentov slovákistiky*, Sedláková a kol. 2021).

Z inštitúcií najviditeľnejšia a najaktívnejšia je *Studia Academica Slovaca. Centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk*, ktorá koordinuje väčšinu aktivít spätých s touto oblasťou (lektoráty slovenského jazyka v zahraničí, organizácia letnej školy slovenského jazyka pre cudzincov, publikačná činnosť a i.).¹³

2.10. Pokiaľ ide o popularizáciu slovenčiny, v poslednom období vyšla séria publikácií pod egidou Oddelenia jazykovej kultúry a terminológie JÚĽŠ SAV (*Spytovali ste sa*, Mislovičová – Vančová a kol. 2017; *Rozličnosti o slovenčine*, Mislovičová – Vančová a kol. 2019; *Slovenčina na každý deň*, Mislovičová a kol. 2020). Praktická činnosť v podobe jazykového poradenstva sa realizuje najmä (no nielen) v spomínanom oddelení. Za súčasť popularizácie možno považovať prípravu jazykových okienok v rozhlase a na internete (<https://jazykovaporadna.sme.sk/>), ako aj ďalšie aktivity smerom k verejnosti.¹⁴ Z hľadiska popularizácie za dôležitý publikačný počín pokladáme *Encyklopédiu slovenského jazyka pre deti* (Liptáková – Klimovič a kol. 2019). za zmienku stojí aj pozoruhodné dielo *Slovenčina 21. storočia* (Bartalošová 2022), ktoré popularizačnou formou lexikograficky spracúva cca 450 neologizmov (zväčša anglicizmov).

Spomenúť treba aj popularizáciu rôznorodých otázok v médiách alebo nelingvistických odborných časopisoch (SME, Denník N, Romboid), v knižných výbe- roch napr. od I. Hrubaničovej *The Slovak Matrix alebo Slová v maskáčoch* (2009) a *Ako zjesť žabu. Od slova do slova* (2013) či P. Branka (*Úklady jazyka*, 2014; *Úska-*

¹² Osobitne v tomto kontexte spomíname sériu publikácií z projektu Nitriansky model skvalitnenia vyučovania slovenského jazyka a literatúry na školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín metódou vyučovania cudzích jazykov (s dôrazom na školy s vyučovacím jazykom maďarským) (2015).

¹³ Aktuálne informácie o činnosti sú dostupné na internete^[12]. Zo zborníkov vyčnieva rovnomenná séria *Studia Academica Slovaca* s polstoročnou tradíciou (v roku 2023 vyšiel 52. ročník; zborníky SAS sú dostupné na internete^[13]).

¹⁴ Porov. napr. výpočet aktivít vo výročných správach o činnosti JÚĽŠ^[14].

lia a slasti jazyka, 2015; *Úlety a istoty jazyka*, 2019). Aktuálne sa zviditeľňujú výsledky česko-slovenského projektu *Česko-slovenské slovo týždňa*^{[15], [16]}, ktorý netradičnou formou približuje dvojice slov v českom a slovenskom jazyku a reflektuje česko-slovenské jazykové a lexikálne vzťahy

3. ČO NÁM CHÝBA A V ČOM ZAOSTÁVAME?

Nech je výpočet publikačných aktivít v predchádzajúcej časti akokoľvek neúplný (a iný ani nemôže byť), dáva pomerne jasnú predstavu, čo všetko sa slovenskej jazykovede počas uplynulého decénia podarilo zrealizovať. Zhovievavo by sme mohli povedať, že to nie je zlé. No (seba)kriticky je legitímne pýtať sa, či by nemohlo (nemalo) byť ešte inak a lepšie. Lepšie vzhľadom na množstvo pracovísk a pracovníkov,¹⁵ vzhľadom na potreby domácej používateľskej praxe, kultúry, vzhľadom na trendy v súčasnej jazykovede a vzhľadom na požiadavky a kritériá, podľa ktorých sa hodnotí viditeľnosť národnej vedy v európskom kontexte. Dá sa pýtať nielen v zmysle, čo nám chýba, ale aj v čom zaostávame napríklad v porovnaní s najbližšími slavistickými susedmi (s bohemistikou či polonistikou). Aké konkrétne projekty, resp. výstupy slovakistika nemá a mohla/mala by mať?

Uvedomujeme si, že pri hľadaní odpovede na takto položenú otázku sa nedá vyhnúť pomerne veľkej miere subjektivismu. Z tohto hľadiska nasledujúcu pasáž je potrebné vnímať ako jeden z možných názorov a podnetov do diskusie na túto tému.

Sme presvedčení, že kritická identifikácia lakún a ich pomenovanie je nevyhnutným predpokladom diskusie a realizácie následných konkrétnych krokov na ich odstránenie. Explicitne a s krátkym komentárom uvádzame tri oblasti, v ktorých deficit základných a najmä aktuálnych referenčných diel pociťujeme (z hľadiska potrieb odbornej i laickej verejnosti) najvýraznejšie (3.1. – 3.3.), ďalšie sú vymenované aspoň stručne (3.4.).

¹⁵ V dvanástich slovakistických inštitúciách na Slovensku pôsobí približne 120 lingvistických slovakistov (bez doktorandov). Ide o tieto inštitúcie: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.; Katedra slovenského jazyka a teórie komunikácie (Filozofická fakulta Univerzity Komenského), Katedra slovenského jazyka a literatúry (Pedagogická fakulta Univerzity Komenského), Katedra slovenského jazyka a literatúry (Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho Komárne), Katedra slovenského jazyka a literatúry (Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave), Katedra slovenského jazyka a literatúry (Filozofická fakulta Trnavskej univerzity), Oddelenie slovenského jazyka a literatúry v rámci Katedry slovanských filológií (Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre), Katedra slovenského jazyka a komunikácie (Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v B. Bystrici), Katedra slovenského jazyka a literatúry (Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku), Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie (Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach), Katedra slovenského jazyka, Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií (Filozofická fakulta Prešovskej univerzity), Katedra komunikačnej a literárnej výchovy (Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity). K uvedenému počtu ešte treba pripočítať tých, ktorí pôsobia na neslovakistických pracoviskách, príp. tých, ktorí sú na dôchodku.

3.1. ORTOEPICKÝ SLOVNÍK

Aktuálny opis slovenskej ortoepie a kodifikácia na základe tohto opisu sú nestačujúce. Platnou kodifikačnou príručkou v tejto oblasti je druhé, tzv. matičné vydanie *Pravidiel slovenskej výslovnosti* (PSV) od Á. Kráľa (2009).¹⁶ De facto ide o minimálne zmenenú¹⁷ verziu pôvodného vydania z roku 1984. Toto dielo, ako aj ďalšie výskumy Á. Kráľa nepochybne zohrali veľmi dôležitú úlohu pri rozvoji slovenskej ortoepie a etablovaní ortoepickej normy. Lenže potreby používateľov jazyka a modernej vedeckej reflexie na začiatku 21. storočia si vyžadujú aplikáciu iných, nielen systémovo-štruktúrnych metód. Ide predovšetkým o sociolingvistické zisťovanie ortoepického úzu a normy a zásadné doplnenie heslára o množstvo neologizmov.¹⁸ V neposlednom rade sa môžeme oprieť o hovorené korpusy a o slovo sa hlásia moderné technológie, ktoré vytvárajú nové štandardy, a tým implikujú ďalšie možnosti prístupu k spracovaniu ortoepických javov (napríklad pri množstve lexikografických diel zverejnených na internete sú samozrejmosťou zvukové nahrávky heslových slov). Na pôde JÚLŠ sa riešil grantový projekt ortoepického slovníka, no skončil sa bez publikovania hlavného výstupu. A tak je potreba zaplniť biele miesta na mape slovenskej ortoepie stále aktuálna.

3.2. FRAZEOLOGICKÝ SLOVNÍK

Vynikajúca vedecká úroveň spracovania slovenskej frazeológie (najmä zásluhou J. Mlacka, J. Skladanej, P. Ďurča a niektorých ďalších) príkro kontrastuje s absenciou akademického frazeologického slovníka. Skoncipovanie takéhoto diela považujeme za jednu z oblastí, ktorá by sa v blízkej budúcnosti mala stať prioritou. Moderný akademický frazeologický slovník slovenskej lingvistiky a celej kultúrnej verejnosti chýba ako soľ a škoda, že zatiaľ sa tento potrebný projekt nepodarilo ani rozbehnúť. Existujúce frazeografické diela¹⁹ vyšli dávno a okrem toho svojím zameraním ani nemali ambíciu plniť reprezentatívnu funkciu. A tak, paradoxne, zatiaľ najmodernejšie spracovanie slovenskej frazeológie ponúka Slovník súčasného slovenského jazyka. Keďže však nejde o špecializovaný slovník, frazeológia sa v ňom spracúva „len“ ako jedna z viacerých súčastí heslovej state.

¹⁶ Vychádzame z dokumentu Ministerstva kultúry SR, schváleného 15. 3. 2021^[17]. Predtým vyšli tri vydania PSV (1984, 1988, 1996) vo vydavateľstve SPN.

¹⁷ Koncepcia sa nezmenila, upravený bol heslár najmä v zmysle doplnenia niektorých jednotiek.

¹⁸ V tejto súvislosti sa nedá nespomenúť, že pri koncipovaní nového ortoepického slovníka bude potrebné konečne zaujať trpezlivo a realistické stanovisko k viacerým ortoepickým javom, medzi nimi na prvom mieste k fungovaniu mäkkého *l*.

¹⁹ Najmä *Malý frazeologický slovník* (Smiešková, 1. vyd. 1974, 5. vyd. 1989), *Človek v zrkadle frazeológie* (Habovštiaková – Krošláková, 1990; 2. a doplnené vydanie vyšlo pod názvom *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii* v roku 1996).

3.3. SYNTETICKÉ GRAMATICKÉ KOMPENDIÁ

Naposledy vyšla gramatická syntéza v roku 1966 (teda pred 57 rokmi!). Prirodzene, ide o monumentálnu *Morfológiu slovenského jazyka* (MSJ), ktorá aj dnes v mnohých ohľadoch vzbudzuje rešpekt a ktorá ešte stále (to je však na zamyslenie) figuruje ako jedna zo štyroch kodifikačných príručiek (porov. pozn. 16). O potrebe novej akademickej gramatiky, morfológie či syntaxe sa na rôznych fórach popísalo či pohovorilo viac ako dost.²⁰ V období po MSJ možno zaznamenať len jeden pokus o komplexnejšie spracovanie slovenskej morfológie. Konkrétne ide o projekt, ktorý vyústil do kolektívnej monografie *Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny* (Dolník a kol. 2010). Ani toto dielo sa však nedá považovať za syntézu. Pre úplnosť spomíname ešte jednu publikáciu so sľubným názvom *Koncepcia Syntaxe súčasného slovenského jazyka* (Gregorík – Kačala – Tibenská 2015), no nemáme vedomosť, že by sa táto koncepcia ďalej rozvíjala do hmatateľných rozmerov. A tak aj úvahy o akademickej gramatickej (morfologickej, syntaktickej či nebodaj morfosyntaktickej) syntéze možno zakončiť v podobnom duchu ako pri frazeologickom slovníku: o potrebe takéhoto diela sa diskutuje (skôr sporadicky ako systematicky), ale konkrétne kroky smerujúce čo i len k zrodu koncepcie sa doteraz neuskutočnili.²¹

V hre je aj možnosť širšieho chápania gramatiky a skoncipovanie viaczväzkového diela, v ktorom nebude mať miesto len morfológia a syntax, ale napríklad aj fonetika a fonológia, morfematika, lexikológia či slovotvorba (porov. napr. v bohemistike trojdielne kompendium *Mluvnice češtiny* (Dokulil – Horálek – Hůrková – Knappová – Petr a kol. 1986; Komárek – Kořenský – Petr – Veselková a kol. 1986; Daneš – Hlavsa – Grepl a kol. 1987) či najnovší projekt *Velká akademická gramatika spisovné češtiny*, z ktorého zatiaľ vyšli dva zväzky – slovotvorný a morfológický, Štícha a kol. 2018, 2022). V takomto duchu bola svojho času vo viacerých vydaniach publikovaná jednozväzková *Slovenská gramatika* (Pauliny – Ružička – Štolc, 1. vyd. 1953, 2. a 3. vyd. 1955, 4. vyd. 1963, 5. vyd. 1968).

3.4. ĎALŠIE OBLASTI

Vo vyratúvaní bielych miest z rôznych oblastí národnej jazykovedy, ktoré by si žiadali doplnenie, môžeme pokračovať. Je zarážajúce, že aj pri uvedomovaní si permanentného tlaku globalizácie neexistuje systematická neologická excerpcia a neo-

²⁰ Napríklad v záverečnom slove v konferenčnom zborníku *Aktuálne otázky súčasnej syntaxe* J. Kačala napísal: „Tieto zistenia [zistenia z jednotlivých referátov, pozn. M. O.] do istej miery môžu rámcovať aj koncepčnú prípravu syntetického diela o slovenskej syntaxi.“ (2005, s. 167). O akademickej syntaxi sa v príspevku v zborníku z rovnakého podujatia zmieňuje aj S. Ondrejovič (2005, s. 9).

²¹ Len na margo možno dodať, že napríklad o akademickej lexikológii sa neuvažuje ani len potichu. Za relatívnu syntézu v oblasti derivatológie by sme mohli považovať prácu *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine* (Ološtiak a kol. 2015), no sami autori si realisticky uvedomujú, že napriek 1000-stranovému rozsahu nejde o syntézu v pravom zmysle slova.

logický slovník. Pri pohľade na opačný koniec temporálnej osi tiež vidíme, že máme veľmi málo prác o dejinách slovenskej lingvistiky. Absencia výskumu sociolektov a ich sústredeného a reprezentatívneho opisu zas ignoruje obrovský živel v jazyku, ktorý spoluurčuje dynamiku a tendencie vývoja súčasnej slovenčiny. Chýba opis príznakových častí lexiky a ich moderná interpretácia. Ako deficitná sa javí aj výraznejšia publikačná aktivita a prezentácia výsledkov slovakistických výskumov v zahraničí.

Na tomto mieste sa stručne zmienime ešte o jednej oblasti, ktorou je popularizácia. Ako sa slovenská jazykoveda zviditeľňuje smerom k verejnosti a ako jazykovednú komunitu vníma bežný používateľ jazyka? Ide o osobitnú a komplexnú problematiku, ktorá by si taktiež zaslúžila podrobnejšiu analýzu. Dopyt po informáciách o jazyku zo strany verejnosti nepochybne existuje. Nejde pritom len o jednoduchú (aj keď zrejme najfrekvencovanejšiu) motiváciu, ktorej podstatou je riešenie vzniknutého jazykového problému (Ako sa správne povie? Ako sa správne píše?). Ľudí lákajú „tajomstvá“ jazyka, o čom svedčí aj úspešný „príbeh“ Stručného etymologického slovníka slovenčiny. Ide o to, aby jazykovedci dokázali pútavo prezentovať výsledky svojej práce. V tejto súvislosti si dovoľíme dve diskusné konštatovania. 1) Dostatočne nevyužívame možnosti, ktoré prináša nová elektronická doba a nové médiá. Doteraz sa slovenská jazykoveda nedokázala zaujímavo a interaktívne odprezentovať (možností je viacero, napr. prostredníctvom videí zverejňovaných na sociálnych sieťach či podcastov). 2) Chýba moderná popularizačná príručka typu *Jazyk a reč* (Mistrik, 1. vyd. 1984, 2. vyd. 1996) či už v klasickej knižnej, alebo v kombinovanej knižno-elektronickej interaktívnej podobe.

V súvislosti s popularizáciou sa žiada spomenúť aj *Pravidlá slovenského pravopisu* (PSP). Aj keď nejde o publikáciu s primárne popularizačnou intenciou, je to jazykovedné dielo, ktoré je verejnosti okrem výkladových slovníkov azda najviac na očiach, a teda jeho spracovanie vytvára dôležitý obraz o jazykovednej práci. A ako možno hodnotiť aktuálne PSP? Ako nemoderné, informačne presýtené (no na druhej strane tam viaceré informácie chýbajú), neprehľadné, používateľský neprívetivé. Hoci sa tieto atribúty na rozličných fórach spomínajú dlhodobo, z koncepčného hľadiska sa PSP doteraz nezmenili (dokonca v roku 2013 vyšli v štvrtom, nezmenenom vydaní). Nádej na posun v prístupe k spracovaniu pravopisných otázok však prináša projekt aktuálne riešený v *JÚĽŠ Slovenský pravopis a jeho pravidlá v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe*.

K uvedenému sa žiada odcitovať viac ako 40-ročné, no stále aktuálne vyjadrenie E. Paulinyho (1979, s. 47), ktorý spôsobom sebe vlastným vec sformuloval takto:

„Zdá sa, že metóda výhražného prsta, karhania a pohoršovania nad nedbajstvom nemá úspech. Treba preto nájsť nejaký iný spôsob, ako zainteresovať širší okruh ľudí o kultivovaný jazykový prejav. Napr. vôbec sa neskúsil esejistický prí-

stup, ktorý volia často Česi publikáciami typu *Čeština za školou*, *O češtině pro Čechy* a pod. To suchopárne a morbidné rehtorské poučanie o tom, ako sa tvorí obyvatel'ské meno od názvu *Kuala Lumpur*, alebo ako sa skloňuje meno mesta *Baupakse*, alebo vysvetľovanie, že slovo *opis* má iný význam ako slovo *odpis*, je predsa len otrasné. Takýmito výkladmi sa záujem o kultivovaný výraz nezíska.“

4. PRÍČINY A AKTUÁLNY KONTEXT

Uvedené poznámky o niektorých bielych miestach na mape slovenskej jazykovedy nás prirodzeným spôsobom privádzajú k zamysleniu sa nad príčinami tohto stavu. Ako to už býva, príčin je viacero, majú objektívny aj subjektívny charakter a sú rozličným spôsobom prepojené.

4.1. OBJEKTÍVNE PRÍČINY

Medzi objektívne príčiny možno zaradiť nelichotivé postavenie humanitných vied, diktatúru scientometrie, celkový spoločensko-politický marazmus a jeho dôsledky na manažovanie vedy a školstva zo strany výkonnej moci (nesystémovosť, neistota a nestabilita v oblasti financovania vedy a výskumu). V neposlednom rade je to aj neprestížnosť povolania vedca a vysokoškolského učiteľa.

Hoci metodika financovania univerzít vo vedeckovýskumnej a publikačnej zložke sa neustále obmieňa, dlhodobu najlepšie hodnotenú a financovanú sú vedecké štúdie v indexovaných časopisoch (Current Contents, Web of Science, Scopus). Zaradenie vedeckého obsahu časopisu do renomovanej databázy znamená, že spĺňa náročné kritériá publikačnej činnosti z hľadiska medzinárodných štandardov, čím sa dostáva do medzinárodného vedeckého priestoru. To sa prirodzene odráža v tom, že univerzity prostredníctvom systémov hodnotenia svojich zamestnancov motivujú tak, aby publikovali efektívne. A efektívne v tomto kontexte znamená publikovať predovšetkým vedecké štúdie v bonitných časopisoch s čo najlepším profilom, teda v časopisoch, ktoré majú vysoký H-index a sú zaradené do kvartilov Q1 alebo Q2. Práca na rozsiahlom kompendiu či slovníku, ktorá si vyžaduje veľa času a sústreďenia, je voči tomuto trendu v príkrom kontraste. Okrem toho takáto aktivita je náročná na organizáciu a koordináciu nezriedka veľkého autorského kolektívu, ktorý je prakticky nemožné vyskladať z pracovníkov jednej inštitúcie. Čiže z čisto manažérskeho a technokratického pohľadu ide o málo efektívnu snahu. Pomer medzi časom/energiou a hmotným ohodnotením je pri takýchto kolektívnych dielach žalostný v porovnaní s prípravou časopiseckých štúdií, ktoré v humanitných a spoločenskovedných disciplínach sú pomerne často dielom jedného autora. Nehovoriac o tom, že takéto nastavenie podnecuje zainteresovaných publikovať rýchlo a veľa, čo prirodzene vytvára živnú pôdu na znižovanie kvality výsledného diela. V neposlednom rade grantové systémy sú dominantne nastavené v prospech atomizácie a nie spájania vedec-

kých síl (upozornil na to už S. Ondrejovič 2005, s. 9). Okrem toho projektové schémy každoročne riešiteľov zaťažujú aktualizáciami a agendou, ktorá odrádza od spolupráce medzi viacerými inštitúciami. To ovplyvňuje aj voľbu riešenej problematiky, jej rozsah a hĺbku spracovania, pretože pracoviská volia cestu menšieho odporu. Jednoducho, zväčša sa spracúvajú parciálne témy v obmedzenom rozsahu s malým množstvom riešiteľov z jedného či dvoch pracovísk.

Ďalším dôležitým faktom je, že na úrovni manažovania štátu nie je téma vedy a výskumu nosná a dôležitá. Platí to vo všeobecnosti, vo vzťahu k humanitným a spoločenským vedám, ako aj vo vzťahu k vedným disciplínam, ktoré sa zameriavajú na výskum slovenskej kultúry vrátane výskumu slovenského jazyka. Túto poslednú, najšpecifickejšiu oblasť nespomíname náhodou. Je evidentné, že výskum národnej kultúry a národného jazyka za nás adekvátne neurobí nikto na svete.²² Nazdávame sa preto, že je žiaduce, ba nevyhnutné, aby lingvistická obec na to predstaviteľov výkonnej moci opakovane upozorňovala a žiadala špecializovanú podporu takého druhu výskumu, teda výskumu, ktorý generuje rozsiahle a reprezentatívne diela a vyžaduje si dlhodobú a kontinuálnu podporu (nezávislú od politickej situácie) a prepojenie mnohých pracovísk.

Momentálne nízky status povolania humanitného či spoločenského vedca a vysokoškolského učiteľa súvisí aj s biednym finančným ohodnotením a celkovo dlhodobou koncepčne neriešenou situáciou vo vede a školstve. A tak sa nemožno čudovať, že získavanie schopných a talentovaných absolventov pre tento druh práce je čím ďalej tým komplikovanejšie. Z tohto dôvodu sa možno oprávnenne obávať, aké budú ďalšie lingvistické generácie.

4.2. SUBJEKTÍVNE PRÍČINY

Ďalšie príčiny, nazdávame sa, možno zo strany jazykovednej komunity postupne minimalizovať. Na tomto mieste spomeňme aspoň tie, ktoré pokladáme za najvýraznejšie – asymetriu medzi kvantitou (počtom pracovníkov) a kvalitou vedeckých výstupov, nedostatočnú koordináciu a kooperáciu pracovísk, absenciu lídrov.

Kvantita a kvalita. Pod kvalitou máme na mysli reprezentatívnosť, metodologickú hĺbku, materiálovú dostatočnosť, validitu a reliabilitu, precíznosť spracovania. K tomu je potrebné pridať strategickosť a mieru, do akej sú jednotlivé publikačné výstupy súčasťou premysleného koncepčného zámeru pracoviska, prípadne prepojenosť na medzinárodný výskum. Toto všetko dáva odpoveď na otázky o výskumnej a personálnej profilácii pracovísk a o zapojenosti do riešených výskumných úloh,

²² Za všetky spomeňme aspoň jednu, výše polstoročnú formuláciu: „Všestranný výskum slovenčiny sa môže robiť v plnej miere len na našich pracoviskách: nikde na svete nemôžu a ani nechcú slovenčinu skúmať tak, ako ju možno a treba skúmať u nás na Slovensku. Výsledky tejto práce sú teda najlepším vkladom našej vedy do pokladnice svetovej jazykovedy vôbec. A tieto výsledky môžu mať aj celkom všeobecnú platnosť.“ (Ružička 1966, s. 200 – 201).

ako aj o transformácii výsledkov najnovších vedeckých výskumov do pedagogickej praxe. Spomínali sme (pozn. č. 15), že v slovakistickej lingvistike aktívne pôsobi odhadom viac ako 120 výskumníkov. Domnievame sa, že kvalita vedecko-výskumných a publikačných výstupov nezodpovedá tomuto počtu, že slovakistika ako taká má väčší potenciál, než sú reálne výsledky.

Koordinácia a kooperácia pracovísk. Existuje len veľmi málo grantových projektov, na riešení ktorých sa spoločne podieľajú viaceré pracoviská.²³ Platí, že skutočne „veľké“ projekty sa v slovakistike aktuálne neriešia. Avšak, ako sme už spomenuli, je zrejmé, že ak v budúcnosti takéto projekty chceme dotiahnuť do úspešného konca, spolupráca naprieč inštitúciami bude nevyhnutná.

Taktiež chýba – podľa nášho názoru veľmi potrebná – stratégia zdieľania dát na výskumné účely. Prirodzene, konkrétna aplikácia takejto stratégie znamená v prvom rade ochotu dáta poskytovať. Napríklad máme na mysli množstvo lingvistických parametrov, ktoré boli doteraz zhromaždené pri prácach na jednotlivých lexikografických projektoch v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV a ktoré by bolo možné využiť v ďalšom výskume aj mimo tejto inštitúcie. Na základe osobnej skúsenosti však konštatujeme, že takáto ochota tu nateraz nie je, resp. v nedávnej minulosti nebola. Prirodzene, nemáme na mysli zneužitie dát, ale práve naopak, tvorivé využitie na ďalší legitímny výskum.

Líderstvo. Pri líderstve možno uvažovať o personálnom, ako aj o inštitucionálnom hľadisku. Absencia silného a jednotiaceho lídra znamená nedostatok či nevýraznosť prirodzených autorít so schopnosťou projekt nielen pripraviť, ale aj konzistentne zrealizovať. A naopak. Úspešná realizácia projektu v podobe naplnenia jeho cieľov samozrejme závisí od celého kolektívu, no skúsenosti ukazujú, že kľúčovú úlohu v tomto procese zohráva práve zodpovedný riešiteľ. Prirodzene, lídri existujú, len nie vždy majú vhodné podmienky, aby sa ich schopnosti mohli náležite prejavíť. Často totiž pracujú na viacerých projektoch súčasne, ak ide o vysokoškolských učiteľov, majú aj pedagogické povinnosti. Okrem toho so všetkými pracovnými úlohami sa spájajú aj rôzne typy administratívnej záťaže.

Za rovnako dôležité však pokladáme aj inštitucionálne líderstvo, teda existenciu pracoviska, na ktorom sa výskum iniciuje a zároveň koordinuje medziinštitucionálna kooperácia. Je prirodzené a adekvátne za vlajkovú loď slovakistického výskumu pokladať Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Odkiaľ, ak nie z tejto vlajkovej lode by mala vziť iniciatíva na diskusiu o súčasnom stave a perspektívach danej vednej disciplíny, v našom prípade slovakistiky? Kde, ak nie na vlajkovej lodi národnej lingvistiky by sa následne mali veľké slova-

²³ Možno napríklad spomenúť projekt APVV o vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka (*Jazykové chyby v slovenčine ako cudzom jazyku na báze akvizičného korpusu*) či viaceré projekty o onomastickej terminológii.

kistické projekty aj koordinovať? V tejto súvislosti hodno opätovne odcitovať J. Ružičku, ktorý je prekvapujúco aktuálny aj dnes, hoci v úplne inom kontexte: „Myslím, že tu nám pomôže len rozumná deľba práce. Treba dať hlavy dokopy, porátať a podľa dôležitosti zoskupiť všetky úlohy slovenskej jazykovedy (najmä všeobecnej jazykovedy, slavistiky a slovistiky) a na koniec, podeliť si ich medzi aktívne inštitúcie v Bratislave i na vidieku. Treba nám teda uskutočniť to, o čom sme už častejšie hovorili: aby všetci nepracovali na všetkom, ale aby sa v našej jazykovede pracovalo na všetkom; aby sa nezanedbával ani jeden úsek, aby sa nezanedbávala ani jedna špeciálna disciplína.“ (Ružička 1966, s. 199). Všimnime si moment, keď autor spomína potrebu dať hlavy dokopy a zoskupiť úlohy podľa dôležitosti. S iniciatívou na začatie takejto diskusie by mal prísť práve JÚLŠ, ktorý by sa mal chopiť aj jej moderovania. Zároveň si však dovoľujeme konštatovať, že inštitucionálne líderstvo, ktoré od tohto pracoviska možno oprávnene očakávať, sa v súčasnosti dostatočne neprejavuje.

5. ČO ĎALEJ?

Predchádzajúci text by prakticky nemal zmysel, ak by sme sa nepokúsili aspoň načrtnúť perspektívy ďalšieho rozvoja a uvažovať o spôsoboch, ako zmeniť súčasný status quo, ktorý pokladáme za neuspokojivý. Svoje úvahy budeme pars pro toto demonštrovať na príklade projektu akademického frazeologického slovníka (ďalej AFS), ktorý sme spomínali v kap. 3.2. Dôvody, prečo sme si vybrali práve tento typ slovníka, sú v zásade dva: a) vysoká teoreticko-metodologická úroveň stavu slovenskej frazeológie ako optimálna východisková pozícia; b) očakávania zo strany odbornej aj laickej verejnosti, ktoré pramenia z absencie moderného frazeografického diela. Naša reflexia má tri časti – najprv opíšeme realitu, následne načrtujeme ideálny scenár a nakoniec vyhodnotíme, v akej zóne by bol možný stret medzi ideálnym a reálnym, teda načrtujeme realistický scenár.

Reálny stav sme naznačili v kap. 3.2. Slovenská frazeológia sa môže oprieť o množstvo vynikajúcich čiastkových analýz, ale aj syntéz v podobe prác J. Mlacka, P. Ďurča, J. Skladanej, D. Balákovej a iných. K dispozícii je taktiež frazeologický terminologický slovník (Mlacek – Ďurčo a kol. 1995). Možno teda konštatovať, že slovenská frazeológia je z hľadiska frazeologickej teórie a metodológie veľmi dobre pripravená, má ujasnené základné aj nadstavbové koncepty, ktoré sú dôležité pre lexikografické zachytenie takej špecifickej, premenlivej a mnohorozmernej časti slovnej zásoby, akou frazeológia nepochybne je. Nie je však pripravená z hľadiska lexikografie, pretože nemá vypracovanú adekvátnu frazeografickú koncepciu, ktorá by sa dala okamžite aplikovať, a v podstate sa nemáme ani o čo oprieť. Predchádzajúce frazeologické slovníky (porov. pozn. 19) totiž mali iný charakter a pri koncipovaní AFS sa dajú využiť nanajvýš materiálovo.

Pre prácu na AFS by bolo ideálne, keby z organizačného hľadiska bol autorský tím sústredený na jednej inštitúcii (JÚLŠ SAV), a to v počte 5 – 10 skúsených lexicografov pod vedením rozhladeného lídra s jasnou predstavou a „ťahom na bránku“. Takýto tím s náležitou infraštruktúrnou podporou po vypracovaní koncepcie by mohol byť schopný v horizonte piatich až siedmich rokov pripraviť reprezentatívne moderné lexikografické dielo akademického typu, v ktorom by bol spracovaný frazeologický fond súčasnej slovenčiny.

Kondicionál v predchádzajúcom odseku explicitne vyjadruje potencialitu, ktorá má však veľmi málo spoločného so skutočnosťou. Aký je teda realistický scenár? Reálne je, ak sa téma frazeologického slovníka dostane do plánov niekoľkých (šiestich-siedmich?) výskumníkov z viacerých pracovísk, v priebehu troch-štyroch rokov sa vypracuje koncepcia a heslár budúceho slovníka, ktorý však nebude mať aspirácie na komplexnú analýzu slovenskej frazeológie. Reálne je skoncipovanie ukážkového zväzku, v ktorom sa spracuje istá časť frazeologického fondu (z viacerých dôvodov sa ako vhodná ponúka somatická frazeológia). Takýto cieľ by bolo možné dosiahnuť aj v horizonte štyroch rokov v rámci štandardne vyhlasovaných grantových výziev, (pravda, s vyjasnenou koncepciou a heslárom už na začiatku oficiálneho riešenia projektu).

Takýmto spôsobom by sa aspoň čiastočne vyplnil chýbajúci priestor slovenskej frazeografickej produkcie, ktorý by sa mohol stať impulzom na realizáciu ďalších, komplexnejších výstupov.

Prirodzene, ako sme poznamenali, bielych miest na mape slovenskej jazykovedy je viacero a komunita odborníkov, ktorí majú predpoklady a ochotu participovať na riešení veľkých projektov, je obmedzená. Z toho vyplýva potreba stanovenia priorít a následnej koordinácie pracovísk, ktoré možno dosiahnuť len vzájomným spájaním síl a nie atomizáciou. Po diskusii, v rámci ktorej by sa stanovil líder a garant príslušnej úlohy, by sa dalo pokračovať spôsobom, ktorý pri úvahách o koncepcii akademickej morfológie načrtol J. Furdík v záverečnom slove na konferencii o tradíciách a perspektívach gramatického výskumu na Slovensku: „Bol by na to býval potrebný zásadný referát autoritatívnej osobnosti alebo vopred určeného autorského kolektívu, konkrétne vytyčujúci tematicko-metodologickú osnovu diela, dopĺňaný a konkretizovaný v tematicky presne vymedzenej diskusii.“ (Furdík 2003, s. 240).

Nazdávame sa, že je najvyšší čas zvolať okrúhly stôl za účasti zástupcov všetkých slovakistických pracovísk. Diskutovalo by sa pri ňom o výskumných prioritách a potenciách, o lídroch a pracovných kolektívoch, ktoré sú schopné úspešne zvládnuť riešenie príslušných výskumných úloh, o spôsoboch spolupráce pri riešení týchto úloh, v neposlednom rade o apelovaní na príslušné zložky výkonnej moci a o stratégii lobingu za systematickejšiu a masívnejšiu podporu výskumu. Pravdaže, bolo by naivné domnievať sa, že zrazu sa zjavia osvietení politici, pre ktorých sa veda

a školstvo stanú hmatateľnou prioritou. Lenže ak sa nebudeme o túto podporu opakovane pokúšať, žiadny „mecenáš“ sa sám od seba nezjaví.

Pred úplným záverom hodno zvýrazniť ešte jeden moment. Napriek spomínaným objektívnym okolnostiam, ktoré nijakým výrazným spôsobom nevytvárajú podmienky na efektívnu spoluprácu viacerých pracovísk,²⁴ vyjadrujeme presvedčenie, že sa o takúto kooperáciu musíme usilovať. Spájanie vedeckých síl je jediná cesta na realizáciu veľkých či väčších projektov takého typu, ako boli spomenuté v časti 3. Istú mieru optimizmu v tomto ohľade navodzuje čerstvá a pozitívna skúsenosť s prípravou tretieho, špeciálneho čísla Slovenskej reči z roku 2022, ktoré je venované 90. výročiu založenia časopisu. V podstate ide o kolektívnu monografiu, v ktorej sa reflektuje a hodnotí jazykovedné slovakistické myslenie zachytené na stránkach nášho najstaršieho jazykovedného časopisu počas deviatich decínií jeho existencie. Vyše 600-stranové číslo obsahuje okrem predhovoru 22 štúdií, ktoré pripravilo 30 autorov z rozličných slovakistických pracovísk, a to bez vonkajšej motivácie v podobe spoločného grantu, no s ochotou doslova obetovať nemalú porciu svojej výskumnej kapacity a tvorivej energie.

Aspekt pozitívnej motivácie a ochoty je kľúčový. Je zrejmé, že ak sa v budúcnosti podarí vyskladať rôznorodý autorský kolektív na realizáciu veľkej úlohy, nebude to pre priaznivé podmienky vytvorené štátom, ale preto, že pôjde o zmysluplný projekt, na riešení ktorého všetci zainteresovaní budú *ochotní* sa podieľať.

Neostáva nám nič iné len prestať hovoriť o dôvodoch, prečo sa isté veci nedajú uskutočniť, ale začať hľadať spôsoby, aby sa zámery podarilo realizovať a zrealizovať. A to sa nebude dať inak len intenzívnou diskusiou, stanovením priorít, spájaním síl, generovaním prirodzených lídrov, konštituovaním vedeckovýskumných kolektívov, v neposlednom rade aj administratívnym lobovaním, jednoducho systematickou a zanietenou prácou krok za krokom.

Literatúra:

- BLANÁR, V. (1948/1949): Prehľad jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939 – 1948. In: *Slovenská reč*, 14/1 – 2, 1 – 20.
- BOSÁK, J. a kol. (1985): Štyridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy. In: *Slovenská reč*, 50/3, 129 – 167.
- BUFFA, F. (1969): Polstoročie výskumu slovenských nárečí. In: *Slovenská reč*, 34/1, 14 – 24.
- DANEŠ, F. – HLAUSA, Z. – GREPL, M. a kol. (1987): *Mluvnice češtiny (3). Skladba*. Praha: Academia.
- DOKULIL, M. – HORÁLEK, K. – HŮRKOVÁ, J. – KNAPPOVÁ, M. – PETR, J. a kol. (1986): *Mluvnice češtiny. 1. Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfematika, Tvoření slov (1)*. Praha: Academia.
- FURDÍK, J. (2003): Závěrečné slovo k morfologické problematice. In: Šimková, M. (ed.): *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Bratislava: Veda, 240 – 241.

²⁴ Ba práve naopak, sú nezanedbateľným retardujúcim prvkom pri snahách o efektívnu spoluprácu.

- HORECKÝ, J. (1970): Niektoré predpoklady rozvoja slovenskej jazykovedy. In: *Slovenská reč*, 35/1, 3 – 7.
- JÓNA, E. (1955): Slovenská jazykoveda v r. 1945 – 1955. In: *Slovenská reč*, 20/5, 281 – 290.
- JÓNA, E. (1969): O nových úlohách slovenskej jazykovedy. In: *Slovenská reč*, 34/6, 321 – 326.
- KAČALA, J. (2003): Záver k syntaktickej tematike. In: Šimková, M. (ed.): *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku*. Bratislava: Veda, 242 – 243.
- KAČALA, J. (2005): Záverečné slovo. In: Šimková, M. (ed.): *Aktuálne otázky súčasnej syntaxe*. Bratislava: Veda, 166 – 167.
- KOČIŠ, F. (1994a): Súčasný stav a perspektívy výskumu slovenského jazyka. (Zamyslenie po 150. výročí štúrovskej slovenčiny.). In: *Slovenská reč*, 59/1, 3 – 6.
- KOČIŠ, F. (1994b): Slovenčina na križovatke európskych dejín. In: *Slovenská reč*, 59/6, 321 – 328.
- KOMÁREK, M. – KOŘENSKÝ, J. – PETR, J. – VESELKOVÁ, J. a kol. (1986): *Mluvnice češtiny (2). Tvarosloví*. Praha: Academia.
- KOTULIČ, I. (1969): Výskum dejín slovenského jazyka za uplynulé polstoročie. In: *Slovenská reč*, 34/4, 197 – 209.
- LEVICKÁ, J. (2018): Terminologický portál Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. In: *Kultúra slova*, 52/3, 129 – 140.
- MIKO, F. (1969): Polstoročie slovenskej štylistiky. In: *Slovenská reč*, 34/5, 257 – 266.
- NOVÁK, Ľ. (1935): Problémy a úlohy slovenskej jazykovedy. In: *Sborník Matice slovenskej*, 13, 1 – 14.
- ONDREJOVIČ, S. (2005): Niekoľko glos k aktuálnej situácii slovenskej syntaxe. In: Šimková, M. (ed.): *Aktuálne otázky súčasnej syntaxe*. Bratislava: Veda, 9 – 13.
- ORAVEC, J. (1969): Pol storočia vo výskume slovenskej gramatiky. In: *Slovenská reč*, 34/3, 129 – 136.
- PAULINY, E. (1979): Niekoľko poznámok o spisovnom jazyku v súčasnosti. In: Kačala, J. (ed.): *Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov*. Bratislava: Veda, 43 – 51.
- PECIAR, Š. (1970): Dvadsaťpäť rokov slovenskej jazykovedy. In: *Slovenská reč*, 35/4, 195 – 199.
- PECIAR, Š. (1975): Tridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy. In: *Slovenská reč*, 40/2, 65 – 71.
- PECIAR, Š. (1985): Odráž základného výskumu slovenčiny v časopise Slovenská reč. In: *Slovenská reč*, 50/2, 65 – 74.
- RUŽIČKA, J. (1960): Výskum gramatickej stavby po r. 1945. In: *Slovenská reč*, 25/4 – 5, 214 – 236.
- RUŽIČKA, J. (1966): Úlohy slovenskej jazykovedy. In: *Slovenská reč*, 31/4, 197 – 203.
- RUŽIČKA, J. (1974): Hlavné črty a úlohy slovenskej jazykovedy. In: *Slovenská reč*, 39/1, 3 – 9.
- Slovenská reč. Špeciálne číslo. 90. výročie založenia časopisu (2022)*, 87/3.
- STANISLAV, J. (1946): Úlohy slovenskej jazykovedy. In: *Slovenská reč*, 12/1 – 2, 5 – 12.
- ŠTÍCHA, F. a kol. (2018): *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. I. Morfologie. Druhy slov / Tvoření slov*. Praha: Academia.
- ŠTÍCHA, F. a kol. (2022): *Velká akademická gramatika spisovné češtiny. II. Morfologie. Morfologické kategorie / Flexe*. Praha: Academia.

Internetové pramene:

- [1] https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=services-news&source_no=20&news_no=10045&fbclid=IwAR3bwx4XIRFMgSs76dTK6GbxZmNBll4wml6iIlKDgKlqRRwWboxzIOW0L_A (cit. 18. 6. 2022).
- [2] <https://www.juls.savba.sk/ogs.html> (cit. 18. 6. 2022).
- [3] <https://slovník.juls.savba.sk/> (cit. 18. 6. 2022).
- [4] <https://terminologickyportal.sk/> (cit. 18. 6. 2022).
- [5] <https://ltn.juls.savba.sk/> (cit. 18. 6. 2022).
- [6] <https://www.juls.savba.sk/etymo.html> (cit. 18. 6. 2022).
- [7] https://www.juls.savba.sk/slovansky_jazykovy_atlas_knizna_seria.html (cit. 18. 6. 2022).
- [8] <http://aranea.juls.savba.sk/aranea/index.html> (cit. 22. 7. 2022).

- [9] <https://korpus.sk/korpusy-a-databazy/nastroje-snk/uvod/> (cit. 22. 7. 2022).
- [10] https://terminologickyportal.sk/wiki/Hlavn%C3%A1_str%C3%A1nka (cit. 22. 7. 2022).
- [11] <https://korpus.sk/hladat-v-korpuse/navod-na-vyhľadavanie/> (cit. 22. 7. 2022).
- [12] https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/sas/Publikacie/Brozurka_SAS.pdf (cit. 29. 8. 2022).
- [13] <http://zborniky.e-slovak.sk/> (cit. 29. 8. 2022).
- [14] https://www.juls.savba.sk/vyrocná_sprava.html (cit. 15. 6. 2022).
- [15] <https://slovo.juls.savba.sk/about> (cit. 30. 4. 2023).
- [16] <https://dennikn.sk/3179544/cesko-slovenske-slovo-tyzdna-startujeme-serial-pre-maskrtne-mls-ne-lingvisticke-jazycky/> (cit. 30. 3. 2023).
- [17] https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2019/12/kodifikovana-podoba-vyhlasenie-2021_.pdf (cit. 18. 6. 2022).

KRITICKÝ NÁHLED NA AUTOMATICKÝ PREKLADAČ DO ŠTÚROVSKEJ SLOVENČINY¹

Siniša Habijanec

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v .v. i.

Panská 26, Bratislava

E-mail: sinisa.habijanec@juls.savba.sk

HABIJANEC, S. (2023): Critical View on the Automatic Translator into Štúr's Slovak. In: *Slovenská reč*, 88/1, 113 – 122.

Abstract: The paper critically examines the web application “Ludevít”, which is intended to enable the translation of contemporary Standard Slovak into the Slovak language of Ľudovít Štúr as it was standardized in his foundational work *Nauka reči slovenskej* (1846). The application is based on relatively simple rules of transformation of graphemic clusters that are, as I demonstrate, insufficient to bridge the two major differences between Štúr's language and Modern Standard Slovak. The first is the difference between the writing systems – in Štúr's language the relationship between a grapheme and a phoneme was unambiguous, whereas in Modern Standard Slovak such is not the case. The second difference is related to a few, but, nevertheless, frequent endings that are not isomorphic in the two language systems. For these reasons “Ludevít” produces too many incorrect results to be considered a reliable language tool.

Keywords: Ľudovít Štúr, history of the standard Slovak, machine translation, Slovak phonology.

Článok v skratke:

- Príspevok vystavuje kritickej analýze webovú aplikáciu Automatický prekladač do Štúrovej slovenčiny „Ludevít“.
- Výskum sa zakladá na analýze textov básní zaslaných do literárnej súťaže Báseň v štúrovčine a účelom zadávaní slov do aplikácie.
- Získané výsledky preukazujú nepripustne vysoký stupeň nepresnosti webovej aplikácie, výrazne popierajúci jej spoľahlivosť.

1. ÚVOD

Rok 2015, vyhlásený vládou Slovenskej republiky za Rok Ľudovíta Štúra, sa v slovenskej kultúre a spoločnosti niesol v znamení dvojstého výročia narodenia tohto významného slovenského obrodencu. Po celom Slovensku sa konali spomienkové slávnosti, prednášky a podujatia – Matica slovenská napríklad usporiadala spomienkové zhromaždenie v Zrkadlovej sieni Primaciálneho paláca v Bratislave, zatiaľ čo Slovenská národná knižnica otvorila v Literárnom múzeu SNK výstavu so štúrovskou tematikou a takisto zorganizovala medzinárodnú vedeckú konferenciu v Martine. Podobná vedecká konferencia s názvom *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci* sa konala aj na pôde Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave. Slovenská pošta

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 2/0119/20 *Historická fonológia slovenčiny*.

vydala príležitostnú známku venovanú Štúrovmu výročiu a Národná banka Slovenska vyrazila pamätnú dvojeurovú mincu, pokračujúc v dlhej tradícii zobrazovania Ľ. Štúra na platidlách. (Príslušníci strednej generácie si určite pamätajú slovenskú 500-korunovú bankovku so Štúrovou podobizňou a tí ešte starší si možno aj pozdychnú pri spomienke na červenú 50-korunáčku poslednej československej série.)

Epicentrom osláv okrúhleho výročia Ľudovíta Štúra sa podľa očakávania stala vedecká inštitúcia nesúca jeho meno – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied –, ktorá v rámci 12. celoslovenského stretnutia jazykovedcov usporiadala medzinárodnú vedeckú konferenciu *Jazykovedné dielo Ľudovíta Štúra v historických a súčasných interpretáciách*. Skupina mladých pracovníkov ústavu sa podujala na organizáciu do istej miery nezvyčajného, ale nesmierne podnetného multižánrového podujatia Štúr-žúr, moderovaného jeho iniciátorkou Dr. Luciou (Molnár) Satinskou, ktoré sa 12. mája 2015 z dôvodu nepriaznivého počasia odohralo v priestoroch Starej tržnice v Bratislave (namiesto pôvodne plánovaného Rudnayovho námestia pri budove ústavu). Na pódiu sa vystriedali poprední odborníci i známe osobnosti slovenského kultúrneho a verejného života, „prerušovani“ vystúpeniami žiackych súborov, a všetko bolo spestrené premietaním archívnych aj súčasných filmov o Ľ. Štúrovi, ako aj stánkami slovenských výrobcov tradičných dekoratívnych i úžitkových výrobkov so štúrovskou tematikou (bližšie Magdolen – Bobeková 2015).

2. TITULKA SME

Ako originálny príspevok k celoštátnym oslavám Štúrovho jubilea sa redakcia denníka *Sme* rozhodla vydať titulnú stranu čísla z 28. októbra 2015 príležitostne pripravenú v pôvodnej Štúrovej slovenčine (náhľad je sprístupnený na stránke týždenníka *Trend*^[1]), čím redakcia tohto mienkotvorného periodika nielen vzdala poctu kodifikátorovi spisovnej slovenčiny, ale aj umožnila bežným čitateľom oboznámiť sa s jej dobovou podobou, ku ktorej sa dnes nie je jednoduché dostať. Tejto úlohy sa bola ujala vtedy začínajúca, dnes už bývalá zamestnankyňa Jazykovedného ústavu bez absolvovaného slovakistického vzdelania, ktorá jej zverenú úlohu okomentovala slovami (v texte *Ako sme tvorili titulnú stranu* v dolnom pravom rohu titulnej strany): „Musím vysvetliť, že Ľudovít Štúr by takýmto jazykom nepísal. Preložiť texty do originálnej Štúrovčiny [sic!] by si vyžiadalo samostatnú štúdiu, čo pre krátkosť času nebolo možné. Túto podobu by som nazvala poštúrovčenou súčasnou slovenčinou.“

So základnou pripravovateľkinou myšlienkou možno v podstate súhlasiť; text v súčasnej slovenčine je takmer nemožné priamo preložiť do dobovej štúrovčiny už len z tohto dôvodu, že slovná zásoba sa od Štúrových čias výrazne rozšírila, nehovoriac o syntaktických a štylistických zmenách. Na druhej strane súčasnú slovenčinu

možno pomerne spoľahlivo „poštúrovčiť“ jednoduchým uplatnením základných princípov Štúrovej kodifikácie a zásad jeho pravopisného systému, a práve tie si pripravovateľka očividne nebola osvojila. Výsledkom je viac ako 30 slov, ktoré neboli utvorené či napísané v súlade so Štúrovou kodifikáciou a Štúrovým pravopisom. Pritom nemáme na mysli detaily, ktoré si možno osvojiť iba podrobným štúdiom teoretických prác a vyčerpávajúcou excerpciou štúrovského korpusu. V spomenutej novinovej titulke sa napr. vyskytuje raz *večšej*, inokedy *veččine*, zatiaľ čo L. Štúr v skutočnosti používal podoby *vetší* a *vetšina* (NRS, s. 52), alebo sloveso *mobilizovať*, ktoré by v dôslednom Štúrovom úze znelo *mobilizovať*. Ako oveľa závažnejšia chyba sa javia neadekvátne, nadmerne zmäknuté tvary prídavných mien: *zobrazeňje* (!) *ekonomickje údaje*, *z reklamnej* (!) *agentúri*, *volebňjeho* (!) *zisku*, *zatvoreňje* (!) *hraňice*. Na rozdiel od súčasnej spisovnej slovenčiny, ktorá prídavné mená so základom končiacim sa na *-ň* toleruje jedine v skupine zvieracích privlastňovacích adjektív (napr. *baraní*, *sloní*), Štúrov jazyk poznal viacero takýchto všeobecných prídavných mien, avšak ich počet bol obmedzený: *letní*, *zimní*, *noční*, *národní* (porov. *Slovenskje národníje novini*), *roční*, *hlavní*, *prední*, *zadní*, *střední*, *horní*, *dolní*, *východní*, *západní*, *ostatní* a niektoré ďalšie,² a v žiadnom prípade sa nezmäčkoval každý adjektívny základ končiaci sa na *-n* (porov. Kondrašov 1974, s. 169; Ďurovič 2006, s. 139). Preto sú v súlade so Štúrovou normou iba tvary *počas nočnej zmeni*, *posledňje dñi*, naopak, príklad *predná* správny nie je. Ďalej je ťažké pochopiť podoby *koňječní*, *koňječná*, v ktorých sa porušuje v štúrovčine takmer absolútne platiaci rytmickeý zákon, ale ešte viac prekáža absencia typickej štúrovskej adjektívnej koncovky *-uo* v tvaroch nominatívu singuláru prídavných mien stredného rodu a tvrdého skloňovania. Tak sa v texte stretávame s príkladmi: *to je ňeduoveryhodňje* (!; porov. *pozoru hodnuo*; NRS, s. 42), *to zlje* (!), *čo sa naňho valí*, *heslo svetje* (!), *predplatňje* (!). Ďalšia typická štúrovská koncovka *-ja* (*-ia*) v tvaroch nominatívu singuláru podstatných mien skloňovacieho vzoru *vysvedčenie* je rešpektovaná v príklade *čepaňja*, ale nie aj pri slove *šťastje* (Štúr mal dokonca *šťestja*).

Štúrovská zásada, že sa dôsledne označuje každé mäkké *t'*, *d'*, *ň* (ako je známe, fonologický systém štúrovčiny *l'* nepoznal), nebola dodržaná v príkladoch v *Štúrovej slovenčine* a *ňepresností*. Ako rozhodne najzávažnejší nedostatok sa javí označovanie mäkkosti v novších prevzatých slovách: *viďeo* (aj *viďea*, *viďeu*, *viďeách*), *propa-*

² Skutočnosť, že všetky uvedené prídavné mená sa skloňujú podľa mäkkého vzoru aj v češtine, nemusí svedčiť o ich prevzatí zo spisovnej češtiny. Na základe rozšírenia tvaru genitívu singuláru feminína adjektíva *prednej* (ASJ 1981, s. 151) možno usúdiť, že tento typ sa vyskytuje takmer na celom strednom Slovensku, takisto takmer na celom východnom Slovensku, na severozápade Slovenska aj na Záhorí. Pre Oravu uvádza A. Habovštiak (1965, s. 245) „príd. m. [= prídavné mená], ktorými sa vyjadruje časový a miestny vzťah: *horní*, *dolní*, *nižní*, *prední*, *zadní*, *posrední*, *vrxní*, *krajní*, *jarní*, *letní*, *jaseňí*“. Z oblasti novohradských nárečí v Modrom Kameni máme doložené tvary *preňí* „predný“ a *zaňí* „zadný“ (Jóna 2009, s. 74).

gandistických, interpretovau, kabiňet, orgaňizátor, komuňikáciu (sic!), pričom uplatnenie tohto princípu v anglických slovách ako *Creative Department* či *Czech Team* môže pôsobiť až rušivo.

Takýto nezodpovedný prístup urobil z titulnej strany denníka *Sme* jedinú škvrnu na veľkolepých oslavách Štúrovho výročia. Okrem toho, že čitateľom prezentovala skreslenú a nekorektnú podobu štúrovčiny, uvedená titulná strana poškodila aj meno inštitúcie, ktorá za jej vznikom formálne stála. Jej podoba je výsledkom toho, že pripravovateľka sa namiesto na teoretické práce (mala napr. k dispozícii nielen reedíciu Štúrovej *Nauky reči slovenskej*, ale aj doteraz najpodrobnejšiu analýzu jej jazykového systému z pera významného slovenského jazykovedca Ľ. Ďuroviča (2006)) radšej spoliehala na Automatický prekladač do štúrovskej slovenčiny Ludevít – počítačovú aplikáciu verejne sprístupnenú na webovej stránke Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.,^[2] na ktorú sa v tomto príspevku pozrieme pod kritickým zorným uhlom.

3. BÁSEŇ V ŠTÚROVČINE

Už vtedy, v r. 2015, mala nevydarená titulka biť na poplach a upozorňovať, že so spomenutou aplikáciou niečo nie je v poriadku. Tá sa namiesto toho postupom času profilovala ako akýsi spoľahlivý nástroj, pomocou ktorého sa súčasná slovenčina dá jednoducho premeniť na slovenčinu Štúrovu. A tak na sklonku roku 2022 skupina pracovníčok a pracovníkov ústavu v rámci vedeckopopularizačného podujatia Týždeň vedy a techniky zorganizovala literárnu súťaž Báseň v štúrovčine, ktorá prebiehala od 4. do 13. novembra 2022. Súťaž vyzývala na vytvorenie básne v štúrovčine, skladajúcej sa minimálne z dvoch strof, pričom si autori mali vypomôcť aplikáciou Ludevít. Ako inšpirácia potenciálnym autorom mala slúžiť výveska napísaná v štúrovčine a zverejnená na webe, v ktorej bolo uvedené *Týždeň vedi a techňiki* (sic!). Aj keď v Štúrovej spisbe nebolo slovo *technika* zaznamenané, je dobre doložené v štúrovskom korpuse³, z čoho je zrejmé, že v štúrovčine, tak ako aj v súčasnej slovenčine, obsahovalo iba tvrdé spoluhlásky. Výveska, samozrejme, propagovala spomenutú aplikáciu (v podobe Ľudevít), ktorú predstavila ako „prekladač do štúrovskej slovenčiny [sic!]“, a usporiadatelia výzvu ukončili vetou *Ďešíme sa na Vašu kreatívitu* (sic!).

Na adresu usporiadateľov prišlo obrovské množstvo básní, pričom na webovej stránke ústavu boli publikované iba tie, ktorých autori poskytli súhlas so zverejnením. Nakoniec bolo zverejnených 146 básní rôzneho rozsahu, ktorých kvalitou sa nebudeme v tomto príspevku zaoberať. Dôležité je, že zverejnené básne, ktoré v drvi-

³ Porov. príklady z kartotéky korpusu štúrovskej spisby, uloženéj v oddelení dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie JÚEŠ SAV, v. v. i.: *chut' k prírodním a technickým naukám* (SNN 1845), *potreba technikou už teraz je tolká* (SNN 1845), *Za nimi šli študenti technici* (SNN 1845).

vej väčšine prípadov boli skoncipované pomocou aplikácie Ludevít, poskytujú dostatočne rozsiahly korpus umožňujúci nám nazrieť do fungovania jej vnútorných mechanizmov. Ako bolo možné predpokladať, básne oplývajú nekorektnými tvarmi a neadekvátnymi podobami slov. No oveľa pozoruhodnejšie je, že ide o tie isté typy chýb, aké sa vyskytli na štúrovskej titulke Sme, dokonca rozšírené o ďalšie, ktoré pri analýze jej jazyka neboli spozorované. Zaznamenané chyby využijeme ako prostriedok na analýzu Ludevíta, pričom každý príklad označíme číslom básne, v ktorej sa vyskytuje, podľa poradia, v akej básne boli zverejnené na webovej stránke ústavu.^[3] Dodatočne si vypomôžeme jednoduchým zadávaním jednotlivých slov do aplikácie.

4. ANALÝZA

Automatický prekladač vypracoval v r. 2007 Radovan Garabík, v tom čase pracovník korpusového oddelenia JÚLŠ SAV, v. v. i. Napriek autorovmu nepopierateľne záslužnému zámeru a nespochybniteľnej snahe možno výsledok len ťažko označiť za spoľahlivý a uspokojujúci. Ludevít totiž vychádza z pomerne naivného predpokladu, že súčasná slovenčina sa dá transformovať na štúrovčinu jednoduchými algoritmami – pravidlami prepisu písmenových spojení.

Ako zásadný problém, ktorý sa naskytá pri premene súčasnej slovenčiny na štúrovčinu, sa javí odlišný charakter ich grafických systémov. V štúrovčine je pomer medzi grafémou a fonémou stály a jednoznačný; grafémy *d*, *t*, *n* nielenže označujú iba príslušné fonémy, ale, čo je oveľa dôležitejšie, fonémy /d/, /t/, /n/ sú vždy označované príslušnými grafémami. V súčasnej spisovnej slovenčine tento pomer jednoznačný nie je – mäkkosť možno označiť aj grafémou, aj pozíčne, pričom v druhom prípade existuje množstvo výnimiek, a to nielen v skupine slov, ktoré to najviac zasahuje – v prevzatých slovách (ako *patent*, *minimálny* či *adekvátny*) –, ale aj v slovách domácich (porov. tvary *pekni*, *peknej*, *matkine*, *tieto*, *teraz*, *odísť*, *jeden* atď.). Možno dokonca nájsť aj minimálne páry, názorne ilustrujúce nedôslednosť grafického systému súčasnej spisovnej slovenčiny. Okrem známeho, dnes už učebnicového príkladu *krásne* (/krásne/ aj /krásne/) spomeňme aj zaujímavý príklad homografného adjektíva *panický*, ktorého výslovnosť závisí od významu, resp. odvodenosti (od *panic* alebo *panika*). V prvom prípade grafický zápis označuje fonematický sled /paňickí/ (odvodené od *panic*), v druhom /panickí/ (odvodené od *panika*). V štúrovčine by sa tieto dva tvary písali odlišne: *paňickí* / *panickí*, ale Ludevít samozrejme nedokáže rozpoznať, ktorý tvar má záujemca na mysli. Preto si vyberá tvar *paňickí*, pretože očividne obsahuje algoritmus NI → ŇI, ktorý je mu potrebný na premenu slov *nikto*, *podnik* či *zmeniť*. Rovnako môžeme predpokladať algoritmy NE → ŇE (*neha*, *dane*, *zmenený*), DI → ĎI, DE → ĎE atď., ktoré potom zasahujú aj prevzaté slová, kde grafické zoskupenia *ne*, *ni*, *de*, *di*... neoznačujú mäkké spoluhlásky (porov. Ďurovič 2006, s. 88 – 92). Takýmto spôsobom okrem nešťastnej *techňiki*

vznikli aj iné neadekvátne tvary, porov. v textoch básní: *gramat'ik* 8, *gramat'ika* 18, *d'iktát* 28, *romant'izme* 40, *d'isplej* 45, *mi'ting* 49, *títulki* 57, *s Mart'inom* 64, *ňervi* 72, *moňitorujú* 77, *karňevau* 97, *elektroňika* 106, *viďeá* 109, *baťerki* 130, *magňetrónovú* 137, *markete'ing* 141, *k paňike* 141, pričom sa ani tu nedalo vyhnúť pochybným výsledkom, akými sú *Menčesťer* 39 či *noťebooki* 122.

Ludevít takisto uvádza mäkké konsonanty pred každým *e*, *i*, *í*, *ie*, *ia* v domácich slovách, pričom zmäkčuje aj *n* pred adjektívnou koncovkou *-é*, ktorú predtým premieňa na *-je*: *ruozňe* (príd. m.) 8, *červeňje líčka* 8, *vibraňje slová* 10, *ťeraz* 11, *zasňe-žeňje ulice* 13, *mamiňe ruki* 13, *vjanočňje jedlá* 13, *jesenňje farbí* 16, *krásňe vlasi* 17, *Mariňiňe líca* 28, *rumenňje líca* 28, *ňeposlušňje prameňe* 28, *ťje krási* 29, *spod hustěj trávi nadutej* 34, *prázdně oči* 48, *oči plňje smútku* 48, *šťastňje slzi* 48, *skutočňje veci* 52, *d'ivňje otázky* 63, *jasňje d'jela* 73, *zdravotňje problemi* 77, *nakrájaňje zemjaki* 83, *zbitočňje slzi* 92, *zapáleňje fakle* 94, *od'išla* 94, *pekňje rozprávki* 103, *žjadňe chipsi* 116, *pekňje letá* 119, *v'edi* 137, *žjad'en* 140. Výnimkou sú tvary gen., dat. a lok. sg. feminín prídavných mien končiacich sa na *-ný* (*krásnej* 31, *červenej* 34, *d'ennej* 46 a pod.), avšak tento algoritmus potom zasahuje aj tvar *menej* 21, ako aj tvar osobného zámena *ona*: *z nej* 2, *od nej* 40, *po nej* 45, *ku nej* 48, *v nej* 50, *bez nej* 56, *do nej* 61.

Rovnaký problém vzniká pri prispôbovaní grafických sledov *ia* a *ie*, ktoré, ako je známe, v súčasnej slovenčine môžu označovať tak dvojhlásky, ako aj bifonematické skupiny. Aj tu možno nájsť minimálne páry, napr. grafický tvar *hostia*, ktorým sa označuje aj tvar množného čísla slova *host'* /host'ja/, aj nekvasený chlieb používaný v kresťanskom obrade /hostia/, podobne *razia* či *kúria* (Habijanec 2016, s. 345). Štúrovčina odlišne píše dvojhlásky (*ja*, *je*) a bifonematické zoskupenia (*ia*, *ie*), a preto pri transformácii vznikajú ďalšie skomoleniny: *štúd'ja* 6, *emócje* 12, *z biblje* 17, *fjalki* 28, *d'epresje* 33, *biológja* 42, *d'ifúzja* 42, *bešťja* 48, *selfje* (sic!) 49, *melód'ja* 67, *ťechnológja* 109, *encikloped'ja* 121, *múmje* 126, *ťeórja* 136, *chemja* 138, pri ktorých sa takisto stretávame s prípadmi nadmerného zmäkčovania.

V príkladoch ako *históru* 14, *štúd'jum* 38, *eňergju* 119, *nostalgu* 119 Ludevít bifonematickú skupinu *iu* premenil na dvojhlásku, ktorú štúrovčina nepoznala, čo autor aplikácie pri jej koncipovaní očividne nebral do úvahy. Okrem toho Ludevít ponecháva túto dvojhlásku aj v domácich slovách, napr. tvary *cudziu* a *váčšiu* mení na *cudzju* a *večšju* namiesto adekvátnych štúrovských tvarov *cudzú* a *vetšú*. Fonologický systém štúrovčiny ďalej neobsahoval *l'* či *ä*, ktoré aplikácia korektne premieňa na *l* a *e*, ale z nejakého dôvodu sa sled *lia* mení na *lá*: *tláchaňini* 35, *pálá* 48, *bolá* 54, *láló* 54, *melanchólá* 67, *učiteľá* 72, *obláli* 82. Autor aplikácie pravdepodobne vychádzal z doložených štúrovských tvarov množného čísla slova *pole*: *polá*, *polám*, *polách* (NRS, s. 148), na základe ktorých nekriticky zovšeobecnil algoritmus LIA → LÁ napriek tomu, že v štúrovčine sa dvojhláska *ia* (písaná ako *ja*) vyskytuje aj po

tom *l*, ktorému v súčasnej slovenčine zodpovedá *l'*, porov. príklady z NRS: *mislja*, *ňenahljadajú*, *d'elja*, *Poljaci*, *zljat'*, *okolja*, *uhlja*, *sedljak*, *t'eljatko*, *kljat'* a pod.

V súlade s už uvedenými algoritmami $NE \rightarrow \dot{N}E$, $NI \rightarrow \dot{N}I$... Ludevít podľa očakávania premieňa dentály aj pred dlhým *i*, teda $\dot{N}I \rightarrow \dot{N}\dot{I}$, $\dot{T}I \rightarrow \dot{T}\dot{I}$, $\dot{D}I \rightarrow \dot{D}\dot{I}$ (napr. *ňízki*, *s'íihat'*, *vid'íme*), ale nie je jasné, prečo uvedené sledy ponecháva nepremenené na konci slova: *o chcení* 24, *na predlaktí* 74, *v bďení* 76, *v sňení* 76, *pri zazretí* 110, *v smetí* 113, *tretí* 119, čím napr. po adekvátnych štúrovských tvaroch *vid'im*, *vid'íš* nasleduje nelogický tvar *vidí* 60 s tvrdým *d*, podobne *letí* 16 či *chutí* 17 s tvrdým *t*. Aj v tomto prípade pravdepodobne ide o neopodstatnené zovšeobecňovanie; autor aplikácie sa zrejme snažil správne zachytiť adjektívne tvary nominatívu plurálu mužského životného rodu (napr. *pekní*, *istí*, *mladí*), ktoré v štúrovčine zachovávajú grafickú podobu zo súčasného spisovného jazyka, a potom sa tento princíp uplatnil aj tam, kde nebol náležitý, napr. v slovesných tvaroch či v tvare lokálu singuláru podstatných mien patriacich do vzoru *vysvedčenie*.

Pri koncipovaní Ludevíta sa zabudlo aj na známu skutočnosť, že rytmický zákon platil v štúrovčine takmer bezvýnimočne; ako jediné výnimky sa javili prechodníkové tvary, akými sú napr. *vábjac*, *vrátjac* (Ďurovič 2006, s. 77). V textoch básní sa stretávame s viacerými neadekvátnymi tvarmi: *ľúbja* 2, *vláčja* 23, *kríd'jel* 31, *súďja* 35, *blúd'ja* 36, *šírja* 57, *žjarjacim* 60, *líst'im* 76, *blížja* 77.

Gramatické rozdiely medzi štúrovčinou a súčasnou spisovnou slovenčinou sú minimálne, avšak vzťahujú sa na pomerne časté koncovky, ktoré nie sú izomorfné s tými v súčasnej slovenčine. To sa javí ako ďalší zásadný problém, ktorý Ludevít nedokáže vyriešiť. Ako pri titulke *Sme*, aplikácia pripravila aj básne napríklad o typickú štúrovskú adjektívnu koncovku *-uo* (príp. *-o* po rytmickom krátení): *mekkje i* 5, *dobrze jedlo* 10, *čjerňe plátno posjaťe peskom* 12, *takje krátke slovo* 14, *pravje poludňja* 14, *d'etskje očko* 15, *dokonalje nadíchaňje obilje* 17, *Slovensko pekňje je* 30, *d'jevča zničňje* 33, *biť učiteľom ňje je lahkje* 40, *to je hraňja večňje* 41, *t'echňiki vzatje* 45, *čjerňe more* 46, *modrje z ňeba* 46, *prijemňje svetlo* 48, *slabje ťelo* 48, *velkje utrpeňja* (jedm. č.) 52, *skorje stmjevaňja* (jedm. č.) 53, *to celje* 53, *zvláštne tajomstvo* 53, *zvláštne posolstvo* 53, *malje d'jet'a* 60, *ňječo malje* 62, *Slovensko št'astňje je* 71, *celje srdce* 71, *jesenňje mesto* 76, *nové zvjera* 80, *slabje slovo* 94, *každje jedno slovo* 94, *puto silňje* 99, *vít'azňje gesto* 104, *ňječo novje* 107, *šitje na mjeru* 110, *sladkje víno* 116, *sladkje jablčko* 116, *ochranňje rúcho* 118, *každje ráno* 120, *novje auto* 124, *zlomeňje srdce* 142. Ludevít jednoducho nemôže rozpoznať, kedy súčasná adjektívna koncovka *-é* označuje tvar plurálu (*-je*) a kedy tvar neutra v nominatíve singuláru (*-uo*). To platí aj v prípade azda jediného adjektívneho tvaru, pri ktorom uplatňuje štúrovskú koncovku (*možné* → *možnuo*) a ktorý potom zostáva aj v pluráli. Príklad *možné prípady* Ludevít preto adaptuje na *možnuo prípady*. Podobným spôsobom sa prispôsobujú adjektívne koncovky skrátené rytmickým zákonom;

tvár *krátke* zostáva nepremenený napriek tomu, že tvár neutra v štúrovčine znie *krát-ko*. V tvaroch *vzáčne* či *krásne* Ludevít dokonca rozpoznáva iba príslovky, premieňajúc ich na *vzáčne* a *krásne*, pričom by uvedené záznamy mohli označovať tak adjektívne tvary singuláru neutier (štúr. *vzáčno* / *krásno*), ako aj adjektívne tvary plurálové (štúr. *vzáčne* / *krásne*).

Ďalšia typická štúrovská koncovka tvarov nominatívu singuláru podstatných mien vzoru *vysvedčenie -ja* bola rešpektovaná iba pri slovách, ktorých základ sa končí na *-n*: *poludňa* 14, *hraňa* 41, *utrpeňa* 52, *stmjevaňa* 53. Pri ostatných aplikácia priamo prispôsobuje koncovku zo súčasnej slovenčiny: *obilje* 17, *lístje* 20, *ovocje* 46, *šťastje* 57, *prostredje* 94, *vedomje* 115, *obdobje* 142. Aby problémov nebolo málo, algoritmus NIE# → ŇJA# zasahuje aj iné slová, ktoré nie sú podstatnými menami patriacimi do vzoru *vysvedčenie*: *spomeňa* 58, *viňa* 75, *plíňa* 75, *hiňa* 142. Rovnako adjektívne tvary *vranie* či *baranie* premieňa na *vraňa* a *baraňa*.

Neadekvátne výsledky aplikácie týmto nie sú ani zďaleka vyčerpané. Koncovka tvaru minulého času maskulín singuláru znela v štúrovčine *-u* (*bou*, *išjeu*, *mohou*, *robiu*, *veďeu*, *poznau* ap.), príp. *-v* (*minuv*, *pohnuv* ap.) v slovesách, ktorých základ sa končí na *-u*. Na mieste dnešného spisovného koncového *-l* mala štúrovčina *-u* aj v slove *pol* a jeho zloženinách: *pou*, *pounoc*, *pounoční* a pod. (Dvonč 1954, s. 119), zatiaľ čo v alternujúcich slovách bolo ponechané koncové *-l*: *stuol*, *kuol*, *vuol*, *kotol*, *úd'el* a pod. Takáto distribúcia verne odráža stav v stredoslovenských nárečiach, kým súčasný spisovný stav je výsledkom kompromisnej kodifikácie z r. 1851. Avšak Ludevít každé koncové *-l* premieňa na *-u*: *etanou* 11 (správne *etanol*), *metanou* 11, *anjeu* 17, *vuokou* 19, 48 (porov. *vuokol*; NRS, s. 31), *karňevau* 97, *drdou* 120, *orou* 3 (porov. *orol*; NRS, s. 138), *mobiu* 4, pričom v tejto kategórii azda najviac zaráža podoba anglického slova *coou* 49. S písaním *l* je úzko spojené aj písanie fonémy v v tautosylabickej pozícii, ktorému sa podrobne venoval L. Dvonč (1954). Ľ. Štúr pri zapisovaní tejto fonémy dôsledne dodržiaval fonetický princíp iba pri koncovke gen. pl. podstatných mien mužského rodu⁴ (porov. príklady z NRS: *rokou*, *spisou*, *hlasou*, *krajou*, *rodákou* a pod.), v ostatných prípadoch písal *-v* (porov. príklady z NRS: *zo slov*, *ovca*, *židovskej*, *pravd'e*, *ostrov*, *rukáv* a pod.). Treba však upozorniť, že uvedený princíp sa dodržiava viac-menej dôsledne iba v Štúrových dielach (aj tam s výnimkami), v ostatných štúrovských písomnostiach je písanie tejto fonémy v tautosylabickej pozícii značne rozkolísané (Kondrašov 1974, s. 107 – 109). Ako sa dalo očakávať, aplikácia premieňa každé koncové *-ov* na *-ou*: *Pascalou* 42, *domou* (pods. m.) 50, 99, *domou* (prisl.) 65, 140.

⁴ V štúrovčine sa, tak ako aj v súčasnej spisovnej slovenčine, dôsledne písalo *-ou* aj v koncovke inštrumentálu singuláru podstatných a prídavných mien i zámen ženského rodu, ktorú fonologicky takisto treba interpretovať ako /ov/.

5. ZÁVER

Záverom môžeme skonštatovať, že Automatický prekladač do štúrovskej slovenčiny, napriek nespornej snahe a pozitívnym zámerom, súčasnú slovenčinu do štúrovčiny – neprekladá. Miera jeho nespoľahlivosti a nepresnosti je natoľko vysoká, že o akejkol'vek „automatickosti“ nemôže byť reč. Ako jeho základný problém sa javí odlišná povaha grafických sústav štúrovčiny a súčasnej slovenčiny, ktoré táto v podstate veľmi jednoduchá aplikácia nedokáže preklenúť. Pravidlá pretvárania boli očividne skoncipované tak, že na základe malého počtu príkladov sa vygenerovalo pravidlo, ktoré sa automaticky uplatňuje aj pri nenáležitých slovách výlučne na základe grafickej totožnosti. Berúc do úvahy všetky vyslovené námietky, je namieste položiť si otázku, či sa javí ako vhodné, aby táto nepresná a nespoľahlivá aplikácia bola umiestnená na webovej stránke vedeckovýskumnej inštitúcie.

DOSLOV

Nepresnosť prekladača do štúrovskej slovenčiny zostala 16 rokov nepovšimnutá; až v najnovšom období, paralelne s procesom posudzovania tohto príspevku, pribudol na stránke prekladača^[2] oznam upozorňujúci, že ten nie je „použiteľný na prekladateľské účely, ale maximálne na získanie náhľadu a stručného povedomia o význame textu“, ako aj že webová stránka, na ktorej je umiestnený, „slúžila ako náhľad možnosti technológií jednoduchého pravidlového opracovania textu“. Toto nedáva veľký zmysel, najmä v kontexte skutočnosti, že aplikácia bola uvedená do prevádzky pri príležitosti 150. výročia úmrtia L. Štúra, na základe čoho možno usúdiť, že jej účelom bolo skôr sprístupniť dobovú varietu slovenčiny širokému okruhu záujemcov. Okrem toho sa zabúda, že Ludevít nemožno považovať za prekladač v klasickom zmysle slova; ide skôr o formálny „pretvárač“ vzhľadom na skutočnosť, že štúrovčina sa vo svojej podstate javí ako formálna obmena spisovnej slovenčiny.

Oznam takisto upozorňuje, že od prekladača „nemôžeme [...] očakávať ani zďaleka grammaticki správni výsledok“ a že webová stránka „[v] žiadnom prípade neslúžila ako ukážka správnej Štúrovskej Slovenčiny“, čo je nepriamo ilustrované textom oznamu, v ktorom viaceré tvary nie sú v súlade so Štúrovou normou. Aj tejto zložke chýba hlbší zmysel, pretože rozdiel medzi štúrovčinou a súčasnou spisovnou slovenčinou spočíva v dvoch hlavných bodoch – v základnom ortografickom princípe a v niekoľkých odlišných koncovkách a príponách –, pričom Automatický prekladač do štúrovskej slovenčiny, ako sme ukázali, pri oboch týchto bodoch zlyháva. Jazykový útvar, ktorý nedodržiava Štúrove ortografické zásady a neuplatňuje typické štúrovské koncovky a prípony, jednoducho nemožno nazývať štúrovčinou. Sapienti sat.

Literatúra:

- ASJ (1981) = *Atlas slovenského jazyka. 2. Flexia. Časť prvá: Mapy*. Red. J. Štolc. Bratislava: Veda.
- ĎUROVIČ, L. (2006): Nová spisovná slovenčina v Štúrovej Nauke reči slovenskej (NRS). In: Jóna, E. – Ďurovič, L. – Ondrejovič, S.: *Ludevít Štúr. Nauka reči slovenskej. II. Komentáre. Bibliografia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 51 – 257.
- DVONČ, L. (1954): Písmená v, u v Štúrovej norme a v dnešnej spisovnej slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 8/2, 117 – 122.
- HABIJANEC, S. (2016): The Slovak language as a source for the reconstruction of the Proto-Slavic accentual system. In: *Baltistica*, 51/2, 341 – 353.
- HABOVŠTIAK, A. (1965): *Oravské nárečia*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- JÓNA, E. (2009): *Novohradské nárečia*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- KONDRAŠOV, N. A. (1974): *Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.
- MAGDOLEN, M. – BOBEKOVÁ, K. (2015): Štúr mal v Bratislave žúr. In: *Slovenská reč*, 80/3 – 4, 245 – 247.

Pramene:

- NRS = ŠTÚR, L. (1846/2006): *Nauka reči slovenskej I*. Faksimile pôvodného vydania pripravili Ľubomír Ďurovič, Slavomír Ondrejovič. Bratislava: Veda.
- SNN = Slovenskje národňje novini.

Korpusové a internetové odkazy:

- [1] <https://medialne.trend.sk/tlac/sme-vyslo-titulkou-sturovcine> (cit. 27. 2. 2023).
- [2] <https://www.juls.savba.sk/ludevít/> (cit. 10. 3. 2023).
- [3] https://www.juls.savba.sk/attachments/TVT_2022/basne.pdf (cit. 10. 3. 2023).

NEUTRALIZOVALA SA ÚCTA K TÝM, ČO SÚ NOSITEĽMI POZNANIA

Miloš Horváth – Oľga Orgoňová

*Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2, Bratislava*

E-mail: milos.horvath@uniba.sk, olga.orgonova@uniba.sk

O minuloročnej jubilantke, prof. PhDr. Oľge Orgoňovej, CSc. (1962), môžeme bez pochybností tvrdiť, že je lingvistkou lokálpatriotkou. Ako rodenej Bratislavčanke toto mesto natoľko učarovalo, že v ňom prežila väčšinu svojho profesionálneho života, a hoci rada spoznávala svet, vždy sa do Bratislavy vrátila. Maturovala na jednom z vtedajších prominentných bratislavských gymnázií, Gymnáziu Ladislava Novomeského na Tomášikovej ulici. Za svoju alma mater si zvolila Filozofickú fakultu Univerzity Komenského, kde študovala slovenský jazyk a francúzsky jazyk.

Keďže ju lákala nielen vedecká, ale aj pedagogická práca, zostala po ukončení magisterského stupňa štúdia pôsobiť na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského a priklonila sa ku skúmaniu slovenčiny. V roku 1998 tu získala titul kandidátky vied, neskôr v roku 2004 bola úspešne habilitovaná na docentku a napokon o osem rokov neskôr inaugurovaná na riadnu profesorku. Jej lokálpatriotizmus sa prejavuje i tu – vo vzťahu k domovskej Katedre slovenského jazyka, aktuálne už Katedre slovenského jazyka a teórie komunikácie. Okrem faktu, že je jej dlhoročnou vedúcou,¹ jej brány opúšťala vždy len na krátky čas, a to v rámci krátkodobých prednáškových pobytov na viacerých európskych univerzitách (Tampere, Lubľana, Nový Sad, Krakov, Sosnovec, Budapešť, Belehrad, Olomouc, Hradec Králové) či svojho lektorátneho pôsobenia na Univerzite Michela de Montaigna vo francúzskom Bordeaux.

Profesorka Orgoňová sa vedecky orientuje na opis, analýzu a interpretáciu súčasného slovenského jazyka predovšetkým v oblasti lexikológie, inovatívne chápanej štylistiky občianskej spoločnosti 21. storočia, rétoriky a lingvistickej pragmatiky, pričom sa aktívne zapája do kontinuálneho rozvíjania slovákistického lingvokultúrneho diskurzu. Svoje vedecké kompetencie uplatňovala či uplatňuje vo vedeckých radách niekoľkých akademických inštitúcií (v rokoch 2008 – 2012 a 2016 – 2020 na Filozofickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku, v rokoch 2010 – 2016 v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV a od r. 2020 vo vedeckej rade Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave). Osem rokov tiež pôsobila v grantovej agentúre VEGA pri MSVV SR a od roku 2019 figuruje aj v Terminologickej komisii Ministerstva kultúry SR. Od roku 2021 spolupracuje tiež ako poradkyňa a hodnotiteľka (doteraz predsedníčka viacerých pracovných skupín na posudzovanie akreditácií vysokých škôl) so Slovenskou akreditačnou agentúrou pre vysoké školstvo (SAAVŠ). Ak k tomu prirátame aj jej rôznorodú recenzentskú, editorskú a posudzovateľskú činnosť v redakčných radách viacerých vedeckých periodík a zborníkov doma (*Slovenská reč*, *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*, *Jazyk a jazykoveda v interpretácii*, *Jazyk a jazykoveda v súvislostiach*) i v zahraničí (opolská *Stylistyka*, moskovské *Aktual'nyje problemy stilistiky* či *Bohemica Olomucensia*), vychodí nám z toho, že za jej mnohovrstevnou pedagogickou, vedeckou a expertíznou aktivitou je nielen neutíchajúci záujem o jazyk – slovenčinu v širších interdisciplinárnych až transdisciplinárnych súvislostiach, ale aj poctivá, precízna a inovatívna práca, no predovšetkým ochota a sila prekračovať limity vo vzťahu k sebe i ľuďom vo svojom okolí.

Aktuálne už ako držiteľka Zlatej medaily FiF UK v Bratislave sa angažuje aj v oblasti popularizácie jazykovedy, resp. slovákistiky v rámci projektov spadajúcich pod tzv. občiansku vedu, ktorých výsledkom je publikovanie neterminologických

¹ Medzitým sa vedúcou katedry stala doc. Mgr. Alena Bohunická, PhD.

slovníkov rôznych profesijných skupín (*Slovník divadelných profesionalizmov, Slovník policajných profesionalizmov*). Aj to svedčí o tom, že stále má dostatok tvorivých i ľudských síl a drží prst na pulze doby.

MH: Pôsobíte na univerzite s najdlhšou históriou a najvyšším renomé na Slovensku i v zahraničných rebríčkoch – Univerzite Komenského v Bratislave. Ako vnímate svoju vedecko-pedagogickú identitu na tomto pracovisku?

OO: Ako slovenčinárka vnímam predovšetkým svoju humanitnovednú identitu. Tá je „ohrozená“ v kontexte dobových hodnotiacich parametrov kladených na vysoké školstvo, konvenujúcich väčšmi k prírodným či technickým vedám. „Otcovia“ slavistiky a slovistiky na storočnej UK mali iné problémy: stavali základy odboru „na zelenej lúke“. So svojimi odbornými kompetenciami pritom dokázali vybudovať odboru solídne základy. My dnes máme „slávnú tradíciu“, ale neistú súčasnosť s nulovým sociálnym kreditom.

Zaregistrovali sme, že fakultné pracovisko, ktoré vediete, prednedávnom zmenilo svoj oficiálny názov z Katedry slovenského jazyka na Katedru slovenského jazyka a teórie komunikácie. Aká bola motivácia tejto zmeny a v čom nový názov lepšie vystihuje jeho vedeckopedagogickú profiláciu?

Polstoročný názov Katedry slovenského jazyka (vzniknutý po rozdelení jazykovedcov a lingvistov na dve samostatné pracoviská) konvenoval kontextu saussurovskej lingvistiky, sústredenej na systém jazyka – „langue“. To dobre evokovalo vtedajší predmet skúmaní. Názov Katedra slovenského jazyka a teórie komunikácie lepšie vystihuje súčasné vedeckovýskumné a pedagogické zameranie pracoviska. Naše tvorivé i aplikačné úsilia rozširujú záber aj na „parole“, na reč. V lingvopragmatickej integrácii sa napájame na poznanie o systéme a potenciáli jazyka skúmania rečovej činnosti a snažíme sa pestovať v študentoch schopnosť adekvátne používať jazyk v reálnom kontextovom ukotvení. Starý názov tak uchopoval akoby len polovicu našej aktuálnej práce, takto je to výstižnejšie a celostnejšie.

Pôsobíte ako dlhoročná vedúca najstaršieho univerzitného slovanského pracoviska na Slovensku. Čo je pre Vás náročnejšie: manažovať tím vedcov – od tých najmladších až po renomovaných lingvistov – alebo naopak profesionálne na predovať a vedecky tvoriť?

Za šesťnásť rokov výkonu funkcie vedúcej katedry som si utvrdila svoje koncepcné i manažérske priority a otestovala svoje schopnosti vnášať ich do praxe popri vyváženom napĺňaní mojich vedecko-pedagogických povinností a ambícií. Zastávať túto funkciu je nesporne záťažou, ale nie nezvládnutelnou. Ide to akosi ruka v ruku. Tak ako v súkromí som súčasne manželkou, mamou, dcérou aj sestrou, v práci nenú-

tene „oscilujem“ medzi manažovaním „zhora“ a výkonom práce „zdola“. Má to aj dobrý stimulatívny rozmer platný navonok v optike mojich spolupracovníkov: na to, aby som mala morálne právo vyžadovať plnenie istých úloh od nich, musím tie úlohy sama zvládať tiež. Tak sa snažím „nezadriemať“ na vlnách minulých výkonov. Stabilne pritom prežívam vnútornú rovnováhu. Takže nevnímam túto „dvojdornosť“ ako neistotu na pomyselnéj hojdačke. Svoj status som šestnásť rokov dokázala vnímať ako vyváženú rozmanitosť zabraňujúcu nude a jednotvárnosti.

Máte za sebou 37 rokov nanajvýš plodnej vedeckej kariéry vo sfére lingvistiky a slovakistiky. Dá sa za takýto čas detailne spoznať slovenčina, alebo Vás na nej stále niečo prekvapuje? Kopíruje aktuálny výskum slovenčiny dostatočne zahraničné trendy, alebo sa slovenská lingvistika rozvíja vlastným smerom a vlastným tempom?

Nemusím poznať Sokrata na to, aby som si uvedomovala, že „viem, že nič neviem“. Nemyslím si, že vedec dokáže dospieť do štádia sebauspokojenia a skonštatuje, že už všetko zistil, objavil, pochopil. Môj lingvistický vývoj vnímam ako kľukatý vzostup: chvíľu sa mi javí, že veci sa posunuli k vyšším métam, v istých izolovaných poznatkoch nachádzam súvislosti a získavam nad nimi nadhľad. A zrazu sa „zaseknem“, akoby sa mi zamrazila schopnosť tvoriť a posúvať svoje odborné vízie. Dlhoročná erudícia iste prináša pozitíva, napokon rokmi sa aj sebaopoznanie cibrí. Netreba sa siliť, ak sa mentálna práca nedarí, veď doma je vždy nejaké neumyté okno či nevyžehlená bielizeň, alebo treba napísať termínovanú úradnícku správu... To všetko vytlačí moju mentálnu „krízu“ na vedľajšiu koľaj a po prestriedaní aktivít naskočí zasa odpočínutá tvorivá slina. Možno sú tie súčasné meandre na mojej plavbe odborným životom menšie než v začiatočníckych rokoch, ale to lavírovanie rozhodne pretrváva. Netúžim sa dopracovať k vyhladeniu mojej kognitívnej sínusoidy na priamku a zbaviť sa tvorivých útrap a nepokojov. A pokiaľ ide o osudy lingvistiky: tie riadia ľudia. Slovenská lingvistika sa posúva tam, kam ju posúvame my. Dôležité je, že nestagnuje. Netrúfam si to hodnotiť. To, či sme ju posunuli správnym smerom a správnym tempom, zhodnotí budúcnosť.

Vo všeobecnosti (nielen) v európskych jazykoch má dnes ako jazyk internacionálnej komunikácie prominentnú pozíciu angličtina. Ako na túto dominanciu angličtiny v globálnom verejnom diskurze reagujú Francúzi? Neprekáža im to? Robia niečo na oslabenie pozície angličtiny a prinavrátenie pozície francúzštiny v medzinárodnom kontexte?

Francúzi sú si vedomí toho, že žiadne zákazy či príkazy „zhora“, aký jazyk preferovať v medzinárodnej komunikácii, sa neosvedčujú. V tom nie sú v ničom odlišní od iných národov a dynamika ich vlastného jazyka takisto nevykazuje ano-

málie v porovnaní s dianím v iných jazykovokultúrnych prostrediach. Na medzinárodnú pozíciu angličtiny nemajú Francúzi dosah, hoci dávajú občas najavo rozčarovanie. Situáciu veľmi pekne vystihuje známe príslovie: psi štekajú, karavána ide ďalej. A pokiaľ ide o stav francúzštiny vo vnútrokultúrnom kontexte, aktuálne je „v hre“ (nielen vo Francúzsku) vo verejnom priestore otázka jazykovej korektnosti či jazykovej citlivosti.

Vďaka Vášmu pôsobeniu na pozícii lektorky slovenského jazyka a kultúry na univerzite Michela de Montaigna v Bordeaux ste prispeli aj k propagácii slovenčiny v zahraničí. Ako na toto svoje pôsobenie s odstupom času spomínate a v čom bolo pre Vás inšpirujúce? A čo študenti? Sú iní ako tí slovenskí?

Na lektorské roky vo francúzskom Bordeaux spomínam ako na obrovskú viactvárnú životnú skúsenosť. Človek tam bol „misionárom“, ktorý mládeži i dospelým okolo seba lámal bariéry nedôvery voči malej a neznámej stredoeurópskej krajine, jej kultúre a jazyku. Hoci slovenský lektorát v čase môjho pôsobenia v Bordeaux už jestvoval na tamorejšiej univerzite štvrt' storočie, o Slovensku, Slovákoch či slovenčine sa tam v čase môjho príchodu veľa nevedelo. Našťastie, Francúzi ako kozmopolitný národ sa neuzatvárajú pred nepoznaným. A francúzski študenti sú aspoň podľa mojej osobnej skúsenosti disciplinovaní a pracovití. Rešpektujú ako najprirodzenejšiu vec vyučovanie aj v piatok večer o 18,00 (nevynímajúc piatok 22. decembra). Tamojší univerzitný život bol v čase môjho lektorovania postavený na trochu iných základoch: študenti boli aj finančne zainteresovaní na štúdiu (platili si zápisné) a mali záujem sa za investované peniaze niečo naučiť. Univerzita mala optimálne finančné zázemie, poskytovala vyučujúcim materiálnu výbavu (vrátane didaktickej techniky), funkčnú technickú a organizačnú podporu či financie na služobné cesty. Učiteľ sa mohol sústrediť priamo na učenie. V tomto kontexte moje pedagogické pôsobenie bolo v súčinnosti s prirodzene angažovanými študentmi nesmierne efektívne. Bolo by úžasné, keby také personálno-materiálne zázemie bolo aj tu. Nesmierne by som si užívala, keby pracovná disciplína študentov, ich uvedomenosť a dôvera voči pedagógovi panovala aj na našich domácich univerzitách.

O Francúzoch a francúzskej kultúre koluje množstvo stereotypov. Spomeniete si na niektoré z nich? Sú Francúzi naozaj národom revolucionárov, bohémov či žabožrútov?

Hovoriť o stereotypoch by znamenalo reprodukovat' všeobecne známe (zväčša nie celkom správne) konštatovania nezávisle od osobnej skúsenosti. V istých aspektoch, pravda, osobná skúsenosť je blízka niektorým stereotypom. Nikde som nepila také dobré víno, ako je v Bordeaux či v Chateaufort-du-Pape, nemohla som si nevychutnávať povestnú francúzsku gastronómiu (aj bez žabacích stehienok). Ale tiež

som si „užila“ štrajky šoférov MHD a taxikárov, keď som sa nemohla dostať do práce; štrajky učiteľov a študentov stredných škôl solidárne bok po boku manifestujúcich v uliciach mesta; alebo aj štrajky smetiarov, keď nám desať dní neodvážali spreď domu odpad. Český výtvarník David Černý na svojej Entrope v roku 2009 celkom symptomaticky stvárnil francúzsku hexagonálu ako krajinu štrajkov. Na rozdiel od Slovákov Francúzi sú naozaj schopní verejne brániť či presadzovať svoje záujmy hoc len na sídlisku za optimálne regulované mestské parkovanie. Francúzsko som vnímala ale predovšetkým ako tolerantnú a funkčnú krajinu, ktorá garantuje svojim občanom životný komfort. Samosprávne orgány nie sú autoritatívne páky moci či zdroj sebaobohacovania, ale demokratická služba daňovým poplatníkom. Od starostu mesta po šoféra MHD či predavačku v supermarkete má občan zaručenú profesionalitu, spravodlivosť, ústretovosť, zdvorilosť. Je to krajina s vyzretou demokraciou. Veľká francúzska revolúcia predbehla slovenské zamatové udalosti o 200 rokov, v našej najnovšej histórii sme síce (našťastie) preskočili stavenie gilotín, ale aj tak máme čo doháňať.

Na základe auditu Slovenskej akreditačnej komisie pri MŠVVŠ SR ste v rokoch 2015 – 2022 pôsobili v špičkovom vedeckom tíme Univerzity Komenského, za čo ste od rektora Univerzity Komenského dostali i významné ocenenie. Na čo bol primárne zameraný Váš výskum a aké vedecké výsledky ste v ňom dosiahli?

Náš výskum je dlhodobou orientovaný na interpretačné aspekty jazyka a jazykovedy v spätosti s používateľmi jazyka ako psycho-sociálnymi identitami. Metodologicky sa výskum inšpiroval a dodnes inšpiruje viacerými disciplínami (semiotikou, sociolingvistikou, etnolingvistikou), nevynímajúc diskurznoanalytické námety pertraktované v transdisciplinárnych sondážach zameraných najmä na tému inakosti. Výskumy prinášajú jazykové interpretácie prírodného, sociálneho a psychického sveta v intrakultúrnej aj interkultúrnej perspektíve. Príkladom nášho reprezentatívneho kolektívneho výstupu skúmania inakosti je publikácia *Cudzosť – jazyk – spoločnosť* (2015). Vzťahmi jazyka a jeho používateľov v kontexte 21. storočia sa zaoberá séria publikácií J. Dolníka (*Jazyk v sociálnej kultúre, Jazyk v pragmatike, Jazyk v sociálnej praxi* v priebehu piatich rokov medzi 2017 a 2021), dialogickou podstatou komunikácie sa zaoberám ja spolu s A. Bohunickou v *Interakčnej štylistike* (2018). Mnoho výstupov z tohto obdobia prezentovali členovia tímu (J. Dolník, O. Orgoňová, A. Bohunická, P. Žigo, M. Kazharnovich, M. Dudok) formou konferenčných príspevkov na domácich či zahraničných konferenciách či časopisecky doma aj v zahraničí, najmä slovanskom: v Česku, Poľsku, Rusku, Bielorusku, Bulharsku, Srbsku. Spoločným menovateľom naznačených prác je prepojenie systémovolingvistických a komunikačno-pragmatických náhľadov na aspekty jazyka/reči demokratizovanej spoločnosti 21. storočia. Tematicky „najzvučnejšími“ námetmi sú

otázky explanácie a interpretácie diskurzov inakosti či inkluzívnosti v slovenskej spoločnosti v rôznych sférach komunikácie. Nádejám sa, že zistenia z našich lingvo-sociálne ladených výskumov podporujú schopnosť pochopiť, čo sa v aktuálnej komunikácii deje (a prečo je to tak), aby sa v perspektívnych verbálno-neverbálnych interakciách posilňovala kooperácia a porozumenie. Osobitnú pozornosť pripisujeme pritom rozpínaniu hraníc záujmu tradičných lingvistických disciplín do vernakulárneho (ľudového) prostredia „obyčajných“ ľudí a ich „obyčajnej“, aj nespisovnej, komunikácie.

Ste spoluautorkou monografie Interakčná štylistika z roku 2018, kde interpretujete v širších pragmatických súvislostiach spontánne hovorené prejavy. Na akých východiskách je založená a ako by ste ju jadrne charakterizovali?

Ide o reflexiu náuky o spôsoboch verbálnej a neverbálnej interakcie tvorcu a interpreta textu v komunikácii (v dialógu), respektíve v multimediálnej (rečovo-obrazovej) interakcii. Prototypickými znakmi interakčnej štylistiky sú dialogickosť (tradičná štylistika rátala skôr len deklaratívne s dialógom a teoreticky ho nerozvinula), každodennosť (a s ňou spätý všedný spôsob vyjadrovania, nevynímajúce nespisovnosť) a v titule spomenutá interakcia, do ktorej vstupujú viacerí aktéri, jednak ako tvorcovia výpovedí, jednak ako interpreti. Teória je postavená na ponímaní činnostnej podstaty jazyka ako súčasti celkového – kontextovo ukotveného – správania interaktantov. To všetko je zasadené do digitálnej éry 21. storočia. Cieľom takto nastavenej teórie je viesť dobových komunikantov k efektívnej participácii na mnohokrát komunikáčnych procesoch s názorovo, sociálne, vekovo a ináč heterogénnymi spoluaktérmi.

Pri príležitosti storočnice narodenia profesora Jozefa Mistrika ste manažovali aj medzinárodnú vedeckú konferenciu a minuloročné prvé (špeciálne) čísla Slovenskej reči a Jazykovedného časopisu. Odhliadnuc od týchto vedeckých aktivít, ktoré priniesli mnohostranné bilancie jeho štylistickej koncepcie, na spomínaných fórach sa súčasne prezentovali nové stimuly pre ďalšie štylistické výskumy. Ako vnímate kontúry štylistiky 21. storočia Vy?

V kontinuite s názormi profesora Mistrika vnímam posúvanie štylistiky ako funkčnoštylistickej teórie o reduktívnych jazykových modeloch spôsobov vyjadrovania k štylistike reči. Zamýšľam sa nad profilovaním komunikačných štýlov ako premenlivých a v neopakovateľných kontextoch jedinečných variácií spôsobov verbálno-neverbálneho správania. Pokúšam sa vyrovnáť sa s multimodalitou súčasnej komunikácie na báze kríženia prostriedkov rôznych semiotických sústav. Považujem za výzvu diferencovanosť súčasných médií, vrátane tých sociálnosieťových, ktoré sú akcelerátormi dynamiky štýlov vyjadrovania v hybridizujúcom sa priestore

verejno-neverejného vyjadrovania. K tomu si treba pridať fenomén posunu hraníc (až bezhraničnosti) dialogickosti, ktorú podporuje už nielen ústna komunikácia tvárou v tvár, ale aj platformy na internete s možnosťami bezprostrednej (aj anonymnej) spätnej väzby. Pokiaľ ide o ľudský faktor determinujúci aktuálny mimojazykový kontext, jeho ambície smerujú k inkluzívnemu búraniu bariér medzi elitami a masami či odborníkmi a neodborníkmi. V spojitosti s metodologickou pluralitou súčasnosti sa tak naliehavo naskladáva potreba budovať novú štylistiku na uspokojenie potrieb society digitálnej doby, smerujúcej k inkluzívnej interakcii. Moja vízia smeruje tak k inkluzívnej interakčnej štylistike.

Určite aj Vašu pedagogickú a vedeckú prácu výrazne zasiahla dva roky trvajúca pandémia vírusu covid-19 a s ňou súvisiace obmedzenia. Ako veľmi sa inovoval lexikálny podsystém slovenčiny pod vplyvom uvedenej pandémie? Zareagovala podľa Vás slovenčina adekvátne na meniace sa komunikačné potreby v súvislosti s týmto globálnym problémom?

Živý jazyk, a teda aj jeho lexika, vždy reaguje na vzniknutú komunikačnú potrebu a adekvátne vyplní vzniknuté „čierne diery“ v zásobárňach komunikačných prostriedkov. V čase pandémie covid-19 sa aj v slovenčine ukázala potreba pomenovať množstvo novovzniknutých entít (reálií, situácií...). Tak povznikali alebo sa poprebekali nové formy pomenovaní (*homeoffice*, *lockdown*, *dištančné vzdelávanie*) aj nové významy (*bublina*, *testovanie*, *covidový semafor*) či pooprašovali sa už známe, ale dovtedy oveľa menej frekvencované výrazy ako *rúško* či *respirátor*. Je dobré, že aj lingvisti na to reagovali a povznikalo tak viacero štúdií o lexike či širšie o diskurze pandémie covid-19. V budúcnosti to budú vítané svedectvá o tom, ako flexibilne sa jazyk prispôbil rýchlo vzniknutej potrebe. Pravda tak, ako rýchlo výrazy povznikali, tak po útlme pandémie aj rýchlo tieto novotvary upadajú do zabudnutia. Dnes (rok po návrate do normálneho životného režimu) si už pomaly nepamätáme, čo znamenajú skratky *OTP*, *MOM* či *ROR*. Zabúdame, aké vakcíny boli na trhu, prípadne akou sme boli sami zaočkovaní. Výrazy nie sú v slovenčine nikde zafixované. So spätnou platnosťou sa tak čoskoro sotva pasívne rozpamätáme na tieto „módne“ slová, ktoré sa historizovali skôr, než sa stihli natrvalo ukotviť v komunikácii a slovníkoch.

Slovníkové diela Slovník divadelných profesionalizmov (2019) a Slovník policajných profesionalizmov (2021), ktorých ste spoluautorkou a na vydání ktorých ste sa aktívne podieľali, sú špecifickým príspevkom do slovenskej lexikografie. Prečo ste si vybrali na spracovanie práve tieto sociolekty? V čom sú tieto Vaše slovníky iné, špecifické?

Aj divadelný svet, aj policajný svet oslavovali v roku 2020 storočné jubileá. V roku 1920 bolo založené prvé slovenské profesionálne divadlo (SND) a tiež vznik-

la štátna polícia. To bol jeden stimul. Z praktického hľadiska som mala na zreteli potrebu „zblíženia“ či lepšieho vzájomného spoznania laika s vytýpovaným profesionálom a jeho prácou. Veď do divadla všetci chodíme, pritom o jeho každodennom chode, ale aj slávnostnom vzhľade nevieme až tak veľa. Nepoznáme ani časti javiska, nehovoriac o priestoroch za či pod javiskom. Teda zámer smeroval k inklúzii, „vtiahnutiu“ laika do sveta divadla v záujme lepšieho spoznania jeho vzhľadu, tamojšieho diania a porozumenia medzi aktérmi z oboch svetov (laikov a profesionálov). Podobná pohnútka sa spája s voľbou slovníka policajných profesionalizmov. Človek nemusí byť zločinec, a predsa sa s policajtmí stretáva v bežnom verejnom živote – napríklad pri vybavovaní osobných dokladov, pri prepisoch majetku atď. Aj ich treba lepšie poznať. Kolujú o nich skôr mýty, anekdoty. Ale to je skresľujúci tendenčný obraz. Slovník je ľahkým pomocníkom na ceste k priblíženiu sa k policajtom. Nezanedbateľným motívom na tvorbu týchto diel je aj potreba translatológov. Prekladateľ dokáže nájsť v jestvujúcich teatrologických či bezpečnostnoprávných prameňoch odbornú terminológiu. Náš slovník je ale výsledkom heuristického zberu výrazov z bežnej ústnej komunikácie. Taká lexika doteraz v našej lexikografii nebola fixovaná.

Budú mať Vaše slovníky časom aj elektronickú podobu a plánujete v týchto aktivitách pokračovať? Čo tak slovník mediálnych profesionalizmov alebo lekárskeho profesionalizmov?

Na tvorbu slovníčka hoci len s 1000 heslami nie sú popri vyššie spomínaných manažérsko-riadiacich, vedeckovýskumných či pedagogických povinnostiach optimálne podmienky. Navyše občianskovedecké diela (tvorené v spolupráci s laickými dobrovoľníkmi) sú náročné na čas, treba vyhľadávať ochotných dobrovoľných spolupracovníkov – profesionálov z daného odboru – tráviť veľa času zbieraním materiálu v teréne. Pritom v hodnotiacich kritériách ministerstva či pre potreby akreditácií sú takéto diela kategorizované ako druhotriedne. Nenachádzam súlad medzi aktuálnou prioritou EÚ zameranou na podporu ľudského „kapitálu“ v záujme zveľaďovania vedecko-nevedeckej synergie občanov európskych krajín s kritériami hodnotenia akademických publikácií na Slovensku. Naše slovníky by neboli mohli vzniknúť bez participácie desiatok dobrovoľných informátorov o používaných slovách v ich ústnej profesijnej komunikácii. Na samotnej zostavovateľskej práci participovali v tíme vždy dvaja lingvisti a dvaja nelingvisti – profesionáli z daného odboru. Výsledný výtvor tohto inkluzívneho vedeckoobčianskeho tvorivého zoskupenia má však v akademickom hodnotení stále „len“ hodnotu popularizačného diela. Predsa v reálnom živote tieto slovníky nachádzajú masívnu spoločenskú odozvu. Minimálne Slovník policajných profesionalizmov, ktorého elektronická verzia je voľne dostupná na sociálnej sieti ResearchGate, alebo tiež na webe našej katedry a do tretice

aj na webe Akadémie PZ má oveľa širšiu sledovanosť než moje vedecké publikácie. Dáva to človeku príjemný pocit, že jeho prácu reflektuje široká komunita za hranicami lingvistiky. To búra stereotypy, že slovenčina je len o „mäkkom a tvrdom i/y“ a o trápení žiakov diktátmi. A tak mám zámer pustiť sa do práce na treťom slovníku tohto druhu. Tematicky ste vycítili správnu orientáciu. Mal by to byť slovník zo zdravotníckeho prostredia. Všetci sa v ňom z času na čas ocitáme, všetci máme z času na čas problém porozumieť slovám našich lekárov a ošetrovateľov. Bude to ďalší krôčik k podpore sociálnej inklúzie. Tentokrát pôjde o inklúziu laikov do profesionálneho sveta zdravotníkov.

Učitelia, akademickí i vedeckí pracovníci v súčasnosti zápasia s nedostatkom spoločenského uznania. Ako vnímate túto skutočnosť? Ovplyvňuje to Vašu prácu? A čo by sa podľa Vás malo v spoločnosti udiť, zmeniť, aby sa tento hendikep postupne odstránil?

Skutočnosť vnímam tak, ako ju opisujete. Ako vysokoškolská pedagogička sa cítim spoločensky aj platovo mizerne. Spoločenský nezáujem sa prenáša od rodičov na deti, čo sa prejavuje aj v podobe vzťahu mládeže k svojim pedagógom. Neutralizovala sa úcta k tým, čo sú nositeľmi poznania, otriasa sa ich autorita a dôvera k tomu, čo robia. Je diskutabilné, kam až má siahať symetrizácia vzťahov medzi aktérmi, či patrí aj na akademickú pôdu. Statusu učiteľa sa nedostáva ani adekvátneho ocenenia „zhora“, hoci v exponovaných politických manifestoch sa podpora školstvu pravidelne deklaruje a skloňuje sa potreba budovať znalostnú spoločnosť. Toto je, žiaľ, u nás dlhodobý trend. Nie je to v poriadku, ale ja nemám kompetencie nastaviť slovenské školstvo na fínsky model. Na to sú povolani politici.

Na záver obligátne otázka pre našich respondentov. Máte nejaké krédo či motto, ktorým sa v živote riadite?

Ži a nechaj žiť.

XXXI. KOLOKVIUM MLADÝCH JAZYKOVEDCOV

Ivana Šrámeková

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.
Panská 26, Bratislava

E-mail: ivana.sramekova@juls.savba.sk

Každý rok sa mladší adepti lingvistiky, ale aj ich zrelší kolegovia stretávajú na Kolokviách mladých jazykovedcov, aby prezentovali výsledky svojho výskumu a vymenili si pracovné skúsenosti. V dňoch 30. 11. – 1. 12. 2022 po dvoch pandemických rokoch, keď sa kolokvium prenieslo do online priestoru, sa uskutočnil v Učebno-výcvikovom zariadení Danišovce už XXXI. ročník tohto známeho podujatia, ktoré zastrešuje Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, v. v. i. (SJS pri JÚLŠ SAV), v Bratislave a jej pobočky pôsobiace pri katedre alebo inštitúte slovenského jazyka príslušnej fakulty na Slovensku. Tentoraz sa na organizácii podieľala Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (FF UPJŠ), ktorá okrem iného zabezpečila príjemné priestory na stretnutie. Počas dvoch dní prezentovalo svoje príspevky celkovo 22 účastníkov zo slovenských a českých vysokých škôl a vedeckých akademických pracovísk.

Oficiálne novú – tretiu „desaťročnicu“ kolokvií mladých jazykovedcov otvorila príhovorom Lucia Jasinská z FF UPJŠ.

„Rada by som vám všetkým, nám všetkým, tohtoročnému kolokviu popriala, aby sme tu zažili príjemnú atmosféru, cítili sa prijatí, zakúsili prajnosť a v prostredí prezentovania svojich výskumov a vášnivých diskusií k nim nadobudli nové odborné aj osobné priateľstvá alebo upevnili už jestvujúce. Na to všetko kolokviá vznikli, po tom všetkom túžim pre nás v tomto roku. Nech sa nám darí!“ Nádherné a povzbudivé slová na úvod vyslovila Katarína Gajdošová, vedecká tajomníčka SJS pri JÚLŠ SAV.

Po slávnostnom otvorení nasledovala plenárna prednáška **Marianny Sedlákovej** (FF UPJŠ, Košice) s názvom *Odraz jazykových funkcií v systéme jazyka*, ktorou sa začali dva dni plné inšpiratívnych prezentácií a podnetných diskusií.

Prvý blok referátov odštartovala **Aksana Schillová** (Ústav pro jazyk český AV ČR; ďalej ÚJČ, Praha), ktorá na slovníkovom základe analyzovala české prekladové ekvivalenty bieloruských spojení adverbií a prepozícií s miestnym významom, ako napr. *blizka ad* (+ G), *voddal ad* (+ G), *pobač z* (+ I) a pod. Ďalej nasledoval príspe-

vok **Mariety Pastorkovej** (Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela; ďalej FF UMB, Banská Bystrica) o jazykovom obraze ruky v slovenskom jazyku a kultúre v rámci konceptu kognitívnej etnolingvistiky.

Druhý blok prednášok by sme mohli pomyselne pomenovať prívlastkom onomastický. Názvom vnútorných jaskynných priestorov a priepastí (speleonymá) v sprístupnených jaskyniach Severomoravského krasu sa venovala **Jarmila Mádrová** (Filozofická fakulta Ostravskej univerzity; ďalej FF OU, Ostrava). Kládla si za cieľ toto prostredie toponomasticky zmapovať, ako aj zistiť slovotvornú motiváciu názvov s prihliadnutím na ich komunikačné a sociálne aspekty. **Silvie Bystřičanová** (FF OU, Ostrava) sa vo svojom príspevku zaoberala štruktúrou popularizačne orientovaných monografií z oblasti onomastiky, publikovaných v období 1949 – 2021. Načrtla kľúčové vlastnosti popularizačných textov, pozrela sa na vzťah popularizačných kníh a školstva či na popularizáciu bohemistiky na sociálnych sieťach. **Kristýna Březinová** (FF OU, Ostrava) sa zamerala na analýzu rodných mien ako súčasti regionálneho stereotypu, t. j. zaujímalo ju, či sa ako stereotypy rozlišujú rodné mená používané v mestách a na dedinách. Onomastický blok uzavrel **Vít Jarolím** (FF OU, Ostrava) s príspevkom o fungovaní toponým a antroponým v komunikácii obyvateľov obce Štěpánkovice (okres Opava), pričom sa na obe skúmané oblasti pozrel nielen z pohľadu sociolingvistického, ale i dialektologického.

Tretí blok bol obsahovo orientovaný lexikologicky. **Romana Krolčíková** (JÚĽŠ SAV, Bratislava) vystúpila s príspevkom venujúcim sa autentickosti v jazykovom prejave, konkrétne vo vlogoch slovenských youtuberov. Autorka okrem iného sledovala spojitosť medzi jednotlivými typmi vlogu a mierou spontánnosti aktérov. Ďalším referujúcim bol **Filip Kubeček** (ÚJČ AV ČR, Brno), ktorý na základe vlastného špecializovaného korpusu korešpondencie mládeže skúmal, ako vyzerajú a fungujú prirovnania v tzv. skupinových četovacích konverzáciách na internete. Predmetom referátu **Zoje Dubovcovej** (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave; ďalej FiF UK, Bratislava) bola analýza príčin tvorenia a používania profesionalizmov. Autorka taktiež poukázala na vlastnosti, ktoré spájajú či odlišujú profesionalizmy od slangizmov. V treťom bloku sa ako posledná predstavila **Daša Cimermanová** (JÚĽŠ SAV, Bratislava), ktorá referovala o jazykových problémoch súvisiacich s vojenským konfliktom na Ukrajine (napr. používanie predložiek *na/v Ukrajine*, prepis názvov ukrajinských miest) nielen z pohľadu lingvistov, ale i z pohľadu používateľov jazyka.

Druhý deň kolokvia otvorili tri príspevky z oblasti dialektológie. **Jozef Bilský** (JÚĽŠ SAV, Bratislava) sa sústredil na špecifiká substantívnej deklinácie v severošarišských nárečiach z pohľadu pádového synkretizmu. Popri poukazaní na spoločné a odlišné znaky substantívnej deklinácie ponúkol i vlastnú klasifikáciu severošarišských nárečí so zreteľom na osobitosti predovšetkým plurálovej paradigmy. **Stella**

Ondrejčíková (JÚĽŠ SAV, Bratislava) sa zamerala na identifikáciu a analýzu významov a funkcií primárnej predložky *pod* v gemerských nárečiach. **Mária Mikolajová** (JÚĽŠ SAV, Bratislava) uzavrela nárečový blok príspevkom, v ktorom predstavila geografické znázornenie jazykov a nárečí na území Slovenska vo forme jazykových máp. Možno skonštatovať, že prezentácia zaujala nielen z obsahovej stránky, ale bola nesmierne pútavá i z vizuálnej stránky – obsahovala ukážky desiatok máp z rôznych dialektologických atlasov.

Ďalší blok sa vyznačoval rôznorodými témami. Ako prvá sa predstavila **Klára Dvořáková** (ÚJČ AV ČR, Praha), ktorá účastníkom konferencie poodhalila, čo všetko zahŕňa práca v jazykovom poradenskom centre, a zaoberala sa otázkou, do akej miery sú odpovede pracovníkov tohto centra objektívne. Na tému jazykového poradenstva nadviazala vo svojom referáte **Jitka Rosenbaumová** (ÚJČ AV ČR, Praha), ktorá analyzovala typy otázok používateľov jazyka týkajúce sa zhody prísudku a podmetu a zároveň sa snažila odhaliť príčiny problematikosti jednotlivých typov. Hovorenému prejavu rusko-jazyčných obyvateľov Českej republiky sa venovala **Anastasija Šestakova** (Filozofická fakulta Západočeskej univerzity v Plzni, Plzeň), ktorá na základe siedmich zvukových nahrávok skúmala vplyv českého prostredia na rodný – ruský jazyk respondentov. Podobne sa **Marie Kaguševa** (FF UK, Praha) zamerala na bohemizmy v písomnom prejave (na sociálnych sieťach) ruskojazyčných obyvateľov žijúcich v Česku.

Ani v predposlednom bloku nechýbali tematicky pestré a zaujímavé referáty. Hádanku ako objekt vedeckého skúmania predstavila **Mariya Jadroňová** (FF UMB, Banská Bystrica). Autorka prezentovala definície hádanky v ruských, anglických i slovenských prácach aj výsledky svojej komparatívnej rusko-slovenskej analýzy tohto žánru. V tomto bloku ďalej nasledovali dva príspevky, ktoré si za východiskový materiál jazykovedného výskumu zvolili literárny text. **Vladimíra Vrajobá** (FF UMB, Banská Bystrica) sa venovala komunikačným stratégiám v súkromnej korešpondencii Pavla Országha-Hviezdoslava, ktoré sa využívajú pri denominácii adresáta (pri referovaní). Blok uzavrel **Michal Místecký** (FF OU, Ostrava) s príspevkom o meraní lexikálnej hustoty v diele Franza Kafku. Okrem výsledkov výskumu autor predstavil aj vlastný program s názvom *Ledena – LEXical DENsity Analyzer*.

V záverečnom bloku sa na didaktickú tému sústredila **Jana Úradníčková** (Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Trnava), ktorá referovala o osvojovaní si a používaní kolokácií vo vyučovaní nemeckého jazyka ako cudzieho jazyka, pričom demonštrovala spracovanie danej problematiky v pedagogických dokumentoch, učebniciach a pracovných zošitoch nemeckého jazyka. **Katarína Raušová** (JÚĽŠ SAV, Bratislava; autorsky s Michaelou Majerčíkovou) porovnávala originál diela Hugolína Gavloviča *Valaská škola mravuv stodola* s jeho Rešetkovým vydaním upraveným do bernolákovskej slovenčiny.

XXXI. ročník kolokvia mladých jazykovedcov slávnostne ukončila Marianna Sedláková. Toto podujatie, rovnako ako jeho predchádzajúce ročníky, bolo naplnené priateľskou atmosférou, pútavými témami, inšpiráciami aj podnetnými diskusiami. Online verzia zborníka abstraktov príspevkov, ktoré zazneli počas dvoch dní kolokvia, je zverejnená v repozitári publikácií FF UPJŠ^[1]. Samotný zborník príspevkov pripravujú organizátori. XXXII. ročník pravidelných kolokviálnych stretnutí sa v roku 2023 uskutoční pod patronátom prešovskej pobočky SJS pri JÚLŠ SAV.

Internetové zdroje:

^[1] <https://unibook.upjs.sk/sk/slovakistika/1726-varia-xxxi> (cit. 11. 1. 2023).

VÝZNAMNÉ ŽIVOTNÉ JUBILEUM PROFESORKY ĽUDMILY LIPTÁKOVEJ

Katarína Vužňáková

*Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
Ul. 17. novembra 15, Prešov
E-mail: katarina.vuznakova@unipo.sk*

V júni tohto roku oslávila životné jubileum prof. PaedDr. Ľudmila Liptáková, CSc., ktorá pôsobí na Katedre komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Takéto medzníky v živote ponúkajú blahoželat' k osobným a profesijným úspechom, ale zároveň bilancovať a pripomenúť si prácu človeka, ktorý s nadšením venoval mnoho rokov skúmaniu jazyka a, napriek mnohým prekážkam, neúnavnému presadzovaniu aplikácie evidentných expertíznych zistení do školskej praxe.

Profesijný život profesorky Liptákovvej je od začiatku spätý s jazykovedou, konkrétne s derivatológiou a popredným jazykovedcom v tejto oblasti na Slovensku, Jurajom Furdíkom. Z tejto spolupráce vzišla prvá monografia Ľudmily Liptákovvej s názvom *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine* (2000), ktorá predurčila hlavné tematické oblasti celoživotného záujmu i metódy skúmania, a to odkrývanie procesov v slovtvornom vývine u detí a získavanie poznatkov o jazykových znalostiach na základe zberu údajov priamo v teréne.

Túto etapu a na to nadväzujúcu prácu v oblasti poznávania a vyučovania jazyka opísala veľmi detailne už Ľuba Sičáková v laudáciu na počesť predchádzajúceho výročia na stránkach Slovenskej reči (2013). Preto v tomto príspevku upriamime pozornosť na poslednú dekádu a „empirické dáta“ z tejto fázy profesijného života, v ktorej Ľudmila Liptáková zamerala svoju pozornosť predovšetkým na lingvodidaktiku, resp. didaktiku či vyučovanie materinského jazyka a jazykový vývin dieťaťa.

V poslednom decéniu sa jubilantkine knižné práce, štúdie a vystúpenia na konferenciách doma i v zahraničí viažu na grantové projekty, ktoré boli riešené prevažne pod jej vedením. Výnimkou je iba projekt APVV-15-0273 s názvom *Experimentálne overovanie programov na stimuláciu exekutívnych funkcií slaboprosievajúceho žiaka (na konci 1. stupňa školskej dochádzky)*. Jeho vyústením bola kolektívna monografia *Diagnostika a stimulácia kognitívnych a exekutívnych funkcií žiaka v mladšom školskom veku* (Kovalčíková et. al. 2015, 2016, 2. dopl. vyd.), v ktorej sa Ľ. Liptáková venovala *Stimulácii exekutívneho fungovania žiaka v lingvodidaktickom kontexte*. Spolu s ďalšími kolegami (I. Kovalčíková, M. Klimovič, M. Kopčíková, E. Gogová) pracovala na programe na stimuláciu kognitívnych a exekutívnych funkcií žiaka v predmete slovenský jazyk. Práca na tomto projekte však predznačila ďalšiu veľkú tému, ktorá sa stala predmetom aktuálneho záujmu a ďalšieho grantového projektu riešeného v posledných troch rokoch. Pozornosť na vzťah jazyka a kognície sa totiž nezastavila pri slovotvorbe, ale rozšírila sa na vzťah exekutívnych funkcií a porozumenia textu (o tom pozri ďalej). Z viacerých publikácií zameraných na túto oblasť treba spomenúť predovšetkým zahraničnú prácu *An educational model for mediation of pupils' executive functioning during factual reading* (2019, spoluautori I. Kovalčíková, M. Klimovič).

Azda najpopulárnejšou prácou, inšpirujúcou aj českých kolegov, odborníkov v oblasti didaktiky materinského jazyka, ktorá vyšla pod vedením Ľ. Liptákovovej, je *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*. Publikácia vznikla v rámci projektu KEGA 3/7270/09 a jej prvé vydanie vyšlo už v roku 2011. No jej úspech v školskej praxi a dopyt po vysokoškolskej učebnici zo strany študentov programu učiteľstvo pre primárne vzdelávanie na Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove spôsobili, že v roku 2015 vyšla značne prepracovaná a doplnená verzia. Úsilie o zmyslupnosť vyučovania oblasti jazyk a komunikácia, slovenský jazyk a literatúra sa posunul v tejto etape o návrh kurikula (ktorý je súčasťou 2. vydania) odrážajúci najnovšie poznatky o jazyku a jazykovom vývine dieťaťa a komunikačné potreby žiaka na primárnom stupni vzdelávania. Neúnavná snaha presadiť efektívnosť a opodstatnenosť vyučovania materinského jazyka viedla k tomu, že dnes už to nie je iba návrh. Ľ. Liptáková je od roku 2021 predsedníčkou Ústrednej komisie pre predprimárne a základné vzdelávanie pri Národnom inštitúte vzdelávania a mládeže (predtým Štátny pedagogický ústav) za oblasť jazyk a komu-

nikácia, slovenský jazyk a literatúra, a podieľa sa na novej reforme Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Životná túžba jubilantky, aby vyučovanie slovenčiny vyvolávalo záujem o jazyk a radosť z poznávania jazyka, sa premietla do rozhodnutia, že s tímom Katedry komunikačnej a literárnej výchovy na Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity napíše *Encyklopédiu jazyka pre deti*, ktorá popularizačným spôsobom bude odpovedať deťom na otázky súvisiace s jazykom a vzťahom jazyka a literatúry, napr.: Ako a prečo komunikujeme? Ako rastiem do reči? Kde všade hovoria ľudia po slovensky? Môžu slová zostarnúť alebo narodiť sa? Môžu sa slová stratiť? Čo nám pomáha pri porozumení textu? Dá sa kresliť slovami? Je literatúra tajné šifrovanie? Z čoho sa skladá kniha? Ako vyzerajú básne pre oko? Čo nám pomáha pri tvorení textu? Kniha s rovnomenným názvom ako grantový projekt KEGA 02PU-4/2012 vyšla v roku 2014. Vydanie financované z grantových prostriedkov nebolo predajné a nízky počet výtlačkov nezodpovedal záujmu o publikáciu. A tak aj v tomto prípade kniha vyšla v 2., upravenom vydaní, a to v roku 2019 vo vydavateľstve Perfekt pod názvom *Encyklopédia slovenského jazyka pre deti*, čím sa stala dostupnou pre širokú verejnosť.

Aj ďalšia časť posledného decénia bola poznačená lingvodidaktikou a hľadaním odpovedí na otázky, ktoré si jubilantka kládla: Vieme, čo sa žiak potrebuje učiť o svojom materinskom jazyku? Čo vieme o spontánnom, implicitnom jazykovom vedomí, keď chceme formovať poučené vedomie či explicitné znalosti o jazyku? Odpovede prišli čiastočne so skúmaním troch oblastí jazykového vývinu dieťaťa (implicitné znalosti o vlastnostiach naratívneho textu a o procese jeho tvorby, implicitné znalosti lexikálnej kategorizácie a slovotvorné implicitné znalosti) v rámci riešenia grantového projektu *Implicitné jazykové znalosti dieťaťa mladšieho školského veku* (VEGA 1/0353/18). V monografii *Implicitné jazykové znalosti dieťaťa* (2020, spoluautori M. Klimovič, K. Vužňáková, M. Kopčíková) sa, ako inak, Ľ. Liptáková zamerala na skúmanie slovotvorných znalostí detí na začiatku školskej dochádzky. No ani po vydaní knižnej publikácie sa s odpoveďami na vyššie položené otázky neuspokojila a do dnešného dňa vyhodnocuje dáta a píše štúdie, ktoré riešia problém implicitných znalostí detí o slovotvorbe. Za tie, ktoré vyšli, i tie, ktoré ešte nie sú publikované, možno spomenúť *Implicitné znalosti dieťaťa o slovotvornom hniezde* (2022).

Nadväzujúc na skúmanie exekutívnych funkcií a porozumenia textu v predchádzajúcom období (v rámci vyššie spomenutého projektu APVV, s týmto záujmom súvisí aj vydanie odbornej knižnej publikácie *Edukačný model rozvíjania porozumenia textu v primárnom vzdelávaní*, 2013, spoluautorka D. Cibáková) a potrebu disponovať vedomosťami o jazykových znalostiach žiakov, ak má byť výučba materinského jazyka efektívna, sa v posledných rokoch jubilantka znova s tímom Katedry

komunikačnej a literárnej výchovy venuje skúmaniu porozumenia textu. Grantový projekt VEGA 1/0061/21 *Procedurálne jazykové znalosti dieťaťa o porozumení textu* je zameraný na odhaľovanie predstáv žiakov o počúvaní a čítaní textu a o tvorbe online a offline inferencií, ktoré ovplyvňujú porozumenie troch typov textov – naratívneho, informačného a multimodálneho.

Množstvo ďalších štúdií a príspevkov o uvedených problémoch a predmetoch záujmu Ľudmily Liptákovvej nie je možné na tomto mieste menovať, no nespomenúť nemožno presah jej expertízy aj za hranice Slovenska. S kolegami z Česka a Poľska jubilančka spolupracovala na didaktike a praktickej príručke pre učiteľov českého jazyka *Školní výpravy do krajiny češtiny* (S. Štěpánek a kol. 2020). Spojenie s medzinárodným kontextom vytvára aj prostredníctvom účasti na medzinárodných podujatiach, ktoré organizuje asociácia ARLE – The International Association for Research in L1 Education (Cyprus, 2022; Lisabon, 2019; Tallinn, 2017; Odense, 2015; Paríž, 2013) i Komisia pre slovanskú slovotvorbu pri slovotvornom komitáte slavistov. Ako jej členka na konferenciách vystupuje s témou detskej slovotvorby (naposledy Prešov, 2021; Ochrid, 2023). Osobitné miesto v jej cestách po svete má ročný pobyt na Univerzite v Novom Sade v Srbsku, na ktorej pôsobila ako lektorka slovenského jazyka a kultúry.

Veľká vďaka patrí pani profesorke Liptákovvej aj za kreovanie Katedry komunikačnej a literárnej výchovy na Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Polovicu členov totiž v súčasnosti tvoria práve jej bývalí doktorandi. Jednou z členiek pracoviska je aj autorka tohto medailónu, ktorá sa stala súčasťou tímu už v začiatkoch existencie katedry. Teda nebola doktorandkou Ľ. Liptákovvej, no možno nie náhodou začala doktorandské štúdium a vedeckú dráhu práve recenziou na prvú monografickú prácu jubilančky *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine* (2000).

Vážená pani profesorka, milá Ľudka, prajeme Ti veľa zdravia, aby si mohla naďalej udržiavať osobné vzťahy s tými, s ktorými sa navzájom odborne obohacuješ doma i v zahraničí, a tak obohacuješ i poznanie v oblasti lingvodidaktiky. Prajeme Ti neutíchajúci záujem o jazykový vývin dieťaťa a vzdelávanie materinského jazyka i radosť z úspechov na tomto poli, ku ktorému Ťa vedie celoživotné snaženie.

Literatúra

- KOVALČÍKOVÁ, I. a kol. (2015): *Diagnostika a stimulácia kognitívnych a exekutívnych funkcií žiaka v mladšom školskom veku*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- KOVALČÍKOVÁ, I. a kol. (2016): *Diagnostika a stimulácia kognitívnych a exekutívnych funkcií žiaka v mladšom školskom veku*. 2. dopl. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- KOVALČÍKOVÁ, I. – LIPTÁKOVÁ, Ľ. – KLIMOVIČ, M. (2019): An educational model for mediation of pupils' executive functioning during factual reading. In: *Advances in mediated learning experience for 21st century education: competencies, contexts and culture*. Singapore: Cengage, 23 – 52.

- LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2000): *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine*. Prešov: Náuka.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. a kol. (2011): *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*. Prešov: Pedagogická fakulta.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. – CIBÁKOVÁ, D. (2013): *Edukačný model rozvíjania porozumenia textu v primárnom vzdelávaní*. Prešov: Pedagogická fakulta.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. – KLIMOVIČ, M. (eds.) (2014): *Encyklopédia jazyka pre deti*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. a kol. (2015): *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatúry pre primárne vzdelávanie*. 2. dopl. vyd. Prešov: Pedagogická fakulta.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. – KLIMOVIČ, M. (eds.) (2019): *Encyklopédia slovenského jazyka pre deti*. Bratislava: Perfekt.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2020): Slovotvorné znalosti. In: *Implicitné jazykové znalosti dieťaťa*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- LIPTÁKOVÁ, Ľ. (2022): Implicitné znalosti dieťaťa o slovotvornom hniezde. In: Ološtiak, M. – Liptáková, Ľ. – Bednárová Gibová, K. (eds.): *Slovanská slovotvorba: synchronia, inovácie, neologizácia*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 411 – 428.
- SÍČÁKOVÁ, Ľ. (2013): Životné jubileum docentky Ľudmily Liptákovej. In: *Slovenská reč*, 78/3 – 4, 242 – 248.
- ŠTEPÁNIK, S. a kol. (2020): *Školní výpravy do krajiny češtiny*. Plzeň: Nakladatelství Fraus.

POKYNY PRE AUTOROV (podrobne na https://www.juls.savba.sk/sr_pre_autorov.html)

Redakcia časopisu Slovenská reč uverejňuje originálne autorské recenzované a dosiaľ nikde nepublikované príspevky. Súčasťou príspevkov do rubrik Štúdie a Diskusie a rozhľady je preklad názvu príspevku do angličtiny, abstrakt (500 – 1000 znakov) a kľúčové slová (5 – 10) v angličtine. Príspevky prijímame na adrese: sr@juls.savba.sk. Text je možné poslať aj prostredníctvom voľby „Pošlite príspevok“ z webovej stránky časopisu <https://www.sr.juls.savba.sk>. Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním aj so spracovaním osobných údajov.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty sa predkladajú v elektronickej podobe vo formáte .docx alebo .odt, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5. Kľúčové slová, abstrakty a písmo v tabuľkách majú veľkosť 11.
- V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf a netextové časti poslať v osobitnej prílohe. Minimálne rozlíšenie netextových častí je 300 dpi.
- Text príspevku má byť zarovnaný z ľavej strany, tvrdý koniec riadka (enter) sa používa len na konci odseku. Prvý riadok odseku je odsadený 1 cm.
- Používajú sa nadpisy štyroch úrovni takto: **1. ÚVOD**; 1.1. VERBÁ; **1.1.1. Plnovýznamové verbá**; 1.1.1.1. Prefixálne verbá.
- Kurzíva sa spravidla používa pri uvádzaní príkladov, názvov štúdií, publikácií, jazykových elementov a pod.
- Odkazy na literatúru v texte sa uvádzajú s pagináciou alebo bez paginácie takto: (Ďurovič 1999, s. 102); (Ďurovič 1999, s. 102 – 103); Ľ. Ďurovič (1999, s. 102); Ľ. Ďurovič (1999, s. 102 – 103). V prípade citovania dvoch odlišných publikácií jedného autora, ktoré vyšli v tom istom roku, za rokom vydania sa uvádza malé písmeno (napr. Ďurovič 1999a, 1999b). Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkach pod čiarou) v abecednom poradí. Ak obsahuje viac položiek jedného autora, jednotlivé položky sa radia chronologicky vzostupne (od najskoršieho vročenia).

Spôsoby uvádzania bibliografických odkazov (príklady)

• knižná publikácia

FURDIK, J. (1993): *Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie*. Levoča: Modrý Peter.
JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G*. Bratislava: Veda.

• článok v časopise

IVANOVÁ, M. (2020): Reciprocita v slovenčine a optimalizácia jej lexikografického spracovania. In: *Slovenská reč*, 85/2, 143 – 161.

• štúdia v zborníku

ONDREJOVIČ, S. (2015): Medzi purizmom a globalizmom. In: Wacharczyková, J. – Satinská, L. – Ondrejovič, S. (eds.): *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistika Slovaca. 8*. Bratislava: Veda, 25 – 32.

• korpus

Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> (cit. 13. 11. 2021).

• internetový odkaz

Ak má zdroj známeho autora, uvádzame ho v sekcii **Literatúra** s informáciou o dostupnosti, napr.: ŠMERK, P. (2009): Deriv – webové rozhraní. Dostupné na: <http://def.fi.muni.cz/deriv> (cit. 2. 11. 2021). Všeobecné zdroje (bez uvedenia autora) citujeme technikou číselných odkazov. Na príslušné miesto v texte vložíme číselný odkaz vo forme horného indexu v hranatej zátvorke, napr. ^[1]. Zoznam týchto referencií uvádzame v číselnej postupnosti na konci článku v sekcii **Internetové zdroje**. Napr.: ^[1] Araneum Slovaca V. Dostupné na <http://aranea.juls.savba.sk/guest/index.html> (cit. 3. 11. 2021).

SLOVAK LANGUAGE

JOURNAL FOR THE SLOVAK LANGUAGE RESEARCH

PUBLISHED BY ĽUDOVÍT ŠTÚR INSTITUTE OF LINGUISTICS, SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

SLOVENSKÁ REČ

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED, v. v. i.

Výhradný distribútor na Slovensku/The exclusive distribution in Slovakia:

SAP – Slovak Academic Press, s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk, registračné číslo 7089

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 15 €

Jednotlivé číslo/Separate issue: 5 €

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., Bratislava

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia/print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088